

Revistë edukative-kulturore

ETIKA

Shqipëri: 150 Lek
Kosovë: 1 Euro
Maqedoni: 60 Den
Europa: 2 Euro

Shtator 2011 • Numri: 42 • E përmuajshme

SI TË JETOJMË?

www.revistaetika.com

Zytetërimi i virtyteve

Nga epoka e lumturisë deri në ditët tona

*“Historitë e bukura
të robërve të devotshëm
janë pothuaj si dhuratat
e xhenetit.”*

EDITORIAL

Kur Hazreti Pejgamberi, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem, po bënte një bisedë me sahabët, Sev-bani, radijall-llahu anhu, po e vështronte të Dashurin e Allahut në mënyrë të çuditshme, krejt i përhumbur. Gjendja e tij ia tërhoqi vëmendjen Resulullahut. Ai, me shumë mëshirë, e pyeti:

- Çfarë ke, o Sevban?

Ashiku i Resulullahut, Sevbani, radijall-llahu anhu, u shpreh:

- Tu bëfsha kurban, unë së bashku me nënë e baba, o Resulullah! Malli për ty më ndez e më përcëllon deri në atë masë, sa, kur jam larg nurit tënd, më duket çdo çast burim hidhërimi. Kur në dynja është kaq e dhembshme të qëndruarit larg teje, po në Ahiret sa e rëndë do të jetë!? Në botën tjetër, ju Pejgamberët do të jeni së bashku. Kurse përfundimi im, në lidhje me atë botë, është akoma i paqartë! Nëse nuk do të hyj dot në xhenet, do të privohem nga mundësia për të të shikuar ty! Kjo gjë më mundon e më torturon, o Resulullah!

Më pas, Hazreti Pejgamberi, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem, i dha sihariqin:

"Njeriu do të jetë me atë që do..." (Buhari, Edeb, 96.)

Hasan Basriu ka thënë:

"O njerëz! Mos e keqkuptoni hadithin e Profetit, sipas të cilit «Njeriu është me atë që do». Pa zbatuar dhe jetuar si vepërmirët, nuk mund të jeni së bashku me ta. Edhe jahudinjtë (hebrenjtë) dhe të krishterët, sipas formës së tyre, ushqejnë dashuri për profetët e tyre, por ama nuk janë sëbashku me ta." (Ihja, v. II, fq. 402.)

Sipas disa transmetimeve, Allahu i Lartmadhëruar e pyeti njëherë Hazreti Musanë:

- O Musa, a ke bërë ndonjë vepër veç për hatrin Tim?

Hazreti Musai, alejhis-selam, u përgjigj:

- Zoti im! Për Ty kam falur namaz, kam agjëruar, kam dhënë sadaka, kam bërë sexhde. Të kam falënderuar, kam lexuar librin Tënd, të kam përmendur vazhdimisht.

Allahu i Lartmadhëruar i tha:

- O Musa! Namazi të është orientues, agjërimi të është mburojë, sadakatë do të të jenë hije, sexhdet do të të jenë pemë në xhenet. Leximi i librit Tim do të të jetë qoshk dhe hyri. Përmendjet që më bën Mua, do të të jenë dritë. Po për Mua, a ke bërë ndonjë gjë?

I habitur, Hazreti Musai, alejhis-selam, pyeti:

- O Zoti im! Më trego se çfarë vepre më duhet të kryej vetëm për Ty, që ta zbatoj menjëherë!

Allahu i Lartmadhëruar i tha:

- O Musa! A ke bërë ndonjë mik për hatrin Tim? Po ndonjë armik, a ke bërë?

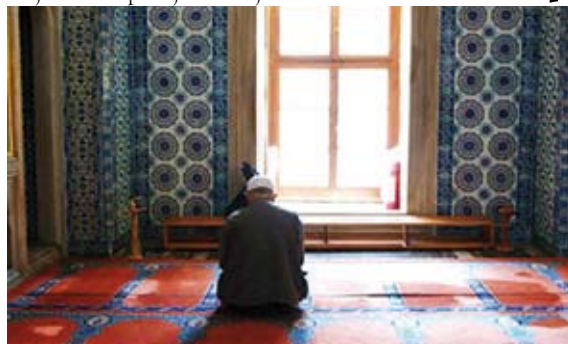
Kështu, Hazreti Musai kuptoi se vepra më e pranuar tek Allahu Teala është të dashurit për hatër të Tij dhe të urryerit e armiqve të Tij. (Mukashefetü'l-Kulub, 86.)

Do të lexoni:

4

Ahmet Tashgetiren /
Ndjeshmëria për një model jete

14

Ma. sci. Zymar Ramadani /
Personaliteti shembullor i një myslimani

22

Nexhmi Bushati /
Biblioteka e Bushatllinjve

- Ahmet Tashgetiren / 4** Ndjeshmëria për një model jete
- Nexhat Spahiu / 8** Islami, është fe e punës dhe e pendimit; nuk është përtaci dhe indiferencë
- Maxhid Fakhri / 11** Racionaliteti në filozofinë islamike
- Ma. sci. Zymer Ramadani / 14** Personaliteti shembullor i një myslimani
- Nuredin Nazarko / 17** Koment mbi alegorinë e shpellës nga "Republika" e Platonit
- Idris Arpat / 20** Parimi themelor i edukimit
- Nexhmi Bushati / 22** Biblioteka e Bushatllinjve
- Ismail Muçej / 27** Morali dhe sjellja e njeriut
- Prof. dr. Hasan K. Jëllmaz / 28** Namazi, miraxhi i besimtarit
- / 30** Fotoja e muajit
- Ali Riza Temel / 32** Problemi i përfaqësimit të myslimanëve

Viti: VI | Numri: 42 | Shtator 2011

Administrator i Progresi botime:
Shuajip Bashhan
bashan43@hotmail.com
+355 69 20 76768

Drejtor & Kryeredaktor:
Alban Kali
albankali@yahoo.com
+355 69 24 23989

Përkthyesit:
Alban Kali / Albert Halili / Artur Tagani
Elvira Puka / Elona Sytari / Evans Drishti
Fatmir Sulaj / Ilir Hoxha

Redaktor:
Zija Vukaj

Korrektore:
Ma. Irida Hoti

Kopertina:
Edison Çeraj

Dizajn-Grafik:
Bledar Xama

Për artikuluj:

e-mail: revistaetika@progresibotime.com
e-mail: kosova@progresibotime.com
e-mail: maqedoni@progresibotime.com

Shtator 2011

40

Osman Nuri Topbash /

Të duash dhe të urresh për hir të Allahut

52

Prof. dr. Jashar Kandemir /

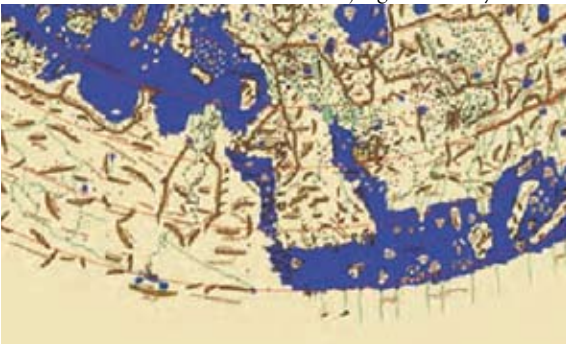
Të mbash fenë më lart se çdo gjë

62

Ma. Artur Tagani /

Gjeografia dhe myslimanët

Mendimi dhe kufijtë e tij

Një Ajet - Një Hadith

Të duash dhe të urresh
për hir të Allahut

Institucioni i urdhërimit në të mirë
dhe ndalimit nga e keqja

Të mbash fenë më lart se çdo gjë

Rrëfimi dhe kujtesa e një vepre

Tefsiri i sure-i Ihlasit

Paqja si parim i çdo myslimani

Gjeografia dhe myslimanët

Raziu, mjek dhe filozof

Vakëfe të bamirësve
myslimanë nga Tirana

Ummu Mubeshir (r.a.)

Aktiviteti trupor
për kujtesë të mirë

Spintronik - teknologjia që do të
kursejë energjinë elektrike

Gjendje e rëndë humanitare
në Afrikë

35 / Edison Çeraj

38 - 39/

40 / Osman Nuri Topbash

48 / Ma. sci. Flamur Sofiu

52 / Prof. dr. Jashar Kandemir

55 / Xhahid Bushati

58 / Zani i t'kaluemes

60 / Imam Naim Drijaj

62 / Ma. Artur Tagani

64 / Enciklopedi Islame

67 / Ma. Ermal Nurja

70 / Familja

72 / Shëndeti

73 / Teknologji

74 / Aktualitet

PROGRESI
ROTIEMI
www.progresibotime.com

Adresa:

L: Vasil Shanto / Rr: Çajupi

Shkodër / Albania

Tel: +355 22 254 634

Fax: +355 22 254 633

Zyra e përfaqësimit Maqedoni

Rr. Stiv Naumov / nr. 9 / lokal 25

Shkup / Maqedoni

+389 71 956 271

Zyra e përfaqësimit Kosovë:

Rr. Ardian Zurnaxhiu / pn. Ralin

Prizren / Kosovë

Tel: +381 29 222 795

Fax: +381 29 222 797

+377 4411 98 48

Çmimi:

Shqipëri: 150 Lekë

Abonim (një vjetor): 1500 Lekë

Kosovë: 1 Euro

Abonim (një vjetor): 10 Euro

Maqedoni: 60 DEN

Abonim (një vjetor): 720 DEN

Europë: 2 Euro

Abonim (një vjetor): 24 Euro

Ndeshmëria për një model jete

Ahmet Tashgetiren

Pyetja bazë që qëndron para një myslimani është:

A kërkon feja islame prej meje një jetë në përputhje me identitetin njerëzor? A mund të bëhet fjalë për një jetë myslimani sipas kornizës së caktuar nga Kurani? A ekziston një kornizë e jetës, e përbërë nga fjalët dhe veprimet e Profetit Muhamed, nëpërmjet së cilës ai u ofron një shembull atyre që shkojnë pas gjurmëve të tij dhe e njohin atë për profet të fundit? Çfarë dhe cilat fusha të jetës së njeriut qarkon kjo kornizë? A ka caktuar ajo ndonjë kriter në planin e marrëdhënieve njerëzore, ndjenjave, mendimeve dhe sjelljeve të tij?

Përgjigja e vetme dhe e prerë për të gjitha këto pyetje është Po. Po, myslimani ka një "kornizë jete" origjinale. Kurani Fisnik është libri që na tregon koordinatat e kësaj kornize jetësore, të cilën Zoti e dërgoi për njeriun. Profeti Muhamed është profeti i dërguar që t'u mësojë njerëzve me fjalët dhe jetën e tij këtë mënyrë jetese.

Provimi i njeriut në këtë botë është prova se

sa ai do të arrijë të ndërtojë një jetë të rregullt. (Mulk, 2.)

Vetëm bota e besimit rregullon një jetë karakteristike për një mysliman. Jeta e myslimanit është jeta e njeriut që di dhe mban mend në çdo çast se Allahu gjendet pranë tij, më afër se damari i qafës...

Vetëm bota e adhurimeve e detyron atë që të formojë një kornizë jete origjinale. Pesë kohët e namazit janë eliksiri që i fal kuptim të veçantë jetës së tij të përditshme. Agjërimi, haxhi, zekati, sadakaja, kurban. Duaja i fal thellësi të veçantë jetës së myslimanit.

Rregullat e jetës së përditshme, marrëdhëniet individuale dhe shoqërore të individit, dënimet për shkeljet e kryera (ukubat), kanë një logjikë të veçantë ndaj privimeve që do të fitojë njeriu dhe shoqëria. Ato krijojnë një jetë origjinale.

Në qoftë se ekziston një "model jete myslimani", sipas kornizës së qarkuar nga Kurani dhe suneti, atëherë detyra e parë e myslimanit është ta organizojë jetën e tij sipas këtij modeli. Myslimani

e di që, nëse duhet bërë diçka, ajo duhet bërë vetëm në këtë mënyrë.

E dyta, në qoftë se arrihet të modelohet jeta me sukses, atëherë faktorët e jashtëm nuk do të mund ta dëmtojnë, shkatërrojnë, shndërrojnë, shpërbëjnë atë. Kjo do të thotë se koordinatat e "jetës së myslimanit" nuk duhen humbur kurrë.

Humbja e koordinatave të jetës së një myslimani do të thotë rrëshqitje, largim nga kriteret e Kuranit dhe Sunetit apo përfshirje brenda kornizës së tij të jetës të elementeve të tjera të besimit dhe vlerave. Në një kuptim, kjo ngjason me përzjerjen e ujit të pastër me ujë e ndotur, që vjen nga një kanal tjetër.

Mysliman është njeriu, të cilin e shqetëson fakti nëse do të arrijë të shkojë tek Zoti i tij me një fletore jete të pastër.

Një ditë do të shkojmë tek Allahu dhe do të dalin në pah ato që janë shkruar në fletoren e jetës. Ky është besimi islam në lidhje me jetën tjetër.

Parë nga ky aspekt, jeta e myslimanit është një jetë me të cilën mund të mbrohemi përpara Allahut. Bëjmë fjalë për një jetë për të cilën nuk do të turpërohem përpara Allahut, kur të vijë radha jonë dhe që nuk do të na turpërojë përpara botës; jeta e dëlirë e një myslimani...

Në qoftë se myslimani mund të jetojë brenda një shoqërie të pastruar në pjesën më të madhe nga gjynahet, papastërtitë dhe ndryshku i gabimeve, ai do ta ketë të lehtë të ruajë dëlirësinë e jetës së tij.

Në jetën e një shoqërie, kriteret e së cilës nuk janë përcaktuar sipas ndjeshmërisë së islamit, myslimani e ka të vështirë ta ruajë të dëlirë kornizën e jetës.

Të gjitha organet e njeriut, të cilat dërgojnë mesazhe në zemrën dhe në trurin e tij, fillojnë të

transmetojnë elementë të rrezikshëm.

Në shekullin tonë, ky rrezik kërcënon të gjithë kompleksitetin e jetës së myslimanëve.

Para së gjithash bëhet fjalë për një rrethim global.

Sistemet shoqërore që ekzistojnë dhe formatet kulturore të vlerave që ato prodhojnë, nuk transmetojnë asnjë shqetësim të natyrës islame.

Kultura globale është një kulturë laike-sekulare, e shkëputur nga e shenja.

Jetojmë një vasat jete, në të cilin hyjnë në mes hapësira të frikshme mes zemrës së njeriut dhe shtëpisë së Allahut.

Gjatë formimit të kodeve të llojit të jetës, nuk merren për bazë islami dhe kriteret e tij hyjnore të jetës.

Myslimanit i duhet edhe të formojë kornizën e jetës së tij duke u këshilluar një për një me Islamin por edhe të ruajë në këtë realitet funksionalitetin e jetës së tij.

Kjo nuk është aspak e lehtë.

Kjo e kushtëzon atë që të mos frikësohet nga paragjykimet, qortimet, distancimet, vende-vende nga kriza e rëndë shpirtërore

që do ta bëjë të ulërasë me sa fuqi që ka "Kur do të më ndihmojë Allahu?", nga fakti që për të do të jetë e vështirë edhe të marrë frymë. Më e rëndësishmja, të mos humbasë ndjeshmërinë, të hedhë pas krahësh pengesat që e rrethojnë dhe të mos shndërrohet në konsumator të kornizës së jetës jashtë islamit.

Brenda ndjeshmërisë për një model jete prej myslimani, fitojnë rëndësi pyetjet e mëposhtme:

- Sa vend zë të qenët mysliman në jetën tonë të përditshme?

Duhet të përpiqemi që çdo anë e jetës të ngjy-

roset me ngjyrën e islamit, në mënyrë që të mos mbesë asnjë fushë e zbrazët në jetën tonë. Korniza origjinale e islamit është korniza e Kuranit dhe sunetit. Atëherë edhe korniza e jetës sonë duhet përcaktuar sipas kriterëve të Kuranit dhe sunetit.

Pas pyetjes së mësipërme, vjen kjo pyetje tjetër:

- A e njohim sa duhet fenë islame?

Ngjyra e kulturës gjithëpërfshirëse do të kaplojë të gjithë fushat e panjohura, sepse jeta nuk pranon zbrazëti. Njeriu synon të disiplinojë jetën e tij në masën që di ta bëjë këtë gjë. Për sa kohë që nuk e dimë se cilat janë kriteret që ka përcaktuar islami për duart, sytë, veshët, gjuhën, zemrën dhe arsyen tonë, është e pamundur të fusim në veprim "disiplinën e jetës", që do të transmetohet tek ato.

Pastaj vjen kjo pyetje jetike:

- Çfarë përfshin të qenët mysliman në të vërtetë?

Rëndësia e kësaj pyetjeje buron nga fakti që kultura globale sekulare dhe laike i detyron shoqëritë që të caktojnë një hapësirë të ngushtë për fenë. Hapësira e marrëdhënies mes njeriut dhe fesë pakësohet çdo ditë e më shumë. Madje ka marrë dhenë mentaliteti, sipas së cilit, feja nuk është gjë tjetër përveçse "punë zemre dhe ndjenjash". Vetëm pak besim, pak adhurime, pak moral... kjo është feja e gjitha... Në çfarë përqindjeje do të mbushet besimi, adhurimi dhe morali, kjo është e paqartë... Para së gjithash është e paqartë se në çfarë marrëdhënieje mbështetet besimi, adhurimi dhe morali ndërmjet njeriut dhe Zotit... Paqartësi e thellë edhe në pikën se në varësi të cilit administrim (tasarruf) të Krijuesit lidhet jeta e njeriut në tokë...

Ja pra përkufizimi i fesë dhe rregulli i jetës që

mund të nxirret prej tij në këtë atmosferë paqartësie...

Aq sa ngushtohet fusha e islamit, po aq kufizohet edhe ngjyra dhe rregulli që mund t'i japë ai jetës sonë të përditshme. Në fushat e jetës, që nuk përfshihen nga islami, përgatiten në fabrikat globale paketa me modele të tjera jete që serviren të gatshme për tu konsumuar.

Pyetja tjetër është:

- Cilat gjëra jashtë Islamit hyjnë në jetën tonë?

Kjo pyetje pasqyron ndjeshmërinë në lidhje me ekzistencën apo jo të një sistemi filtrues gjatë rregullit të jetës sonë. Kjo është një ndjeshmëri

që ka lidhje tërësisht me "A e njohim ne si duhet fenë islame?". Në qoftë se nuk e njohim si duhet fenë islame, nuk mund të njohim as ato që janë "jashtë islamit". I dërguari i Allahut e ka përshkruar "gjynahun", pra në një mënyrë edhe atë që është joislame, si "gjërat që të gërryejnë përbrenda zemrën", duke treguar kështu një lloj ndjeshmërie të ndërgjegjes. Por islami nuk mbetet me kaq. Ai vë para njeriut në formë informacioni, çdo gjë që ka të bëjë me jetën. Ndjeshmëria

e modelit të jetës së një myslimani, do të thotë që ai të mos lejojë të hyjë në jetën e tij asgjë jashtë islamit.

Pyetja tjetër është:

- Çfarë vendi zë islami në jetën tonë?

Kjo do të thotë të bëjmë inventarin e islamit në lidhje me jetën tonë. Një pyetje e llojit "Sa përqind jemi ne myslimanë?" Të bëjmë EKG-në e personalitetit... Të vendosim personalitetin tonë aty për të parë çdo gjë deri në detajin më të imët... Të shohim një nga një organet tona që kanë filluar të gërryen, që janë kancerizuar, janë thyer dhe janë përthyer... Ndoshta pas kësaj, mund të përjeto-

het me forcë shqetësimi i llojit "Si do të dal unë para Zotit në këtë gjendje?". Pas kësaj, në jetën e myslimanit vjen shqetësimi i pendimit. Ndoshta pastërtia e paspendimit...

Unë e pyes veten time:

Sa myslimane janë duart, këmbët, sytë, veshët dhe gjuha ime? A punon zemra dhe mendja ime sipas kritereve të islamit? A kam ndonjë mangësi në zemër ose ndonjë koordinatë të pasaktë në mendjen time? Si e trajtoj unë këtë botë dhe botën tjetër?

Më pas, në trurin tim jehon kjo pyetje:

- Çfarë do të thonë nesër këto organe, kur të dëshmojnë për mua?

Në qoftë se gjatë kontrollit të shtëpisë shohim se ka mbetur vetëm një vend se xhadeje që kemi ndarë për islamin, vend i cili ndonjëherë pushtohet për arsye të tjera përveç namazit, atëherë kjo do të thotë se përjetojmë probleme shumë të rënda në marrëdhënien tonë me islamin. Duhet t'i shpëtojmë sa më shpejt shtëpitë tona.

Kjo pyetje është e domosdoshme për kurimin e paqartësisë që përjeton mendësia jonë sot:

- Vallë, a ka ndonjë fushë në jetën e njeriut, me të cilën nuk ka lidhje islami? Ndonjë hapësirë që mund ta përfytyrojmë ashtu siç na ka qejfi...

Në këtë mënyrë, njeriu i shekullit tonë shtyhet të kërkojë hapësira që janë shkëputur nga kontrolli i Zotit Krijues. Një lloj "zonash të lira"... Madje jo vetëm vende ku nuk paguan taksa, po ku edhe nuk sundon ligji. Nga aspekti islam është e qartë që një hapësirë e tillë nuk ekziston... Sipas asaj që ka thënë edhe i dërguari i Allahut (a.s.) "Njeriu duhet të jetojë sikur është duke e parë me sytë e tij Allahun." Në jetën tjetër (ahiret), fletoret e jetës do të hapen për t'u lexuar para Audiencës Ma-

dhështore, por në qoftë se myslimani sillet në këtë botë, pra para se të shkojë në botën tjetër, duke pasur parasysh se Zoti e kontrollon në çdo çast, atëherë shmang rrezikun e mbajtjes së barrës së peshave, për të cilat llogaria do të jetë shumë e vështirë. Për këtë arsye, në jetën tonë nuk duhet të lëmë hapësira të vdekura që nuk i ka prekur islami, nuk kanë disiplinë jete dhe që nuk janë ringjallur me mesazhin e frymës së Kuranit dhe mesazhin e Profetit.

Një pjesë e njerëzve kërkojnë "lirinë për të bërë gjynahë". Pra kërkojnë ndjeshmëri për një model jete që nuk e pëlqen Krijuesi. Nga kjo mund të kuptohet se sa jetike është që myslimani të tregojë ndjeshmëri ndaj kornizës së jetës, të cilën ai beson me gjithë zemër se do ta shpjerë para Krijuesit.

Kultura globale po përhapet në shtëpitë tona nëpërmjet paketave model-jetese të gatshme për konsumim. Muret nuk mund të përbëjnë murin mbrojtës ndaj këtyre marketingjeve tmerruese që vijnë nëpërmjet valësh manjetike. Prindërit, fëmijët dhe zemra e secilit prej nesh, është vend-tregu... Mallrat gjenden në zemrat tona me qeranë e vështrimit...

Zemrat tona do të ruhen...

Nevoja për një koracë ndjeshmërie, që do të mbrojë shtëpitë, është e llojit obligim...

Si do të sigurohet pastërtia e rrugëve dhe e shoqërisë sonë?

Ta ringjallim zemrën tonë me udhëheqjen e Kuranit dhe të Profetit, që më pas ajo gjallëri të gjejë hapësirat që do ta mbartin atë.

Ajo që duhet bërë, është të transmetojmë gjallërinë e vërtetë sipas kritereve jetike të islamit në botën që ka humbur vitalitetin e saj, për shkak të zhveshjes nga mësimet islame.

ISLAMI

është fe e punës dhe e pendimit;
nuk është përtaci dhe indiferencë

Nexhat Spahiu

*Me emrin e Allahut,
Mësbiruesit, Mësbirëbërësit*

Allahu (xh. sh.), është i vetëdijshëm për të gjitha krijesat e Tij, madje Atij nuk mund t'i ikë as detaji më i vogël, pasi e di shumë mirë se çfarë fshehim në zemrat tona, sepse Ai është i vetmi që i ka çelësat e fshehtësive.

Por njerëzit, me neglizhencën e tyre, nuk dëshirojnë t'u binden urdhrave të Allahut (xh. sh.) dhe vazhdojnë rrugën e shejtanit, si lejimin e kamatës, konsumimin e alkoolit, prostitucionin, luftën ndaj fesë së Allahut, talljen me fenë e Tij.

Falënderimet dhe lavdërimet i takojnë vetëm Allahut të Madhërishëm, i cili është i vetmi që meriton të adhurohet, ndërsa përshëndetjet tona qofshin mbi zotëriun tonë, dritën e syve tanë, kandilin e zemrave tona, mësuesin dhe udhërrëfyesin tonë, pishtarin ndriçues, pionierin e paqes dhe diturisë, Muhamedin (a.s.), të cilin Zoti e dërgoi mëshirë për mbarë njerëzimin.

Njeriu nuk e di se kur i vjen momenti i vdekjes, as edhe sa i ka mbetur nga jeta e tij. Kështu që gjen njerëz që neglizhojnë në pendim dhe punë të mira, duke thënë se nuk është tani koha e pendimit, le t'i shijojmë njëherë kënaqësitë e jetës dhe, kur të arrijmë në moshën e pleqërisë, atëherë të pendohe mi. Pikërisht, ky mendim i tyre është ndjekje e rrugës së shejtanit të mallkuar dhe joshje e dynjasë kalimtare.

Jeta e çdo njeriu është kalimtare, rinia nuk vazhdon përgjithmonë, pasurinë dhe gjërat e tjera nuk i merr me vete në varr. Nuk ka ndihmë që mund të shpëtojë, përpos veprave dhe punëve të tua të mira, prandaj mos i mbyll sytë para argumenteve të Allahut (xh. sh.), mos u bëj i paedukuar ndaj urdhrave të Tij.

Shiko në veten tënde: je rob i Allahut apo i djallit? Nëse je rob i Allahut, dije se Zoti merr përsipër gjërat e robit të vet, qofshin rroba, ushqim, pije, banim apo çdo gjë tjetër. Nëse dikush i bën padrejtësi, Zoti e mbron robin e vet. Ndodh që të jesh rob i Allahut, por krahas Tij adhuron edhe ndonjë "zot" tjetër. Allahu (xh. sh.), thotë:

"A e ke parë ti atë që epshin e vet e ka marrë për zot?" (Furkan, 43)

Ndalu dhe mendo vetëm për një çast. Pyete veten: deri kur kështu?

Mëkatet e tua dhe mosndjekja e rrugës së drejtë! Mosbindja jote e përhershme ndaj Allahut! Ngecja jote në kryerjen e urdhrave të Allahut! Indiferenca jote ndaj ndalesave të Tij?!

Ç' do të thotë të jesh indiferent (mospërfillës); të mos bësh llogari me vetveten dhe të sillesh me mospërfillje ndaj gjërave? Kjo e shpie njeriun

në humbje, në humnerë dhe u ndodh atyre njerëzve që janë mashtruar: ata mbyllin sytë para pasojave, ecin pa qëllim, mbështeten në atë që do t'u falet, dhe lënë anash përlllogaritjen me vetveten, duke mos çarë kokën për pasojat që do të kenë.

Enes ibn Mliku tregon se i dërguari Allahut (xh. sh.), iu drejtua sahabëve të tubuar dhe u mbajti fjalimin vijues:

"O njerëz, sikur vdekja në këtë botë i është caktuar dikujt tjetër e jo neve. Sikur e vërteta është shpallur për dikë tjetër e jo për ne. Sikur ata me të cilët ndahemi para çastit të vdekjes janë udhëtarë, që së shpejti do të kthehen. Ne i lëmë në varreza, kurse trashëgiminë e tyre e shfrytëzojmë sikur nuk do të vdesim kurrë. E harrojmë çdo këshillë. Ndihe mi të sigurtë nga çdo fatkeqësi..."

Të mjerë janë ata njerëz, të cilët nuk janë syçelë ndaj të gjitha këtyre mirësive që na ka dhuruar i Madhi Zot, por e lënë kohën e tyre t'u kalojë. Nuk janë në gjendje që të vetëdijësohen se çdo sekondë, çdo minutë, është i pakthim, i pazëvendësueshëm. Çdo frymëmarrje në jetë është xhevahir i çmueshëm me të cilin mund të blihet një thesar për përjetësinë. Ta shpenzosh kot kohën apo ta zëvendësosh atë me diçka që të sjell shkatërrim, paraqet dështim të madh, të cilin mund t'ia lejojnë vetes vetëm injorantët dhe njerëzit e pamend. Mjerë ata që janë bërë ushtarë të shejtanit të mallkuar. Nuk e dinë se në çdo moment mund të vdesin dhe të japin llogari për të gjitha gjërat para Krijuesit të tyre. Duhet të marrin shembuj nga njerëzit dhe popujt e hershëm se si kanë jetuar dhe ku kanë përfunduar?!

Prandaj, neglizhenca ndaj argumenteve dhe dëshmimeve të Allahut në këtë botë, nuk duhet të jetë e pranishme tek besimtarët, tek ata njerëz të cilët dëshirojnë që të jenë të shpëtuar. Asaj t'iu thuhet stop njëherë e përgjithmonë, sepse është cilësi dhe veti e injorantëve. Allahu Fuqplotë, në Kuranin Famëlartë, thotë:

"Po u afrohet njerëzve dita për të dhënë llogari, por ata vazhdojnë të jenë të shkujdesur e të shmangur (nga e vërteta). Sa herë që atyre u vjen nga Zoti i tyre ndonjë paralajmërim i ri, ata e dëgjojnë, duke u tallur me të. Zemrat e tyre janë të hutuara. Ndërsa ata që janë idhujtarë, flasin fshehurazi: "A është ky (Muhamedi) diçka tjetër, përveçse njeri si ju? Vallë, a do të shkoni ju pas magjisë (së tij), kur e shikoni me sytë tuaj?" (Enbija, 1-3.)

Allahu (xh. sh.), është i vetëdijshëm për të gjitha krijesat e Tij, madje Atij nuk mund t'i ikë asnjë detaj sado i vogël. E di shumë mirë se çfarë fshehim në zemrat tona, sepse Ai është i vetmi që i ka çelësat e fshehtësive. Siç e di shpikësi i një makine se si funksionon ajo, ashtu edhe Krijuesi ynë e di se çfarë kemi në mendjet dhe zemrat tona. Por ka të atillë që janë larg fjalës së Allahut (xh. sh.).

Madje ata nuk përfitojnë asgjë nga këto fakte dhe dëshmi, siç thotë Allahu (xh. sh.):

"Thuaj: "Shikoni ç'ka në qiej dhe në Tokë!" Por shenjat dhe qortimet nuk u bëjnë kurrfarë dobie njerëzve që nuk besojnë." (Junus, 101.)

Ka shumë shembuj në Kuranin famëlartë që tregojnë qartë se si njerëzit kanë qenë mosmirënjohës ndaj dëshmimeve dhe fjalëve të Allahut (xh. sh.), që u kanë ardhur nëpërmjet peygamberëve të tyre. Kemi rastin e Nuhit (a.s.), me birin e tij, i cili nuk iu bind fjalëve të të atit.

Nuhu (a.s.), i tha:

- O biri im! Eja me ne dhe mos u bëj prej mohuesve (jobesimtarëve)!

Dhe përgjigja e tij ishte injoruese:

- Unë do të ngjitem në një kodër që do të më mbrojë nga uji (vërshimi)!

I ati i tha:

- Nuk ka sot të mbrojtur prej dënimit të Allahut, pos atij që Ai e ka mëshruar!

Vala hyri mes të dyve e ai (djali) u mbyt në ujë. (Hud, 43.)

Shumë njerëz harrojnë se çdo gjë në këtë gjithësi i është nënshtruar Allahut dhe Madhërisë së Tij:

“A nuk e sheh ti se, në të vërtetë, Allahut i përulen në sexhde ata që gjenden në qiej dhe në Tokë, edhe Dielli, edhe Hëna, edhe yjet, edhe malet, edhe drurët, edhe kafshët dhe shumë nga njerëzit (myslimanët)? Por ka shumë njerëz (mohues), që meritojnë dënimin. E atë që e poshtëron Allahu, askush nuk mund ta bëjë të nderuar. Allahu, me të vërtetë, bën çfarë të dëshirojë.” (Haxh, 18)

Njeriu, i cili nuk është i bindur ndaj urdhrave të të Madhit Zot, e kupton paaftësinë e tij vetëm në momente të vështira. Në momentet e fatkeqësive natyrore, siç janë tërmetet, vërshimet apo furtunat e ndryshme. Aty e sheh dhe e ndjen se është një injorant dhe se ekziston një superfuqi absolute, por me neglizhencën e tij nuk dëshiron prapë t’u bindet urdhrave të Allahut (xh. sh.) dhe vazhdon rrugën e shejtanit, si lejimin e kamatës, konsumimin e alkoolit, prostitucionin, luftën ndaj fesë së Allahut, talljen me fenë etj. Kështu, ndodh ajo që thotë Allahu (xh.sh.):

“Sa shumë qytete u treguan kokëforta para urdhrave të Zotit të vet dhe të dërguarve të Tij! Ne u kërkua llogari të rreptë dhe i ndëshkuam me dënim të ashpër. Ata i provuan pasojat e veprave të veta dhe fundi i tyre që shkatërrim.” (Talak, 8-9)

Shkatërrimi i qyteteve të tëra, ku ka pasur të mirë e të këqinj, si shkak i asaj që përmendëm, është ligj prej ligjeve të Allahut.

Buhariu dhe Muslimi transmetojnë se Zejneb b.

Xhahsh ka thënë:

“O i dërguari i Allahut! A do të shkatërrohem kur në mesin tonë ka njerëz të mirë?! Tha: Po, kur të shtohet e keqja.”

Shumë mëkate kryhen sot në emër të arteve, etikës, kulturës moderne, dhe mjeteve të informimit, si ato elektronike apo të shkruara, të cilat janë nën mbikëqyrjen e sekularistëve, për t’ua turbulluar besimtarëve besimin e tyre.

Vëllezër e motra! Largohuni nga rruga e atyre që nuk besojnë, shmanguni të këqijave dhe hipni në anijen e shpëtimit, së bashku me besimtarët e tjerë, me ata që me trup dhe shpirt i janë përkushtuar rrugës së drejtë. Mos u bëni përtacë, mos i mbyllni sytë para të gjitha këtyre mirësive të Krijuesit të vetëm, zgjohuni nga gjumi se koha po kalon, vdekja çdo ditë po afrohet dhe mos e lini që përfundimi juaj të jetë zjarri i xhehenemit.

Shejtani ka qenë shkaktar i nxjerrjes së Ademit dhe Havasë nga Xheneti. Ai ka qenë pranë Kabilit, kur ky e vrau vëllain e vet. Ka qenë pranë popullit të Nuhut (a. s.), kur u fundosën në ujë. Ishte me Adin, kur u shkatërrua nga era e tmerrshme. Ka qenë me popullin e Salihut (a. s.), ku u shkatërruan nga britma, me popullin e Lutit (a. s.), kur mbi të ranë gurë vdekjeprurës. Ka qenë pranë popullit të faronit, kur u shkatërrua me dënimin më të rëndë. Ka qenë edhe me ata që i luteshin viçit. Ai është me të gjithë ata që janë në rrugë të gabuar dhe me injorantët. E ti, o besimtar a besimtare, mos e lejo veten të komandoresh nga shejtani i mallkuar, por kthjellohu. Mos u bëj indiferent ndaj Krijuesit tënd, nëse do shpëtim për të dy botët.

Pendohuni tek Allahu me një pendim të singertë. Ndjejeni shijen e pendimit, përjetoni ëmbëlsinë e lotëve, shtrydheni zemrën dhe ndjejeni dhembjen që rrjedh loti mbi faqe, që me të t’i shuani zjarret e mëkateve që i keni bërë vetes.

Vetmohu, pranoji gabimet, lute Zotin dhe thuaj: “O Allah! Unë jam i gabuar dhe kam bërë shumë padrejtësi, andaj pendohem dhe të lutem, më fal!”

Lus Allahun të na mundësojë realizimin e çdo vepre të dashur për Të, të na përmirësojë jetën e kësaj bote dhe të botës tjetër, të na shpëtojë nga të këqijat e shpirtit dhe veprave tona, të na largojë nga përngjasimi me jobesimtarët dhe hipokritët, se vërtet Allahu është shumë i mirë dhe shumë bujar!

RACIONALITETI NË FILOZOFINË ISLAMIKE

Maxhid Fakhri

HYRJE

Diskutimi i racionalitetit sot mund të kryhet vetëm përkundrejt sfondit troshitës të sulmit postmodernist dhe dekonstruksionist mbi “fortesën e arsyes”, siç e ka shprehur së fundi një autor. Sadoqë përlëshjet e tashme postmoderniste janë lëshuar mbi modernizmin, ashtu si është përfaqësuar nga Descartes dhe Kant, është e qartë se shpallja e falimentimit të arsyes apo “fundit të filozofisë”, siç shqiptojnë Martin Heidegger dhe Richard Rorty, kapërcen bukur shumë modernizmin e Descartes dhe Kant. Kjo është pjesë e orvatjes ndërmjet *logos*-it dhe *anti-logos*-it, që është vërtet e përhershme.

Jologjisti më i madh i kohëve antike qe, ndoshta, sofisti siçilian Gorgias i Leontinit (380 p.e.s), që filloi me mohimin e “kriterit” dhe publikoi një libër të titulluar “*Mbi Natyrën, apo Lidhur me të Qenën dhe të Paqenën*”, në të cilin argumentoi se asgjë nuk ekziston tekefundit; edhe nëse ekzistonte, kjo nuk mund të njihet, as nuk mund të përcillet njohja e tillë tek të tjerët. Disa prej jologjistëve të sotëm, si Rorty dhe Jacques Derrida, të cilëve ne do t’u referohemi në këtë artikull, duket të mbrojnë të njëjtin shkak antimetafizik antiepistemologjik, qëkur “pasqyra e natyrës”, sipas të parit, nuk pasqyron gjë prej gjëje dhe, edhe në pasqyroftë, nuk do t’i besohej “të pasqyronte” saktësisht ndonjë apo disa objekte të jashtme.

Në këtë cak, duhet shquar se “fundit i filozofisë”, i shpallur me një siguri të këfillë nga postmodernistët, nuk është tërësisht një fund, meqë qëllimet filozofike tradicionale mund të arrihen përmes mbështetjes në metodat e tjera të diskursit: hermeneutikës, siç sugjeron Michel Foucault dhe Paul Ricoeur, rrëfimit ose bisedimit, siç rekomandohet nga Rorty dhe Jean-François Lyotard, udhëzimit (*Bildung*), siç rekomandohet nga Hans-Georg Gadamer, madje edhe “nomadologjisë”, siç këshillohet nga Gilles Deleuze. Sulmi mbi arsyen apo *logos*-in, ka marrë edhe formën e “dekonstruksionit” dhe “gramatologjisë”, me gojën e Derrida, i cili argumenton se “shkrimi” filozofik i duhet qasur me një frymë të përfundimit të hapur,

gjë që lejon një varietet kuptimesh në vend të një kuptimi unik të privilegjuar.

Përgjigja ndaj mizologjisë antike vjen, sigurisht, nga Platoni dhe Aristoteli, të cilët mbanash ndryshimeve të tyre fundamentale, binin në një mendje se qenia ekziston dhe është e njohshme dhe e përcjellshme. Metoda prototipike e përcjelljes së njohjes së qenies ishte dialektike ose logjike, të cilën e praktikoi Platoni dhe Aristoteli e kodifikoi në një sistem silogjik elegant. Logjika shpërfaqte strukturën e gjuhës, ashtu sikundër edhe mendimin human dhe, megjithëse ajo mund të aplikohet në përmbajtjen e mendimit, në fakt është “formale” apo e pavarur nga kjo përmbajtje.

Për dy mijëvjeçarë e gjysmë, racionaliteti apo “kulti i *logos*-it” ishte i padiskutueshëm. Ndërsa shkruante në 1781, Kant, në “*Kritikën e Arsyes së Pastër*”, i mvishte Aristotelit meritën e kodifikimit të logjikës në një mënyrë përfundimtare, aq sa, që prej atëherë, nuk ka mundur të përparojë as edhe një hap të vetëm. Kanti u detyrua të shkonte përtej logjikës “formale” të Aristotelit, në drejtim të logjikës “transhendentale”, në të cilën përmbajtja e njohjes nuk injorohet tërësisht, falë lidhjes organike ndërmjet njohësit, i cili “krijon” kozmosin dhe “gypin e intuitës”, prej të cilit ndërtohet pamësia jonë mbi botën. Kanti vazhdoi, gjithsesi, t’i kushtonte arsyes, në formën e të kuptuarit (*Verstand*), një rol primordial në sferën e natyrës (si në fizikë) dhe, duke i mohuar asaj çdo legjitimitet në domenin e mbinatyrës (apo metafizikës). Që aty, vula qe hedhur dhe filozofia moderne u bë e cënueshme përkundrejt postmodernistëve dhe dekonstruksionistëve.

BASHKIMI ME ARSYEN AKTIVE

Hegeli, në një kuptim, i riktheu arsyes dinjitetin, të cilin Kanti ia kishte marrë, duke e “hyjnizuar”, të themi - duke e identifikuar atë me *Weltgeist* apo me Absolutin, për të cilin ajo ishte, në nivelin njerëzor, një epifani apo manifestim. Në filozofinë islame-arabe, neoplatonistët, përfshirë Al-Fārābin (950) dhe Avicenën (1037), e patën “hyjnizuar” arsyen në formën e një aftësie të quajtur Arsyjeja Aktive ose Intelekt,

që ishte vatra e kuptimeve, siç e quanin të dy: Shën Toma i Akuinit dhe Avicena. Sipas kësaj pikëpamjeje, nxënia e diturisë, apo asaj që mund ta quajmë angazhimi human për njohje, qëndron në ndërmarrjen e hapit përfundimtar të "bashkimit" apo kontaktit me këtë aftësi jotokësore, që është e fundmja e një liste prej dhjetë "inteligjencash" apo "substancash të përveçme", siç pat quajtur Aristoteli serinë e 55 lëvizësve të ndërvarur në sferën e *Metafizikës*. XII.8. Sidoqoftë, në kozmologjinë aristoteliane, këta lëvizës të ndërvarur kryejnë një funksion pastërtisht kozmik, atë të lëvizjes së sferave të tyre korresponduese. Ndëkaq, të dhjetë "inteligjencat" e arsyes kryejnë funksione shtesë - veçanërisht atë të dhjetën ose Arsyen Aktive, e cila mbizotëron botën e të lindurit dhe kalbëzimit, e quajtur ndryshe, bota tokësore, në burimet arabe.

Për të kuptuar këtë zhvillim që nuk ngjan të ketë një rrënjë të drejtpërdrejtë greke dhe qëndron në qendër të pikëpamjes islame të racionalitetit, është e udhës të këqyrim etapat përmes të cilave kaloi pikëpamja e arsyes në traditën filozofike arabo-islame. Siç mund të pritet, e gjithë kjo nisi me Platonin dhe Aristotelin, ose Plotinusin, qëkur ai interpretoi dy mësuesit e mëdhenj. *Noūs*, për Plotinusin, qe emëtimi i parë prej Njëshit ose Zotit dhe është quajtur "zoti i dytë". Jeta e arsyes u përkufizua nga Platoni në *Theaetetus* 176 para Krishtit, si *homoiōsis to Theō*, apo imitim i Zotit, në kapacitetin njerëzor. Aristoteli nga ana tjetër, e pati përkufizuar në *Nicomachean Ethics* X.7 veprimin e arsyes si më të lartën, për të cilin njeriu është i mundshëm dhe deklaroi se "njeriu, më shumë se çdo gjë tjetër, është arsye". Në *Metafizika* XII. 1072b17, ky veprim identifikohet me Zotin apo Lëvizësin e Palëvizshëm, i cili është realiteti i mendimit, që mendon vetë.

Filozofët myslimanë, aq sa ç'qenë shtangur nga ky koncept, qenë ndjerë në siklet nga lartësimi i tij në shkallën e Hyjnitetit. Sepse ky lartësim përplasej me konceptin rigoroz kuranor të transhendencës së Zotit: "Asnjë send nuk është si Ai" (Kurani, 42:11.). Në këtë kontekst, ata e vendosën Arsyen Aktive si një ndërmjetje mes njeriut dhe Zotit, pra botës tokësore dhe botës intelektuale përtej saj. Me këtë cilësi, Arsyja Aktive luajti tre role kryesore në filozofinë islame.

1. Në nivelin epistemologjik, ajo luajti rolin e hambarit të të gjitha kuptimeve, që përbëjnë substancën e të gjitha njohjeve.

2. Në nivelin kozmik, ajo kryente funksionin e lëvizësit të botës tokësore dhe shkakun përfundimtar të të gjitha përshtatjeve dhe ndryshimeve në të.

3. Në nivelin biologjik, ajo jepte "format e ndryshme substanciale" të jetës dhe rritjes së (që janë shpirtat e) organizmave të gjallë, deri në momentin që ato bëhen gati për t'i marrë këto trajta.

Procesi përmes të cilit vetë Arsyja Aktive erdhi në ekzistencë, paraqitej si një buruarje (*sudūr* ose *fajd*), të cilin neoplatonistët myslimanë, në gjurmët e Plotinusit dhe Proklusit e kishin paraqitur, në fakt, si një alternativë ndaj konceptit kuranor të krijimit *ex nihilo*. Ai qe favorizuar nga këta filozofë, sepse dukej se bashkonte hendekun ndërmjet botës së intelektit dhe asaj materiale, por u perceptua me rezistencën maksimale nga teologët dhe masat e gjera, sepse dukej t'i merrte Zotit lirinë e zgjedhjes për të krijuar ose jo botën, në një çast të kohës, sipas zgjedhjes së Tij, përkundër të buruarit, përkufizuar si një proces i përjetshëm nga protagonistët neoplatonistë. Veç kësaj, ai dukej t'i binte ndesh konceptit të krijimit prej asgjësë, qëkur universi supozohej të buronte apo rridhte nga vetë esenca e Njëshit, sipas tyre, në një mënyrë progresive, duke gjeneruar së pari, vargun e inteligjencave, më tej vargun e shpirtave, ndjekur nga vargu i sferave qiellore dhe përfundimisht nga bota materiale e elementëve.

TRANZICIONI NGA ARSYEJA POTENCIALE TE AJO E NXËNË

Duke iu referuar funksionit konjitiv ose epistemologjik të arsyes, neoplatonistët, siç është nënvizuar tashmë, e shihnin bashkimin apo kontaktin me këtë gjendje gjysmëhyjnore si pikën kritike të një procesi gradual që konsistonte në katër hapa apo etapa bazë. Që nga koha e Al-Kindi-t (866), pothuaj të gjithë filozofët e mëdhenj myslimanë shkruan traktate mbi arsyen ose intelektin, modeluar mbi traktatet e mirënjohura të komentatorit aristotelian Aleksandri i Afrodiasias (205), titulluar *Peri Noū*. Al-Fārābī, i cili shkroi traktatin më të hollësishëm mbi këtë tematikë, fillon me renditjen e kuptimeve të ndryshme të termit arsye (*akl*):

1. Arsyja, siç shprehet nga njeriu i "arsyeshëm" në diskursin e zakonshëm dhe të cilin Aristoteli, sipas Al-Fārābī-t, e quan *ta'akkul* - që është urtësia praktike ose maturia (*phronēsis*).

2. Arsyja që teologët e parashtrajnë si aftësia për të parashkruar apo ndaluar veprime të caktuara, bazuar në të qenët e tyre të mira apo të këqija dhe që është sinonim i kuptimit standard apo gjykimit të shëndoshë.

3. Arsyja që Aristoteli e përkufizoi në *Analytica Posteriora*, si cilësia që ngërthen parimet e para të

demonstrimit instinktivisht apo intuitivisht.

4. Arsyeja e përmendur në *Nicomachean Ethics VI*, si aftësia për të ngërthyer parimet e së mirës dhe të së keqes, në një mënyrë të pagabueshme.

5. Arsyeja e paraqitur në *De anima*, së cilës Aristoteli i mvesh katër kuptime të dallueshme, sipas Al-Fārābī-t. Ato janë kuptimet epistemologjike të rëndësishme të arsyes, rreth së cilës sillet kundërshtia e rrëmujët në qarqet filozofike arabo-islamike, ashtu si edhe në ato latino-skolastike të mesjetës.

a. E para vjen arsyeja *in potentia*, ose arsyeja potenciale, të cilën Aristoteli e ka përkufizuar si “shpirt, pjesë e shpirtit ose shqisë e shpirtit”. Kjo arsye është e aftë të abstragojë nga format e ekzistencës materiale, me të cilat më pas identifikohet. Për shkak të kësaj, arsyeja potenciale në burimet arabe referohet si materiale ose trupore (*hejūlāni*).

b. Kur arsyeja potenciale të ketë marrë format e përmendura më sipër dhe të identifikohet me to, paraqitet arsyeja në veprim, ose arsyeja reale. Në këtë nivel, arsyeja në veprim dhe urtësia në veprim bëhen një dhe e njëjta.

c. Kur arsyeja aktuale të ketë ngërthyer kuptimet, materiale dhe të tjera, përfshirë edhe parimet kryesore të demonstrimit, ashtu si edhe veten, ajo paraqitet si arsyeja e fituar (*mustafād*). Kjo arsye e fituar, për Al-Fārābī-n dhe neoplatonistët myslimanë në përgjithësi, shenjon kulmimin e procesit konjitiv të nivelit njerëzor.

d. Megjithatë, përtej kësaj arsyeje të fituar, ngrihet Arsyeja Aktive, të cilën Al-Fārābī e përshkruan si “një formë jomateriale, e cila as nuk rrjedh prej, as nuk shndërrohet në lëndë” dhe, çështje e vërteta, një cilësi jotokësore që drejton botën tokësore dhe që shërben si vatra e të gjitha urtësive, siç janë përmendur deri më tash. Pikërisht, përmes bashkimit apo pikëtakimit me të, realizohet procesi i njohjes.

LOGJIKË DHE RACIONALITETI

Filozofët myslimanë nuk e vunë asnjëherë në diskutim sigurinë apo finalitetin e procesit konjitiv, në kohën që ai ka marrë vulën e bashkimit me Arsyen Aktive, rezervuar për klasën e privilegjuar të filozofëve metafizikë. Në termat e Aristotelit, metoda që shpie në këtë bashkim, është demonstrimi (*burhān, apodeixis*), mbështetur në intuitën e parimeve kryesore të demonstrimit. Për këtë shkak, Averroes (1198), u kthye, më pak se tre shekuj më vonë, drejt një interpretimi sociologjik të kësaj teorie konjitive apo epistemologjike. Njerëzimi është i ndarë, sipas tij, në tri

klasa: (1) filozofët apo “njerëzit e demonstrimit”, (2) teologët ose “njerëzit e dialektikës (*xhadal*) dhe (3) masat e gjera ose klasa retorike (*khaTābijūn*).

Të tri klasat, si edhe metodat e tyre të njohjes, janë të renditura në mënyrë hierarkike, sipas Averroes. As teologët dhe as masat e gjera nuk janë në gjendje të arrijnë nivelin e sigurisë demonstrative, për shkak të dobësisë së premisave mbi të cilat mbështetet argumenti dhe të cilat janë mbështetur mbi opinionet e marra, që janë pastërtisht arbitrare. Me demonstrimin, Averroes nënkuptonte, sipas Aristotelit, procesin e deduksionit silogjik, për sa ai mbështetet mbi premisat kryesore, të cilat janë si të nevojshme, ashtu edhe universale. As dialektikët, as retorikët nuk mund ta kënaqin këtë konditë. Ky ishte konsensusi i logjicienëve dhe filozofëve myslimanë, nga Al-Fārābī, te Avicena, Avempace (1138) e më vonë.

Veç kësaj, njohja demonstrative për ata filozofë, përkundër mëtimin të postmodernistëve të ditëve tona, nxjerr në dritë dijen mbi qenien (*vuxhūd*) e objektit, si edhe shkaqet që qëndrojnë në rrënjë të kësaj qenieje apo ekzistence. Kjo është arsyeja pse ata logjicienë dhe filozofë vendosën konceptin e shkakësisë në qendër të shqetësimeve të tyre epistemologjike dhe ky koncept u bë molla e madhe e sherrit ndërmjet tyre dhe teologëve (*mutekel-limūn*), veçanërisht me esh’ārītët. *Locus Classicus* i kësaj grindjeje është *Tahāfut al- Felāsifa* (Inkoherenca e Filozofëve) e Al-Ghazzālī-t dhe kundërpërgjigja ndaj tij nga Averroes, *Tahāfut al- Tahāfut* (Inkoherenca e Inkoherencës). Për Al-Ghazzālī-n (1111), siguria e mëtuar e marrëdhënies shkak-pasojë është një iluzion; është e reduktueshme tërësisht në *natyrën*, të cilën Zoti mund ta ndryshojë në çdo kohë. Për Averroes-in, nga ana tjetër, koncepti i *natyrës*, siç zbatohet në Zotin apo objektet e pashprehje, është i pakuptim. Për më tepër, njohja e vërtetë është një çështje e zbulimit të shkaqeve që qëndrojnë në themel të çdo zhvillimi në botë, saqë veprimtaria e arsyes vetë mund të përshkruhet si “asgjë më shumë se njohja e saj mbi qeniet ekzistuese, përmes njohjes së shkaqeve të tyre, prej nga ajo ndryshon nga aftësitë e tjera njohëse”. Kësisoj, kushdo që hedh poshtë shkaqet, faktikisht hedh poshtë arsyen” (*Tahāfut*, 1930, fq.522). Ky rrëzim do të gërryëjë vetë burimin e “artit të logjikës” dhe bërja e pamundur e njohjes së vërtetë (*epistēmē*) do të na trashëgojë neve vetëm opinion (*doxa*), konkludon Averroes.

vijon...

Përktheu: Vehap Kola

Personaliteti shembullor i një myslimani

Ma. sci. Zymer Ramadani

Në shumë kultura të ndryshme kemi njerëz të cilët merren si shembull nga të tjerët për ndonjë vepër që bëjnë. Dikush merr shembull për veten e tij një aktor, dikush tjetër një skenarist, shkencëtar, politikan, mjek etj. Që të gjitha këto profesione janë pjesë të pandashme dhe të nevojshme të jetës. Mirëpo, për të qenë që të gjitha të shëndosha dhe për të pasur një efekt edhe më të mirë, si në këtë botë ashtu edhe në ahiret, personi i cili merr për shembull njërin nga këto profesione, duhet që pikë së pari të ketë raporte të shëndosha me krijuesin e tij e, më pas, të hulumtojë në profesionin që ka zgjedhur. Për një mysliman të denjë, synim kryesor kërkohet që të jetë pranimit dhe pëlqimi i asaj që përpiloi dhe praktikoi i dashuri i Allahut, Muhamedi (a. s.). Kështu që, modeli kryesor i një personaliteti shembullor të një myslimani duhet të jetë së pari Muhamedi (a. s.) e më pas të vazhdojë në praktikimin apo ndjekjen e ndonjë profesioni tjetër për zhvillimin dhe jetesën e tij. Kur një mysliman e ka parasysh këtë, asnjëherë nuk do të mashtrohet për ta lënë anash fenë e tij, qoftë edhe po t'i falet një pasuri e madhe. Në lidhje me këtë, Allahu (xh. sh.), në Kuranin Fisnik thotë: **“Ata janë njerëz, të cilët shitblerja nuk i pengon për të përmendur Allahut dhe të cilët falin namazin dhe japin zeqatin dhe të cilët kanë frikë nga Dita (e Kiametit), kur zemrat dhe shikimet do të jenë të shqetësuara.”**¹

I dashuri i Allahut (xh. sh.), në shumë raste përshkroi modelin e një personi mysliman. Ai kishte vazhdimisht dëshirë që personi të krijojë dhe përvetësojë qysh në rininë e tij modelin, i cili do ta afronte tek Allahu (xh. sh.) dhe do ta bënte frytdhënës për rrethin ku jeton. Në këtë kontekst ai thotë: **“Mysliman i mirëfilltë dhe i denjë është ai, nga gjuha dhe nga dora e të cilit janë të qetë dhe të sigurt myslimanët**

1. Nûr, 24/37.

e tjerë².

Kur një i ri mysliman vendos të ecë drejt hapave të Muhamedit (a. s.), kërkohet së pari t'i kryejë të gjitha porositë dhe urdhrat e Kuranit dhe përmes tij të arrijë në një nivel të shëndoshë në shoqëri. Sepse gjëja e parë që islami kërkon nga një person mysliman, është që me një bindje të plotë ta besojë Allahun dhe atë që i është zbritur të dërguarit. Të forcojë lidhjet me ta, që në çdo hap dhe çdo fillim të punës ta ketë në kujtesë dhe ta përmendë Atë, duke kërkuar ndihmë vetëm prej Tij. Pasi të jetë në dijeni për kryerjen e këtyre, një mysliman, për të krijuar një personalitet të shëndoshë, duhet të plotësojë dhe të marrë për shembull në jetën e tij edhe këto gjëra:

1. Raporti dhe sjellja me Krijuesin e tij;
2. Gjendja e tij me egon që vazhdimisht mund të jetë pengesë;
3. Raportet e tij me prindërit: nënën, babanë, gjyshërit etj.;
4. Raportet dhe sjelljet me bashkëshorten dhe fëmijët e tij;
5. Raportet me të afërmit dhe fqinjët ku jeton;
6. Raportet me shoqërinë ku punon dhe kur udhëton diku;
7. Raportet me mbarë njerëzit e tjerë, kudo që ata ndodhen.

Nëse u bëjmë një vëzhgim kulturave të tjera joislame, do të shohim se edhe ato janë munduar të krijojnë modelin që duhet të ketë një person që jeton në ato vende. Nëse bëjmë ndarjen e tyre do të kishim këtë pamje:

- *Jehudizmi, me doktrinat e tij e ka ngarkuar dhe mbushur trurin e njeriut me njohuri dhe trillime filozofike.*

- *Indianët, me zakonet e tyre të lodhshme e kanë bllokuar njeriun e tyre shpirtërisht dhe e kanë lodhur atë.*

- *Romakët, e kanë lodhur trurin e njeriut me një edukim të shkencave matematikore dhe gjithçka e kanë futur në këto formula,*

- *Perëndimi, vazhdimisht i ka dhënë një rëndësi të madhe materies dhe filozofisë së kishës.³*

Në fakt, njeriu ka nevojë të madhe edhe për këto, por jo të jetë i programuar vetëm nga njëra prej këtyre doktrinave dhe të lërë anash pjesën tjetër të trupit, shpirtit, të egos dhe vazhdimisht të përjetojë pakënaqësi në jetë. Përderisa këto doktrina

2. Buhariu dhe Muslimi.

3. Prof. Dr. Ali Hâşimî, Müslüman Şahsiyeti, f. 283.

i kanë dhënë një rëndësi të madhe njërës sferë të tyre, ato e kanë lënë të zbrazur sferën apo sferat e tjera të jetës. Feja islame dhe personaliteti i Muhamedit (a. s.), i ka dhënë diçka shumë më të madhe njeriut, që të jetë i lumtur në të gjitha sferat e jetës së tij. Islami, në edukimin e njeriut, ka programuar dhe projektuar një rrugë dhe drejtim të barabartë, duke mos e lënë atë të uritur apo të etur në ndonjë gjë. Ky program ka përfshirë: a) Trurin e tij, b) Shpirtin e tij dhe c) Materien apo trupin e tij. Kur këto tri gjëra të bashkohen tek njeriu, atëherë ai do të bëjë balancimin e programeve të jetës së tij. Në këtë mënyrë, ai do të ketë një personalitet shembullor në shoqëri dhe në kulturat e tjera joislame. Për të qenë një personalitet shembullor dhe model për jetën e shëndoshë, ai duhet të dijë të ketë sjellje dhe raporte të shëndosha edhe me faktorët e tjerë të jetës, që janë edhe porositë dhe kushtet që e plotësojnë fenë e tij islame.

Formimi i personalitetit të vet:

- Një mysliman gjithmonë duhet të jetë i zgjuar në çdo aspekt; t'u përmbahet urdhrave dhe ndalesave të Allahut, të ketë një mirësjellje me punëtorët dhe ndihmësit e tij, që çdo ditë të ketë programin e përpiluar dhe të ecë sipas tij, duke kryer faljen e namazeve dhe leximin e Kuranit Fisnik.

- Një mysliman vazhdimisht dhe çdo kohë duhet të jetë i përgatitur fizikisht, të konsumojë ushqime të shëndosha, të largohet nga ato të ndaluarat, të merret me sporte të ndryshme, që të mbrojë trupin dhe shëndetin e tij, t'i kushtojë rëndësi veshmbathjes dhe pastërtisë së tyre.

- Myslimani nevojitet të dijë të shfrytëzojë deri në maksimum trurin e tij. Të lexojë, studiojë, hulumtojë dhe vazhdimisht të përcjellë ngjarjet dhe ndodhitë që ndodhin në rruzullin tokësor. Me këtë studim, ai të ndikojë edhe tek të tjerët për t'u hapur dyert e shkollimit dhe studimit të shkencave. Më këtë, ai dhe ata, vazhdimisht duhet t'i kushtojnë një rëndësi të madhe mësimi dhe të folurit të gjuhëve të huaja.

- Një mysliman i mirë duhet të ndjekë arritjet shkencore, teknologjike dhe mjekësore dhe të mundohet të përfitojë prej tyre.

- Myslimani e ka obligim jetësor dhe fetar që ta edukojë shpirtin dhe egon e tij. Këtë ai mund ta arrijë me kryerjen e ibadeteve, me krijimin e një shoqërie të shëndoshë, me prezantimin e tij nëpër tubime të ndryshme dhe me lutjet dhe duatë që na i ka mësuar Pejgamberi ynë i dashur, Muhammed Mustafa (a. s.).

Frytet e tij ndaj të tjerëve:

Pasi një person arrin të formojë një personalitet të shëndoshë, pra pasi të edukojë vetën e tij, ai duhet të fillojë të krijojë edhe raporte dhe të japë fryte të shëndosha edhe për të tjerët.

Të ndikojë tek nëna dhe babai i tij, t'ua dëgjojë kërkesat, të mos mërzhitet prej tyre dhe të mos harrojë se respekti ndaj prindërve vjen menjëherë pas adhurimit të Allahut (xh. sh.).

- Të jetë këshillues ndaj vëllezërve dhe motrave të tij dhe t'i ndihmojë kur ata kanë nevojë, qoftë fizikisht, qoftë materialisht. Të dijë se vëllai dhe motra janë personat e tij më të nevojshëm në jetë.

- Të zgjedhë një bashkëshorte, e cila do të ndriçojë jetën e tij dhe do t'i ndihmojë atij në çdo sferë të jetës. Të mos harrojë se bashkëshortja nuk është robëresha e tij, por një amanet që Allahu ia ka dhënë ta mbrojë. Të mundohet që me bashkëshorten e tij të ketë raporte, ashtu siç pati Muhamedi (a. s.), me bashkëshortet e tij.

- Një mysliman i denjë, të ketë në konsideratë edhe famujt e tjerë, kudo që i takon ata, t'u japë këshilla të dobishme dhe t'i ndihmojë ata, nëse kanë ndonjë nevojë.

- Të mos i harrojë fqinjët e vet, sepse ata janë mburoja e familjes së tij, siç është ky mburojë e tyre. Të mirat dhe të këqijat t'i ndajë me ta dhe të ketë një

lidhje fqinjësore të shëndoshë, që festat fetare dhe familjare t'i kalojnë në harmoni dhe mirëkuptim, duke shkëmbyer qoftë edhe mjetet shtëpiake.

- Një mysliman kërkohet të marrë pjesë nëpër ceremoni dhe mbledhje të ndryshme që organizon shoqëria. Aty duhet të sjellë diçka që e ndihmon atë organizim. Të mundohet që të ndihmojë shkollën, spitalin, xhaminë, çerdhen e fëmijëve etj.

- Ai, duhet të bëjë organizime dhe tubime të ndryshme, ku të bisedohet për jetën dhe veprimtarinë e Muhamedit (a. s.), sakrificat dhe arritjet e tij, duke ndjekur edhe porositë e dijetarëve të mëdhenj.

Nga të gjitha këto, kuptojmë se feja islame, kërkon nga një mysliman që të jetë i vlefshëm në të gjithë hapat e jetës me moralin e tij të shëndoshë, me diturinë dhe me fenë e tij. Në këtë mënyrë, ai do të konsiderohet një personalitet shembullor.

Ky personalitet i njeriut, patjetër do të rrisë vlerat e shoqërisë dhe do të bëhet faktor i rëndësishëm

edukimi, i denjë për të përfaqësuar vullnetin e Allahut (xh.sh.), që ia besoi krijesës njerëzore programin e Tij në tokë. Në suren Shems është betuar në të, kur thotë: **“Pasha njeriun dhe Atë që e krijoi atë! Dhe ia mësoi se cilat janë të këqijat dhe të mirat e tij. Pra, ka shpëtuar ai që e pastroi vetveten dhe ka dështuar ai që e poshtëroi vetveten”**.⁴

Nëse do, njeriu e ndërton këtë botë në mënyrën më të mirë e, nëse nuk do, e shka-

tërron në mënyrën më brutale. Por një mysliman i takon të ndihmojë të tjerët, duke mos bërë dallim në racë, fe, parti dhe vend. Toleranca duhet të mbizotërojë vazhdimisht, që ne të jemi ndihmëtarë të njerëzve. Allahu (xh. sh.), në një ajet tjetër thotë: **“Ne edhe para teje popujve të tyre u dërguam pejgamberë dhe ata u erdhën atyre me argumente të qarta, e kundër atyre që bënë krime, Ne ndërmorëm masa ndëshkuese. Obligim yni ishte të ndihmojmë besimtarët.”**⁵

Pejgamberi (a. s.), në një hadith në lidhje me ndihmën dhe solidaritetin e myslimanëve thotë: **“Nuk ka besuar plotësisht ai që do për vete e nuk do për vëllain e tij mysliman”**.⁶

4. Shems, 91/7-10.

5. Rûm, 30/47.

6. Muttefekun alejh.

Koment mbi alegorinë e shpellës nga "Republika" e Platonit

Nuredin Nazarko

Autori na rrëfen për ekzistencën e një shpelle të nëndheshme me hyrjen që sheh nga drita, duke nënkuptuar botën në të cilën jeton trupi njerëzor, brenda të cilit vendoset shpirti, që është hyrja që sheh nga drita, pra porta nëpërmjet së cilës i është dhënë mundësia njeriut në këtë botë për t'u ngjitur drejt dritës së të vërtetave të epërme. Më pas, që ta kemi më të qartë, na sqaron se çfarë gjendet në shpellë, duke renditur gjithë sa mund të jenë, elementët që ndërtojnë jetën brenda shpellës. Njeriu, duke qenë se vjen pa dëshirën e tij, në këtë botë, në ekzistencë, e ka të nevojshme për të njohur, për të kuptuar, për aq sa mund të njohë dhe kuptojë, qoftë edhe përmes perceptimit sipërfaqësor, edhe pse nuk është ai i ndriçuari, gjithë organikën e jetës në këtë botë. Dhe për ta njohur këtë organikë, duhet bërë përshkrimi i elementëve që e përbëjnë atë. Meqenëse bota është përkohësia jonë, njeriu duhet të hulumtojë për të njohur realitetin e ekzistencës së kësaj bote dhe, bashkë me të edhe realitetin e ekzistencës së vet. Njeriu duhet ta njohë këtë botë me të mirat dhe të këqijat e saj, duke tentuar mosrënien në këto të fundit dhe të hapërojë bindshëm drejt së mirës. Njohja e botës do t'i mundësojë njeriut njohjen e rrugës që duhet të ndjekë në gjalljen e tij dhe, kjo rrugë, do të jetë e mirorientuar sipas këndvështrimit, përmes të cilit ai

ka njohur botën.

Në këtë shpellë paska njerëz që jetojnë aty qysh prej fëmijërisë së tyre, të lidhur me vargonj dhe të pamundur për të parë hyrjen prej nga vjen drita. Një element i rëndësishëm, pa diskutim, i kësaj bote, është njeriu, i cili lind në këtë botë dhe gjithë jeta e tij kalon po aty, qysh prej fëmijërisë e deri në vdekje. Por këta njerëz që jetojnë qysh prej fëmijërisë në këtë botë të ulët dhe jo të epërme, janë të lidhur me vargonj, që do të thotë se ata lidhen me vargonjtë e paditurisë dhe injorancës, qejfeve dhe pasioneve, të cilët nuk lejojnë orientimin drejt rrugës që na çon tek të vërtetat e epërme, pasi kanë përmbytur shpirtin njerëzor, që, sikundër thamë, është e vetmja hyrje, përmes së cilës mund të penetrojnë rrezet e dritës që vjen nga e vërteta e epërme. Njeriu është qenie dualiste, i përbërë nga shkrija, përzierja e mahnitshme, e mrekullueshme midis shpirtit dhe trupit, ku shpirti përfaqëson të epërmen dhe trupi të ultën. Për shkak se është i ndërtuar nga kjo përzierje, tek njeriu ka gjithmonë vend për një luftë të vazhdueshme se cila pjesë e së tërës do të mbizotërojë pjesën tjetër. Shpirti, si pjesa e epërme, synon ngjytjen drejt asaj bote nga vjen, nuk ndihet komod me botën organike. Trupi nga ana tjetër, synon botën nga vjen, nuk ndihet komod me

stërmundimet që kërkon shpirti drejt ngjitjes tek e epërmja. Njeriu si qenie, është i prirur për nga natyra të jetë i ngutur, i nxituar dhe gjithmonë kërkon rezultate të shpejta, të menjëhershme, të prekshme, me të cilat të kënaqet syri teksa i vështron, në veprimtarinë e tij jetësore. Duke synuar atë që është e shpejtë, e dukshme dhe duke besuar se ka arritur të njohë siç duhet këtë botë, pikërisht në këtë moment është zhytur në botën e injorancës, sepse e ka reduktuar njohjen vetëm përmes së dukshmes, duke krijuar kësaj idenë se ajo çka njeh përmes dukjes, është tërësisht e vërteta në vetvete. Më të predispozuarit për t'u përthithur nga ky lloj i të njohurit, janë ata të cilët qysh nga fëmijëria e tyre edukohen për ta njohur këtë botë vetëm përmes së dukshmes, pasi ata që u mësojnë këtë lloj njohjeje, vetëm këtë njohin. Kështu, duke qenë të lidhur vetë me vargonjtë e injorancës, lidhin dhe të tjerët që, duke u mësuar qysh fëmijë me këtë njohje, në rritjen e tyre ajo do t'u duket e vërtetë, madje më e vërtetë se vetë e vërteta.

Në shpellë ka edhe një rrugë që ngjitet lart. Përgjatë kësaj rruge ka një mur, mbi të cilin shfaqen lodra të çuditshme, figura në forma nga më të ndryshmet që mbahen nga njerëz të caktuar. Në këtë botë plot vargonj, padyshim dhe sigurisht që do të ekzistojë edhe rruga që ngjitet lart, pra rruga që na lejon rrugëtimin nga më e ulëta drejt së epërme, duke u orientuar në këtë rrugë prej dritës që vjen nga të vërtetat e epërme, prej dritës që vjen nga lart dhe jo duke u nisur nga më e ulëta dhe gjithë sa shpërfaqet si racionale. Njeriu kureshtar për nga natyra, mund të kuturisë ndonjë ditë të bukur të jetës së tij, që të fillojë hulumtimin për shuarjen e kureshtjes, duke tentuar largimin nga vargonjtë e injorancës për nisjen e rrugëtimin jo të lehtë drejt dritës së vërtetë. Ky rrugëtim do të prodhojë, si domosdoshmëri e vërtetësisë së tij, vështirësi të cilat do të provojnë durimin e atij që hulumton dhe hapëron në rrugën drejt së vërtetës. Por në rrugëtimin drejt dritës që vjen nga lart shfaqen pengesa, si mure, lodra të çuditshme, figura në forma nga më të ndryshmet, të cilat janë mjetet që përdoren për të ligështuar ngjitjen drejt së epërme të njeriut, në mënyrë që gjatë jetës së tij mbi tokë, edhe në qoftë se do të provojë të ngjitet lart, të pengohet sa më shumë të jetë e mundur, duke iu tërhequr vëmendja prej

përqendrimit drejt objektivit madhor, daljes në dritë dhe për t'ia përqendruar vëmendjen drejt gjërave, që gjatë rrugëtimin drejt së epërme, të mund të shndërrohen në përqendrimin kryesor, duke e mbajtur të mbërthyer, për të mos arritur asnjëherë, përse kohë nuk ka vdekur, tek drita e së vërtetës së epërme, që vjen nga lart. Këto mjete të sendërgjuara, shërbëtorë të shushatjes, topitjes, shastisjes, kthehen në qëllime përfundimtare përmes manipulimit, orkestrohen dhe dirigjohen nga njerëz të cilët edhe flasin edhe nuk flasin, por që realizojnë të njëjtën detyrë- mbajtjen nën vargonj të atyre që synojnë dritën që vjen nga lart, sepse vetëm kështu do të ushtrojnë dhe do të kenë mbi kë të ushtrojnë pushtetin e tyre. Padiskutim dhe pa më të voglën mëdysheje, ata të cilët kontrollojnë botën e injorancës dhe e përdorin si instrument që çdo qenie njerëzore të mbetet në injorancë, janë më të interesuarit që njerëzit të mbeten në injorancë, sepse nëpërmjet injorancës sundohet më lehtë. Mjaft t'i ushqesh, t'i veshësh, t'u përmbushësh utilitaritetet dhe kaq është fund e krye gjithë sa kërkojnë. Prandaj, nëse shohin ndokënd të kuturisë për hulumtimin e së vërtetës, do ta pengojnë me një larushi mjetesh e metodash, që ta mbajnë mbërthyer brenda shpellës dhe asesi të mos ketë mundësi për daljen në dritë. Dalja në dritë dhe njohja përmes kësaj drite e realitetit, e rebelon këtë njeri kundrejt injorancës dhe mëkuesve të saj. Prandaj çdokush që nisat kësaj rruge, duhet të përgatitet, sepse nuk do të jetë aspak e lehtë arritja tek e vërteta dhe jetësimi i saj.

Mundësia e vetme e njerëzve të lidhur me vargonj, është shikimi i hijeve të objekteve që ndriçohen nga zjarri mbi shpellë. Duke qenë të lidhur me vargonjtë e injorancës, qejfeve, pasioneve, argëtimeve që shndërrohen në qëllime, atëherë ata nuk mund të kuptojnë realitetin dhe të vërtetën e gjendjes ku gjenden, realitetin dhe të vërtetën e kësaj bote, objektet e së cilës ndriçohen dhe funksionojnë sipas ligjeve që vijnë nga lart. Pasi janë vargonjtë që u kanë errësuar shikimin, dëgjimin dhe mendimin përmes zemrës, kështu që perceptimi i tyre, mbi atë se çfarë ndodh në realitet, vjen vetëm përmes iluzionit. Njohja përmes iluzionit nuk do t'i shërbejë aspak njeriut për njohjen e vërtetë, në rast se gjatë gjithë jetës do të besojë se ato që realisht janë iluzion, janë të

vërteta, sepse edhe vetë kjo lloj njohjeje është iluzion. Ky soj njerëzish i përngjason udhëtarit të shkretëtirës, që në horizont sheh oazin e shumëdëshiruar dhe, kur mbërrin, nuk gjen asgjë tjetër vetëm se zhgënjimin e përjetuar nga iluzioni i besuar si i vërtetë. Prandaj njeriu duhet të bëjë kujdes që pamja, dukja, e përsëjashmja, të mos e mashtrojë përkundrejt së vërtetës, që të mos vithiset, topotiset në shtjellat e humnerave të fundbotshme.

Mbi atë se çfarë shohin, ata emërtojnë duke biseduar me njëri-tjetrin, hijet e objekteve si objekte reale, pasi e kanë të pamundur të shohin objektet reale. Sikur njerëzit e tjerë të bisedonin, të lidhurit me vargonj do të besonin se zëri vinte prej hijeve. Duke qenë të mashtruar, të manipuluar, të gënjer, edhe pse mund të bisedojnë me njëri tjetrin, bisedat e tyre nuk rrahin për të vërtetën, për dritën që vjen nga lart, por diskutimet, ligjërimet, shkrimet, bisedat përqendrohen vetëm mbi iluzionin, në pamundësi për të zbuluar të vërtetën e kësaj ekzistence. Njeriu i iluzionuar e ka mundësinë të bisedojë, të dëgjojë dhe të shohë, por në gjithë këto procese nuk udhëhiqet nga forca e arsyes së pandotur nga iluzionet. Duke qenë se qysh nga fëmijëria e tyre qëndrojnë të lidhur me vargonjtë e injorancës, arsyeja e tyre në interpretimet e gjendjes ku ndodhen, nuk mund t'i kapërcejë kufijtë e aq sa njohin këta njerëz. Madje dhe zërat e orkestruesve të tyre, që qëndrojnë mbi murin e rrugës që të çon drejt dritës, do t'i merrnin si zëra që vijnë nga hijet përballë, edhe pse ky zë kthehet në ushtrimë nga fundi i shpellës. Këta njerëz kurrë nuk do ta kuptojnë, përderisa janë të lidhur me vargonj, se janë të manipuluar, të penguar, për kthimin drejt dritës që vjen nga lart dhe rrojnë në vetëmashtrim. Jo vetëm objektet, por madje dhe zërat realë që dëgjojnë, besojnë se janë zërat e hijeve, pasi, duke mos njohur përmes dritës së të vërtetës, çdo gjë, përveç së vërtetës, besohet si e vërtetë. Pikërisht, përmes këtij besimi të verbër, ata janë të sigurtë më shumë se kurrë se janë duke njohur të vërtetën dhe gjithë jetën e tyre e jetojnë me këtë rrejtësi të vërtetë dhe aspak iluzion.

Sikur qoftë edhe një njeri të çlirohej nga vargonjtë dhe të mos ishte më banor i botës së injorancës, madje të detyrohej që të hapëronte drejt dritës, do të shihte më me qartësi objektet

që pak më parë i dukeshin hije. Këta njerëz kanë nevojë për dikë që duhet t'u zbulojë të vërtetën e ekzistencës së tyre, dhe ky dikush është i ndriçuari nga drita e së vërtetës dhe vjen prej lart, për të çliruar njerëzit nga vargonjtë, qoftë edhe duke i detyruar për të ecur drejt dritës, pasi në të vërtetë, ky do të ishte shërbimi më i mirë ndaj tyre. Njeriu i iluzionuar dhe i afeksionuar ndaj iluzionit, e ka të vështirë, madje të pamundur për të njohur të vërtetën, prandaj është mëse e nevojshme dhe më se e domosdoshme që dikush t'ia mësojë të vërtetën, pasi është në rendin natyror të gjërave që njeriu t'i mësojë ato që nuk i di, nga ai që i di dhe i njuh gjërat në të vërtetën e tyre. Ky njohës i së vërtetës ka si detyrë ta transmetojë atë që njuh tek pjesa që nuk e njuh të vërtetën, në mënyrë që njerëzit të ndriçohen, për t'i njohur dhe kuptuar gjërat në të vërtetën e tyre dhe jo përmes iluzionit.

Tashmë, i dalë nga injoranca dhe i çliruar nga vargonjtë, sheh dritën, objektet që ndriçohen prej saj, sheh të vërtetën. Duke parë atë që është më e epërme se bota prej së cilës erdhi, do të trulloset nga fakti i të qenit i mashtruar ndaj së vërtetës, por duke qenë se tashmë është i formuar me ide, koncepte, orientime të iluzionuara, qysh nga fëmijëria e tij, pamja e së vërtetës do t'i dukej krejt pa kuptim dhe jo vetëm kaq, por të vërtetën do ta konsiderojë gënjeshtër, mashtrim që kërkojnë t'ia bëjnë dhe hijet, figurat, format, imazhet, me të cilat kishte jetuar qysh prej fëmijërisë, do t'i merrte si më të vërteta se e vërteta dhe do të dëshironte të kthehej sërish në gjendjen ku ishte, për të jetuar i vetëkënaqur me iluzionet që e rrethojnë pandalshëm dhe i zbulurojnë irealitetin deri në vdekje. Njeriu, duke njohur të vërtetën jotërësisht në të vërtetën e saj, pasi të jetuarit dhe të rriturit në injorancë, patjetër që do të ndikojë që e vërteta të njihet përmes koncepteve të formuara në ndikimin e saj, e ka të vështirë të ambientohet tërësisht me të vërtetën, edhe pse e kupton përmes arsyes së tij se kjo është drita e së vërtetës, por arsyeja e zemrës së tij që më së shumti njuh hijet e injorancës, nuk e pranon jetesën sipas së vërtetës dhe, duke triumfuar edukimi i hershëm i tij, parapëlqen të kthehet në gjendjen e mëparshme, pasi e vërteta nuk ka depërtuar tek ai përmes hapjes së zemrës, për ta pranuar këtë të vërtetë.

Parimi themelor i edukimit

Idris Arpat

Ka shumë rëndësi të dish të lexosh dhe të kuptosh si duhet gjendjen shpirtërore apo mendimet e personit që ke përballë. Lidhje të afërt me këtë gjë kanë arsimitimi dhe edukimi.

Kur dëgjojmë të thuhet “njeriu është krijuar”, menjëherë na vijnë ndër mend pyetjet “pse dhe kush e ka krijuar njeriun”? Përgjigjet e sakta që do të jepeshin, do të përcaktonin edhe përmbajtjen e arsimitimit dhe edukimit.

Përgjigja “njeriu e krijoi leshteriku”, është shumë e ndryshme nga përgjigja “njeriu e krijoi Allahu”.

Çështja mund të përkufizohet edhe në këtë mënyrë:

Përcaktimin e natyrës së njeriut dhe detyrat e tij në këtë botë do t’i bëjmë sipas këndvështrimit të Kuranit apo çfarëdolloj këndvështrimi tjetër të ndryshëm prej tij.

Shkurtimisht, kur themi arsimitimi dhe edukimi i njeriut, para së gjithash jemi të detyruar të sqarojmë këtë pikë.

Në qoftë se shprehemi se **arsimitimi i njeriut ka shumë lidhje të ngushtë me besimin e tij, prandaj edhe duhet pasur parasysh besimi që ai ka**, atëherë pedagogët duhet të njohin besimin dhe shfaqjet e tij. Në të kundërt, fëmijët që po edukohen, do të futen në një konfuzion aq të madh, saqë, në vend të arsimohen, do të edukohen për mbrapsht.

Fakti që ne jemi myslimanë, na mëson se nga cili këndvështrim duhet t’u qasemi problemeve.

Njeriu që beson se Kurani dhe suneti janë të saktë, do të thotë se ka pranuar edhe udhëzimin hyjnor. Kjo situatë na e bën punën më të lehtë. Refuzimi i kësaj të vërtete, do të thotë të mbetesh në errësirë dhe të udhëtosh në një rrugë të gjatë këmba-doras, gjë që është shumë e rrezikshme. Si mund të perceptohet njeriu, veçanërisht bota e tij shpirtërore, në qoftë se nuk kemi një udhëzues për shpalljen hyjnore? Si do ta mësojmë se nga ka ardhur, për ku është duke shkuar dhe çfarë pune ka në këtë botë të përkohshme? Si mund t’i përmbushni nevojat e kësaj enigme, që është e

tëra e ndërtuar mbi ekuilibra të ndjeshëm, gjithmonë duke dashur që t’i ruajmë këto ekuilibra?

A nuk do ta shkatërronit njeriun, duke aplikuar tek ai një program arsimor të rastësishëm?

Meqë udhëzuesi ynë është shpallja hyjnore, atëherë edhe qëllimin e jetës si dhe bazat e edukimit duhet t’i përcaktojë po shpallja hyjnore. Unë jam i mendimit se në këtë pikë ne duhet ta lexojmë drejt prirjen nga do të rrjedhë shekulli ynë, ta kuptojmë sa më mirë njeriun dhe ta komentojmë Kurandin dhe sunetin me mendje të ndritura.

Njeriu është krijuar nga Allahu dhe është caktuar mëkëmbësi i tij në tokë, një pozicion shumë i rëndë për t’u mbajtur mbi supe.

Allahu i ka krijuar botët, të cilat ia ka dorëzuar përkohësisht nën zotërim njeriut, i cili, me atributin e mëkëmbësit të Allahut në tokë, do ta trajtojë si veten e tij, ashtu edhe krijesat e tjera në përputhje me dëshirën hyjnore dhe do t’i paraqesë falënderimet më të sinqerta Allahut, që e krijoi, e pajisi dhe e caktoi mëkëmbës të Tij. Gjithë këto punë kërkojnë njohuri, mendim dhe nivel. Mëkëmbësia e Zotit nuk është gjë e lehtë, por një gjë që kërkon arsimim dhe edukim. Bijtë e Ademit do të përjetojnë procesin e zhvillimit, duke përmbushur fazat e edukimit, që e lartësojnë nga njeri i thjeshtë, në njeri të civilizuar, nga balta, drejt Arshit, nga kafsha që flet, në njeriun e përsosur. Vetëm po ta përjetojnë procesin në fjalë, atëherë meritojnë mëkëmbësinë hyjnore.

Procesi i arsimim-edukimit, që zë fill para martesës, me qëllime të mbara dhe ndjenja që nuk e përfillin anën materiale, do të vazhdojë për sa kohë që “syri sheh dhe zemra rreh”. Në të kundërt, njeriu do të mbetet në nivelin e instinkteve shtazarake dhe nuk do ta meritojë mëkëmbësinë.

Pasi të bëhen të qarta harta e rrugës dhe drejtimi që duhet marrë, do të dalë në pah edhe përmbajtja e arsimim-edukimit.

Jeta duhet jetuar në përputhje me pëlqimin e Allahut, duke i vlerësuar kushtet materiale në përputhje me nderin e njeriut. Në këtë mënyrë, do të vazhdojë edhe zhvillimi, pra do të kryhen punët e edukimit dhe arsimimit.

Le t'i sqarojmë më shumë ato që sapo shkruam.

Pëlqimi hyjnor është qëllimi final, ndjesitë metafizike janë kushtet e domosdoshme, ndërsa kushtet materiale janë elementë plotësues. Njeriu duhet të njohë dhe të zhvillojë edhe njerzillëkun edhe myslimanllëkun e tij edhe kushtet materiale në të cilat jeton. Edukimi dhe arsimimi i tij do të drejtohen në këto tre drejtime.

Aty ka një udhëtar drejt përjetësisë. Përmbajtja e rrugës që duhet të përfitojë udhëtari, shndërrimi i kësaj përmbajtjeje në personalitet dhe mësues, që do ta ndihmojnë këtë udhëtar që të pajiset me këto përfitime. Nxënësi duhet të kërkojë dhe të jetë i talentuar, përmbajtja e edukimit që do t'i jepet, të jetë e saktë dhe mësuesi duhet të jetë adekuat.

Një kuadër i respektuar dhe adekuat ndaj metafizikës duhet të përcaktojë përmbajtjen e edukimit, nuk duhet të nxitohet në shpërndarjen e shkallëve edukative të kësaj përmbajtjeje dhe mësuesi duhet ta marrë me seriozitet punën.

Ata që nuk u qasen problemeve nga këndvështrimi i Kuranit, nuk do të jenë të suksesshëm në edukim dhe arsimim, cilatdo qofshin qëllimet e tyre, sepse njeriu nuk do të mund të bëhet udhëzues për njeriun që nuk arrin ta perceptojë atë dhe problemet e tij. Prandaj njeriu i duhet lënë Allahut.

Dëshira është që të gjithë nxënësit në botën njerëzore të edukohen dhe të arsimohen në përputhje me prirjet dhe talentet që kanë, duke llogaritur në këtë mënyrë edhe dallimet ndërmjet tyre. Përmbajtja e edukimit duhet përcaktuar duke llogaritur fizikun, mendjen dhe botën shpirtërore të personit. Mësuesit duhet të jenë mësues të vërtetë. Në të kundërt fëmijët, trëndafilat e kësaj bote, kanë për t'u tharë si mos më keq.

Njeriu nuk ka vetëm mend, por edhe zemër e shpirt. Për këtë arsye, nevoja për adhurim dhe estetikë është e barabartë me nevojën për dituri dhe shkencë. Njeriu duhet të marrë vesh edhe nga harmonia e tingujve dhe zërave që mbushin këtë botë, edhe nga shpalljet hyjnore që vërshojnë nga toka dhe qiejt. Prandaj, ai duhet të shkojë shumë në shkollë dhe në xhami dhe të ngërthehet pas natyrës. Edukimit dhe arsimimit, të krasitur nga degët e metafizikës dhe estetikës, nuk do t'u qeshë fytyra.

Në qoftë se shkollat do ta nxirrjnë në pah dhe do ta zhvillojnë dëshirën e fëmijëve për të lexuar, atëherë do

të kishin bërë një të mirë të madhe, duke përmbushur kështu një detyrë të tyre shumë fisnike. Falë kësaj, nxënësi do të njihej me mendjet më të mëdha dhe shpirtat më të pasur. Do të fliste dhe do të bëhej shok me ta. Koha e lirë nuk do të ishte më shkak mërzie dhe bota do të bëhej e shumëngjyrshme.

Për fat të keq, potenciali ynë për të lexuar po avullon për shkak të një programi mësimor që nuk e ka për shqetësim leximin e natyrës njerëzore.

Shkenca duhet të jetë një preokupim për t'u marrë me dashurinë dhe pasionin. Dëshira për dituri, që gjendet në natyrën tonë njerëzore, duhet ndezur nga ana e edukatorëve mjeshtra. Kjo do të thotë, ta mbushim jetën tonë me emocione të larta dhe dëshira sublime.

Mbase është mospërcaktimi i saktë i qëllimit të edukimit, fakti që nuk ditëm ta mësojmë mirë këtë dashuri pasionante. Shkollat nuk na përgatitnin për jetën, po për provimet. Diploma nuk qe dokumenti që vërtetonte se tashmë e ke edukuar veten, por diploma e bukës, që duhej siguruar në vitet në vazhdim. Mjeti u bë qëllim dhe kjo situatë prodhoi bezdi, mërzi dhe krizë shpirtërore e mendore.

Udhëtimi i dijes zgjat një jetë të tërë. Nuk mund të kalohen hapësira kaq të largëta me logjikën e metodave shtrënguese të tipit "mundohu edhe ca". Duhet të ketë se s'bën dëshirë dhe pasion për arsimim, edukim dhe prodhim. Në të kundërt, do të jetë e pashmangshme të mos flesh rrugës, ta shesësh idealin dhe të shmangesh nga rruga e vërtetë.

Përpjekjet në këtë jetë nuk duhen bërë për 4-5 kacidhe dhe ca duartkitje të thata, por që të fitojmë prehjen shpirtërore në këtë

botë dhe përjetësinë në botën tjetër.

Na ka marrë malli për mentalitetin që e koncepton fëmijën si "kryevepra e Zotit" dhe mirësjelljen që është e vështirë të harrohet.

Na ka marrë malli për mësuesin që uron që nxënësi të ketë mendje të hapur dhe shpirt të lehtësuar në jetë dhe që lutet që nxënësi të punojë sipas ditorisë dhe të jetë përherë durimtar dhe i ndërgjegjshëm.

Na ka marrë malli për mësues që hyjnë në klasë si të jenë duke hyrë në faltore, plot respekt dhe që mendojnë se janë të gatshëm të durojnë njëmijë dyfytyrësh, vetëm e vetëm që të arrijnë të edukojnë një nxënësi.

Na ka marrë malli për ata që thonë "një ditë të gjithë do të vdesim, por jemi mërziur se nuk mbaroi ende libri". Për ata që u mbarojnë ditët e jetës, por jo dëshira për të mësuar dhe edukuar.

Biblioteka e Bushatllinjve

E para bibliotekë publike në rajon

Nexhmi Bushati

Në dy periudha të ndryshme, Biblioteka Kombëtare organizoi dy ekspozita të rralla kushtuar Bibliotekës së Bushatllinjve. E para në Tiranë, e dyta në Shkodër. Ajo e Tiranës që e inkuadruar në "Javën e trashëgimisë kulturore evropiane".

Vizitorët e rastit duhet ta kenë ndier veten më të plotësuar nga ana emocionale dhe ajo intelektuale. Ajo që u përjetua, duke kaluar nga njëra vitrinë tek tjetra, ishte befasuese, sepse ballafaqohesh me ekspozate bibliotekare që, sikur e provonin dhe fletët e atyre dorëshkrimeve të zverdhura nga koha, bartnin mbi vete një jetë më se dyqindpesëdhjetëvjeçare, pa përmendur "Tefsiri Kurani"-n, dorëshkrimi i vitit 1451. Pavarësisht se, si i biri i autorit të botimeve postume "Shkodra dhe motet" dhe "Bushatllinjët", isha mjaft i informuar mbi historikun e Bibliotekës së mësipërme, për mua që shumë mbresëlënës ky kontakt i drejtpërdrejtë, një konstatim konkret i asaj që e kisha vetëm me të dëgjuar. Për të qenë e veçantë përshtypja, kishte dhe një arsye më shumë: në mungesë të të dhënave të sakta, im atë, deri sa vdiq, perjetoi një keqardhje të vërtetë, duke menduar humbjen, pa lënë gjurmë, të kësaj pasurie. Këtë shqetësim e pata provuar dhe unë, deri kur, para disa vitesh, osmanologët G. Shpuza dhe A. Basha¹ patën mirësinë të publikonin të dhënat e para mbi ekzistencën e një pjese të fondit që ruhej në BiK. Ky që një lajm i mirëpritur, i munguar për dekada e dekada, aq i dëshiruar, sa të bënte të harrojë gjymtimin që kishte pësuar, duke u katandisur në një minimum prej 150 copësh. Në asnjë mënyrë kjo nuk e zbeh vlerën

e tyre të madhe dokumentuese, duke u dhënë brezave provën e gjallë të ekzistencës së këtij thesari, si dhe të vlerave që bartte, sepse ajo, e njëzeta pjesë, na vlen sot si një kampion testimi, si një sondazh në retrospektivë për të kuptuar strukturën e atyre tremijë volumeve të dikurshme, ku afro dy të tretat paskan qenë letërsi jofetare.

I jap të drejtën vetes të besoj se vizitorët, pavarësisht shkallës së njohurive, e kanë ndjerë veten dëshmitarë okularë të nivelit arsimor-kulturor, të gamës së preferencave e të interesave intelektuale të sundimtarëve Bushatllinj. Perceptimet e tyre të reja ishin më të pasuruara e më të qarta, të atilla që nuk përputheshin me ato të deriatëhershmet: të përcipëta e të paqarta mbi atë periudhë të historisë. Falë përshtypjeve të reja, ata po ndërgjegjësoheshin mbi një të vërtetë të madhe: ata sundimtarë që, në formë stafete i përcollën njeri tjetrit nga brezi i parë deri te brezi i katërt, skeptrin e një push-teti gati të pavarur mbi shumicën e trevave shqiptare, qenë të shkolluar, dashamirës të kulturës dhe bibliofilë të mirëfilltë. Vetëm kështu kuptohej përse bri "Tefsireve të Kuranit" radhiteshin edhe shkrimet e Aristotelit, filozofitë e Avicenes e të Averroes, historitë më të vjetra arabe e osmane, përfshirë dhe historinë e shqiptarit Ahmet Pashë Dukagjini, pa harruar perlat e poezisë persiane me Saadiun, Shiraziun etj...

Krahas vlerave instruktive, që përmes një vrojtimi hetues e shumë të përqendruar, kushtuar dorëshkrimeve të ekspozuara me finesë e profesionalizëm, po e pasuronin, vizitori nuk mund të qëndronte indiferent edhe para një dukurie tjetër, asaj që, "pa u kursyer", demonstrohej poshtë atyre xhamave: paraqitja e jashtme e ekspozateve, një kaligrafi e qëndisur, shumë elegante, modele

1. Shpuza Gazmend: *Dorëshkrime orientale në Bibliotekën Kombëtare*, Perla, nr. 3(11), Tiranë, 1998, f.57-65; Basha, Ali M., *Nëpër gjurmët e Islamit*, Tiranë, f. 457-458.

të ndryshme të alfabetit oriental, lidhje të kujdesshme, mbështjellje me lëkurë, kopertina me ornamente të punuara në ar, vlera të vërteta artistike, pasqyrë e shijeve të stërholluara dhe e edukatës estetike të të dy palëve, atyre që i punuan dhe të atyre që i porositën.

Ndonëse afati njëjavor i veprimtarisë që i shkurtër, kam besimin se jehona e saj duhet t'i ketë kaluar muret e BiK-es, për të përcjellë mesazhe të rëndësishme për opinionin mbarëkombëtar e më tej, me apelin që trashëgiminë tonë kulturore duhet ta evidentojmë për ta njohur e për ta vlerësuar, sikurse njëheri duhet ta ruajmë e ta pasurojmë për të dëshmuar kurdo e para kujtdo se dimë jo vetëm të çmojmë lirinë dhe besnikërinë, por dhe pasuritë shpirtërore e intelektuale. Krahas këtyre përshtypjeve e opinioneve, dua të shpreh urimin që jehona e kësaj ekspozite dhe vlerat e saj, të mos mbesin të kufizuara në hapësirë e në kohë, por të hartohen projekte e të gjenden mekanizma që mundësojnë kontaktet e herëpashershme mes dashamirësve të kulturës e të artit edhe jashtë kryeqytetit.

Brenda kornizave të këtij shkrimi është me vend të ridimensionoj meritat e z. A. Plasari, i cili që i pari që përdori publikisht togfjalëshin *Biblioteka e Bushatllinjve* duke sanksionuar futjen e kësaj emërtese të re në axhendën e thesareve tona kulturore, një *kartë identiteti* të re, e paekui-voke, duke zëvendësuar konvencionalen *Biblioteka e Vakfit* (apo e Medresesë), e përdorur që nga shekulli XVIII deri në shekullin XX për forcë zakoni e për inerci, ku forma fshihte përmbajtjen, ku konfondohej institucioni me dukurinë; ak-

tualisht, emërtesë jashtë kohe e që, lexuesit të sotëm e atij të nesërm, do t'i krijonte perceptimin e gabuar të një biblioteke të karakterit fetar. Është në nderin e studiuesit Aurel Plasari, që me kompetencë dhe luajalitet, konfirmoi se identifikimi i duhur dhe i saktë i fondit të mësipërm u bë i mundur në sajë të të dhënave të Hamdi Bushatit, ndjekur nga puna e pavarur e osmanologut Zyber Baku.²

Lidhur me sa u tha më lart, në shërbim të së vërtetës, do të sjell disa fakte që qartësojnë çaste jo të trajtuara drejt ose të lëna përgjysmë dhe që kanë të bëjnë me temën.

Me përshtypjen se tashmë opinioni shkencor e më gjërë i ka njohur Hamdi Bushatit merita të shumta si studiues e si osmanolog, duke e konsideruar veprën e tij *Shkodra dhe motet* si një *enciklopedi sui generis* për Shkodrën, do të ndalem në mënyrë më konkrete e më të hollësi-

shme në ato merita që përmend studiuesi Aurel Plasari, në lidhje me evidentimin e bibliotekës në fjalë. Në këtë optikë shtrohet pyetja si dhe kur autori Hamdi Bushati arriti në përfundimet e cituara. Kronologjia, shkurtazi, flet si më poshtë.

Që në vitet '20 të shekullit të kaluar autorin filloi ta tërhiqte tema e Bushatllinjve, sikur e vërtetojnë shkrimet e tij në *Kalendari kombiar* e *Diturija* të Lumo Skendos, *Leka, Besa*. Në arkivin e familjes, epistolari i tij është dëshmi e letërkëmbimit me studiues e miq mbi këtë tematikë. Fillimet e dorëshkrimit *Bushatllitë* (drejtshkrimi i kohës!) koincidon me emërimin e tij në vitet 1926-27, si administrator i Bibliotekës së Vakfit (*alias* e *Bushatllinjve*), një çast fatlum që atij i dha mundësinë të binte në kontakt të drejtpërdrejtë me fondin e pasur dhe, falë zotërimit të mirë të osmanishtes, të bënte identifikimin aq të rëndësishëm të dorëshkrimeve, me anë të *deshifrimit* (leximit) të vulave për përcaktimin e përkatësisë së vërtetë të tyre. S'do të ndalem te hollësitë³ që përmbahen në

veprën 2-vëllimëshe *Shkodra dhe motet*, të autorit në fjalë (botime postume të viteve 1998-1999), qoftë fondi në përgjithësi, titujt e dorëshkrimeve më kryesore, përkthimi i *Vakufnames*, mbresat e disa vizitorëve të huaj, historiku i ndërtesës së re, vula e Mustafa Pashës, përmbajtja e përkthyer, një klishe e saj, foto të mjedisit të jashtëm etj. Të gjitha këto të dhëna përmbaheshin në dorëshkrimin e cituar: *Bushatllitë*, përfunduar që në vitet '40 të shekullit të kaluar, pa arritur të shihte dritën e botimit për situatat

e viteve 1939-1944 dhe, pastaj, të atyre të komunizmit. Vetëm para një dekade u krijuan mundësitë që materiali i mësipërm të përfshihej në botimin postum të cituar. Në vitet '40 të shek. të kaluar, në kuadrin e studimeve mbi historikun e bibliotekave të vjetra, është bërë fjalë dhe mbi *Bibliotekën e Vakfit* ose të Medresesë (*alias* e Bushatllinjve), por, pavarësisht qëllimit të mirë, duke mos njohur fare osmanishten dhe të paqartë në kronologjinë e ngjarjeve e të personazheve, autorët⁴ kanë rënë në përfundime të kontestueshme. Në radhë të parë, në renditjen e bibliotekave të vjetra shkodrane, ajo e Vakfit (*alias* e Bushatllinjve) vendoset në rend të dytë pas asaj Kilyçi, si vjetërsi e si vlerë. Ndaj Bibliotekës Kilyçi (*alias* Tabaku) dhe familjes përkatëse kam konsideratën më të lartë në sintoni dhe me të ndjerin tim atë, shprehur

3. Bushati Hamdi: *Shkodra e motet*, vëll. II, Shkodër, f. 97-100

4. Fishta Filip: *Biblioteka Kilyçi*, rev. *Shkendija*, viti II, nr. 1, Tiranë, korrik, 1941, f. 15-17; Shkodra Xhaferr, *Bibliotekat t'ona*, Kultura islame, viti III, nr. 2, Tiranë, 1944, f. 61-63

2. Dimo E., vepër e cituar.

publikisht në shkrimet tona, mirëpo njihet sentenca e vjetër *"Jepi Çezarit çka është e Çezarit"*: faktet historike vërtetojnë se Biblioteka e Bushatllinjve duhet të jetë themeluar nga Mehmet Pashë Plaku rreth vitit 1760, pikërisht kur ai e kishte konsoliduar pushtetin personal, pas një periudhe sundimi plot trazime dhe suksese, njëherit dhe viti i hapjes nga ana e tij e Medresesë së Qafës⁵, e para shkollë e mesme e arsimit fetar e jofetar, e cila e kishte të domosdoshme praninë e një biblioteke të rangut. Duke ndjekur gjurmët e të atit, gjithashtu Kara Mahmudi hapi Medresenë e dytë, atë të Pazarit, shoqëruar dhe kjo me një bibliotekë. Nën shembullin e të parëve, duke u nisur nga mjedisi ekzistues dhe fondi i librave të trashëguar, Mustafa Pasha u tregua i gatshëm që ta ridimensionojë këtë institucion, për ta kthyer në një ansambël jo vetëm arkitektonik, por dhe kulturor-arsimor, duke i dhuruar bibliotekën e vet shumë të pasur si dhe duke investuar për ndërtime të reja. Akti i tij merr nota të reja pozitive, duke pasur parasysh se ai hartoi një rregullore biblioteke (*Vakufname*) me parametra bashkëkohore dhe që atij i bën nder, aq më tepër kur marrim vesh se, pas vitit 1831, ai ndodhej i dëbuar nga vendlindja e tij. Sidoqoftë, kujdesi dhe interesimi i tij për Bibliotekën ka vazhduar deri në vitin 1860, viti i vdekjes së tij, njëherit dhe fillimi i degradimit të saj. Do të ndodhte kështu, përderisa kujdestarët lëshonin libra pa kriteret e duhura, nuk i tërhiqnin ato, mungonte kërkesa e dhënies llogari, niveli i ulët intelektual i disave sish. Ka dhe një shkak të jashtëm, mbetur në hije: pushtimi i përkohshëm i qytetit nga malazeztë, shoqëruar me plaçkitjen dhe djegien e Pazarit në prillin 1913. Biblioteka në fjalë ka qenë seli e Degës së Lidhjes për Shkodrën në vitet e zjarra 1878-81, nga ku niseshin vullnetarët për të mbrojtur tokat tona nga synimet malazeze. Vështirë që agresorët ta kishin harruar një fakt të tillë, çka e vërteton dhe dëshmia e një publicisti turk që ndodhej në Shkodër ato ditë dhe që, me shumë pikëllim, pa me sytë e vet fletë dorëshkrimesh me alfabet turko-arab, shpërndarë andej-këndej kalldrëmeve. Kjo e dhënë gjendet në veprën e autorit turk A.Emiri (sipas Gazmend Shpuzës)⁶. Grumbulli i të këqijave që kishte provuar Biblioteka, shkalla e degradimit të pësuar, konstatimi i shkaqeve që e krijuan, bënë që ish-administratori Bushati i mbylli shënimet e veta me mjaft mllef ndaj përgjegjësve të paaftë që lejuan abuzimet, pa kursyer dhe ata më lart, që, në vitet '60, i dhanë goditjen barbare, (pse jo kriminale ?!) duke i futur ato vlera të rralla ndër thasë, madje dhe pa inventar!⁷ Njohur me këtë *mënxyrë*, kemi të drejtë ta konsiderojmë si një ngushëllim për lexuesin faktin që vëllimin *Shkodra dhe motet* autori e shoqëron me një foto të mjedisit të ansambllit të Pazarit në vitin 1927, realizuar nga miku i tij, Gegë Marubi⁸. Besoj që kjo

5. Bushati Hamdi: vepër e cituar, f.87-92

6. Shpuza Gazmend, *Bota iraniane në veprën e Sami Frashërit*, Tiranë, 2004, f.53.

7. Bushati Hamdi, vepër e cituar, f.97-100.

8. Bushati Hamdi, po aty

u bën nder të dy autorëve, sepse vetëm kështu brezave pasardhës iu krijua mundësia të kishin dëshminë konkrete të gjurmëve të një monumenti të historisë e të kulturës, ndoshta me parandjenjen e pakëndshme se, pas pak dekadash, ai vend do të shndërrohej në grumbull rrënojash e, më vonë, në shesh ndërtimi, sikur paraqitet sot. Është rasti t'i kujtojmë lexuesit se, për fat të mirë, edhe albanologu i njohur austriak, Theodor Ippen, ka botuar, në librin e tij mbi Shqipërinë e Veriut, një klishe të Bibliotekës në fjalë⁹.

Argumentet e mësipërm e bëjnë të qartë se si Biblioteka e Bushatllinjve u krijua, të paktën rreth pesë dekada para asaj Kllyçi, krijuesi i së cilës u afirmua si kadi vetëm për periudhën e shkurtër 1793-95¹⁰. Duke pasur para sysh se familja në fjalë i siguronte të ardhurat kryesore nga profesioni i rrobaqepësisë, ndërsa krijimi i një biblioteke kompetitive me homologen, vepër e më të fuqishëmve të kohës, politikisht e ekonomikisht, kërkonte të paktën një periudhë shumëvjeçare, është e qartë se ka mangësi të dukshme ndër ato shkrime të hershme mbi vjetërsinë e bibliotekave shkodrane. Është e besueshme që kjo bibliotekë arriti të shkëlqente vetëm nën administrimin e të mirënjohurit Jusuf Efendi Tabaku, kur, në vitet 1868-1904¹¹, qe myfti i qytetit dhe siguroi mbështetjen e duhur. Biblioteka përkatëse pati gjithashtu fatin që stafetën e kujdestarisë ta merrte një djalë i familjes, një njeri i shkolluar dhe i përkushtuar, i ndjeri Esat Myftia, duke e administruar atë me kompetencë deri në vitet '60, viti i *shtetëzimit*¹².

Krijimi dhe ekzistenca e kësaj biblioteke si dhe e asaj të Myftijeve dhe bibliotekave të tjera private të vjetra, krahas lulëzimit të Bibliotekës publike të Bushatllinjve, i sillte qytetit veçse dobi e përparim. Pavarësisht se kjo e fundit, për arsytet e argumentuara, njohu vryshkjen e pamerituar, pati meritën e madhe që rrezatoi për dhjetra e dhjetra dekada dituri dhe eksperiencë, duke u bërë shembull nxitjeje për simotrat e saj më të reja: nuk kishte si të ndodhte ndryshe, përderisa ajo, si bibliotekë publike, *prapavijë* e medreseve të Bushatllinjve, me fondin e saj të pasur, ka qenë burimi kryesor intelektual edhe për vetë ish-studentët e dalluar, pedagogët e mëvonshëm të radhës së këtyre institucioneve, të mirënjohurit Sali Myftia i Madh, Jusuf Tabaku etj., zotërues dhe administruer të bibliotekave të mëvonshme.

Qe një fat i madh që të paktën, *Biblioteka Kllyçi* (Tabaku) i mbijetoi dhunës komuniste, duke u sjellë brezave provën e gjallë të një pasurie të madhe kulturore, të krijuar nga dijetarë elitarë të së kaluarës, por që fatkeqësisht, një e papritur tragjike e asgjësoi: një zjarr fatal...i pa-

9. Ippen Theodor, *Shqipëria e vjetër*, (përkthyer Gj. Karaiskaj-A. Klosi.), Tiranë, 2002, f.127-128

10. Bushati Hamdi, *Shkodra dhe motet*, vëll.I, Shkodër, 1998, f.597.

11. Bushati Hamdi, *"Shkodra dhe motet"*, po aty.

12. Kastrati Jup: *Figura të ndrituna të Rilindjes Kombëtare*, Shkodër, 1963, f.129.

shpjegueshëm!

Nga tërë sa u tha, gjithë kontestimi i deritashëm për vjetërsinë u bë në rrafshin historik dhe në frymën e aktrisë shkencore. Me të njëjtin pikësynim dhe me të njëjtrën frymë do të trajtojmë problemin e dytë, atë të vlerave. Krahas pasaktësisë së argumentuar më lart mbi vjetërsinë, ndër shkrimet e kontestuara është shumë e dukshme gjithashtu, njohja fare e varfër, e përciptë, aspak konkrete, me përsëritje, nga njëri tek tjetri, e disa të dhënave rreth fondit të *Bibliotekës së Vakfit* (alias e Bushatllinjve), duke anashkaluar fare rolin vendimtar të Bushatllinjve, si themelues apo si zotërues. Në këtë mes, duhen veçuar autorët Ilo Mitkë Qafezezi¹³ dhe Lluca Karafili¹⁴, të cilët janë më bindës dhe më të thelluar, duke sjellë në shkrimet e tyre të dhëna interesante, veçanërisht kur citojnë dhe autorin anglez, Urquhart, i cili vizitoi Shkodrën në kohën e Mustafa Pashë Bushatlliu, si turist. Është interesante të theksohet se, po ky autor anglez, citohet dhe nga H.Bushati! Supozoj se për të tre këta autorë, burimi i informacionit mbi librin *The Spirit of the East* (London, 1839), të anglezit, duhet të gjendet në koleksionin e revistës *Kalendari kombiar*, mbështetur në një referencë jo të plotë të H.Bushatit¹⁵.

Është rasti që të hidhet më shumë dritë mbi citatin e anglezit Urquhart, prandaj po riprodhoj prej tij: "...ai (Mustafa Pasha-N.B) më priti me një përshëndetje vëllazërore, më futi brenda një biblioteke me një seri librash frëngjisht të shkëlqyeshëm..." duke vazhduar me hezitimin e pashait për të folur në frëngjisht, justifikimin e tij si dhe zotimin e rastit për ta përvetësuar si duhet e sa më parë, në mënyrë që të nxirrte dobitë që shpresonte. Më poshtë kemi pohimin tjetër shumë interesant se... *Pashai kishte hapur një bibliotekë të vlefshme për publikun dhe kushdo mund të merrte libra përkundër një garancie...* Anglezi i bën vend në libër dhe një episodi të vërtetuar më vonë, pas kapitullimit të Mustafa Pashës, kur ky, vendimit të Sulltanit, për ta dërguar vali në Anadoll, iu përgjigj: "...më shumë do të preferoja të emërohesh drejtor i një shtypshkronje".

Mbetet e pashpjegueshme se si, veç autorëve të viteve '40 që i cituam, pas këtyre viteve e deri më sot, asnjë

historiani tonë nuk i kanë tërhequr vemendjen dëshmi të tilla interesante, pikërisht kur është trajtuar periudha në fjalë dhe kur, libri në fjalë, nuk mungonte në bibliotekat tona. Nëse, me sa shihet, historianët nuk e vlerësuan anglezin, sa që jo vetëm nuk e cituan, por vepra e tij nuk figuron, qoftë si titull, e renditur në ndonjërin prej bibliografive të shkrimeve të tyre, madje dhe ato akademike, përkundrazi, i mirënjohuri dermatolog, dr. Kerçiku¹⁶, e shfrytëzoi dëshminë e Urquhart-it si një të dhënë serioze për epideminë e kolerës në Shkodër, gjatë vizitës së tij. Çudia rritet kur konstaton se këtë *harresë* që pësoi vepra e turistit anglez, e pësoi dhe vepra e anglezes M. Pardoe, titulluar *The City of the Sultan* (Qyteti i Sulltanit), 1837, ku qenë pasqyruar po ato përshtypjet e mëvonshme të bashkëkombasit të saj. Tekstualisht aty shkruhej: "*Pashai kuptonte pak frëngjisht, por nuk tentoi ta fliste, sepse nuk ndihej i sigurtë sa duhej, veçse, sa t'i paraqitej nevoja, do t'i kushtohej me këmbëngulje. Ai tashmë kishte ngritur një bibliotekë të respektueshme ku kishte mbledhur veprat e Volter-it, Rasin-it, Bualo-së, Molier-it dhe të tjerëve autorë të nivelit*".

Pavarësisht se disa na i përcollën përshtypjet e mësipërme, kurse të tjerë nuk i vlerësuan apo i *harruan*, kryesorja është e qartë: Biblioteka dhe vlerat e saj janë një realitet i pamohueshëm. Në përforsim të argumenteve se sundimtari shkodran nuk i mbante librat në raftet si pjesë dekori artificial, sjellje tipike prej snobi vanitoz, do të sjellë dëshmitë e autorit turk Ali Emiriu, nga libri i tij *Poetët shkodrane*, mbështetur në autorët Gaz-

mend Shpuza¹⁷ dhe N. Krasniqi¹⁸. Sipas atij autori, Shkodra nën Bushatllinjët ose *n'vakt të Vezirit* (duke perifrastuar Ippen-in), ishte shndërruar në një mjedis të shëndetshëm dhe inkurajues për krijimtari origjinale, sipas modeleve të poezisë orientale, veçanërisht asaj persiane. Krijuesit nuk kanë qenë të pakët dhe vargjet e tyre çmoheshin krahas atyre të metropoleve elitare të perandorisë. Ky kontingjent i talentuarish, që e kthyen Shkodrën *...në një thesar... të letërsisë...*, gëzoi mbështetjen dhe përkrahjen e plotë të sundimtarëve Bushatllinj, të cilët nuk qenë vetëm bibliofilë të pasionuar e adhures të poezisë, veçanërisht asaj persiane, por dhe krijues poezish origjinale. Ata nënshkruan me pseudonime e atribute poetike: Ibrahim Pasha-Halil, Mustafa Pasha-Sherif, ndërsa i ati, Mehmet

13. Osmani Shefik: *Kompleksi mësimor-kulturor i pashallëkut të Bushatllinjve*, sem.I, *Shkodra në shekuj*, v. 1994, f. 336.

14. Bardhyli (Ll uka Karafili), *Bibliotekat e vjetra...*, Njeriu, Tiranë, 1944, nr.7, f.7.

15. Bushati Hamdi, *Bibliotekat...*, *Shkodra dhe motet*, vëll.II, vepër e c-tuar, f. 97.

16. Kerçiku, K., *Zhvillimi i shëndetësisë në Shkodër*, Tiranë, v.1962, f.154.

17. Shpuza Gazmend, *Bota iraniane...*, vepër e cituar, f.48-54.

18. Krasniqi, N.: *Kontributi i pashallëkut të Bushatllinjve në f. e kulturës*, sem. IV/1, *Shkodra në shekuj*, f. 111-114.

A. Pasha-Asaf dhe i biri, Hasan H. Pasha-Haki. Duke u kthyer dhe një herë te figura e Ibrahim Pashës, autori turk i cituar dëshmon se zyra e sundimtarit i shëmbëllente një biblioteke, ndërsa Bushatlliu përsëriste moton që e udhëhiqte: “Ata që janë vezirë, duhet të jenë të drejtë dhe që të jenë të drejtë, duhet të jenë të ekuilibruar”. E tëra kjo shpjegon dhe përse atij iu mvesh atributi *Halili* (i drejti, i sinqerti)¹⁹. Në mbështetje të këtij vlerësimi qëndron dhe dëshmia interesante e konsullit frëng të Bruyerë mbi kulturën e gjerë dhe mprehtësinë prej diplomati të Bushatllit. Këta zëra pozitivë, si nga Perëndimi, si nga Lindja, nuk duhet të mbesin zëra në *shkretëtirë*. Me të drejtë historiani dhe osmanologu Gazmend Shpuza hedh idenë se duhet të rishikohet dhe të ridimensionohet, si figura e Ibrahim Pashës në veçanti, si mbarë Pashallëku i Shkodrës në tërësi, duke u shkëputur nga përkufizimet stereotipe të standartizuara ...*pushtet autonom shqiptar, thjesht feudal*...²⁰. Është pranuar, pothuaj pa asnjë kontestim, se sundimtarët Bushatllinj qenë pushtetarë me bagazhin e duhur intelektual; ndërsa, me argumentet tona, u përpoqëm të provojmë se për ta nuk qenë të huaj dhe të panjohur shkrimtarët më në zë të Europës, sikurse u konfirmua se me sa përkushtim ata shuanin etjen për të bukurën dhe idealen në gurrat e poezisë persiane e rrjedhimisht te fryma liberale antiobskurantiste e saj, duke arritur te vlerat e qytetërimit evropian, në themelet e të cilit, siç e patën pohuar aq bindshëm i madhi Gëte dhe Noli ynë, qëndronte i njëjti burim. Domsodo, në këtë kontekst, unë nuk mund të shpërfill një pohim të Atë Zef Pllumit²¹, të cilit, personaliteti i Mehmet Pashë Plakut dhe i të birit, Kara Mahmud Pashës, i ngjallnin një admirim të rrallë, sepse tek ata ai shihte sundimtarët iluministë që u përpoqën dhe luftuan për liri dhe progres, parime të cilat revolucionarët francezë të kohës po i realizonin me shumë dhunë e gjak. Mendoj se është e rëndësishme të argumentohet që sundimtarët e mësipërm nuk mbetën te kultura e tyre, te shijet, te vizionet individuale përparimtare e bashkëkohore, por ata shfrytëzuan të gjitha shanset që u jepte pushteti i konsoliduar i tyre për t’i siguruar komunitetit kuota të ngritura, më parë në ekonomi e në infrastrukturë, pastaj në aspektin social-kulturor. Ata u bënë *mecenatë* të kulturës, si rrjedhojë e politikave të tyre për zhvillimin e zejtarisë dhe të tregtisë, duke e bërë Shkodrën qytetin më të rëndësishëm të Shqipërisë, një *portë e hapur* e bashkëpunimit me Europën, një urë lidhjeje në mes të Perëndimit e Lindjes. Të qenët qendër rajonale e tregtisë dhe e zejtarisë e pati kthyer qytetin në një shtrat të favorshëm për arritje nivelesh cilësore në jetën shpirtërore e kulturore. Kështu u arrit që në qytet të kishte biblioteka të mirëfillta, krahas atyre të Medreseve (bërthama të asaj publike te Vakfit-alias e Mustafa Pashë Bushatllit), të lulëzonin ato private, si Kllyçi (Tabaku), e

19. Shpuza Gazmend, *Ibrahim Pasha, poet, Kumtari 8*, Shkodër, v. 2002, f. 51.

20. Shpuza Gazmend, *Ibrahim Pasha, poet, po aty*.

21. Pllumi, At Zef, *Frati i pashallarëve Bushatllinj*, Shkodër, v. 2004, f. 135.

Myftijëve etj., ku mbizotëronte letërsia jofetare. Ishte në logjikën e fakteve që, nga kujdesi për rrugët, urat, çezmet, hanet, banjot, Bezistenin, të kalohej te mejtepet pranë xhamive, te bibliotekat pranë medreseve. Ato medrese qenë *dallëndyshe* të vërteta të përhapjes së dijes pas dy shekujsh prapambetjeje të gjithanshme, sepse në ato institucione nuk u mësua vetëm feja, por dhe njohuri aritmetike, historie, gjeografie, dituri natyre, gjuhësh orientale, lëndë të domosdoshme për ata që aspironin të merrshin me tregti, karrierë administrative etj. Faktikisht këto institucione ishin shqiptare, fondet ishin të tilla (siguroheshin nga vakufet), jo subvencione nga jashtë, mësimet jepeshin shqip nga myderrizë shqiptarë. Kjo përkujdesje bëri që të rinjtë e talentuar shkodranë të kishin mundësi të ndiqnin mësimet e larta në Stamboll, Damask, Kajro etj. Qe fat i madh për Shkodrën që medresetë e mësipërme u bënë, që para dy shekujsh e gjysmë, *fidanishtet* e para dhe të mirëfillta të formimit fetar e mendor, qytetar e atdhetar të një kontingjenti personalitetesh fetare e publike që lanë gjurmë në historinë e në kulturën tonë, si udhëheqës e veprimtarë të kryengritjeve për liri e për mbrojtjen e trojeve tona, e ngjarjeve të mëdha, që nga kryengritjet kundër Tanzimatit, deri te Lidhja e Prizrenit, Mbrojtja e Shkodrës, viti 1912-13, Kongresi i Lushnjës e këtej, duke u shquar njëherë dhe në jetën shpirtërore e intelektuale të vendit. Lista e tyre është e gjatë, por do të veçonim, gjatë shek. XVIII, Sali Myfti Plakun, Jusuf Efendi Tabakun, Haxhi Sheh Shaminë, Daut Boriçin, kurse në shek. e kaluar, Hafiz Ali Ulqinakun, Hafiz Sabri Bushatin, Sali Myftinë, Hafiz Ali Krajën (Tari). Le të mos harrojmë se shumë historianë dhe studiues seriozë, si Kristo Frashëri, Rexhep Qosja, Gazmend Shpuza, Jup Kastrati, N. Krasniqi, Shefik Osmani, M. Hysa etj., argumentuan se një ndër meritat e *oborrit* të Bushatllinjve qe se ai vlejti si katalizator i lindjes dhe i zhvillimit të mëtejshëm të alamedës shkodrane, me fjalë të tjera të letërsisë shqiptare me alfabet arab, e cila, me dinamikën e vet, e pasuroi tematikën e vet fetare e mistike me tematikën laike, pasqyrë e realitetit të ditës. Një ndër aspektet më pozitive të këtyre arritjeve, është afirmimi i talenteve të tilla, si Molla Hysen Dobraçi e Molla Sali Pata, “i pari, *Anakreonti dhe i dyti, Kasti i Shqipnisë*”, sipas vlerësimit të rilindasit Zef Jubani²². Tërë ky potencial ekonomik e kulturor qe një mbështetje e madhe për sundimtarët vendas, të cilët, për tri të katërta shekulli nuk hoqën dorë nga pikësynimet e tyre për të ndërtuar një shtet shqiptar, duke qenë të parët që, me guxim e pa më të voglën mëdyshje, hapën kapitullin e kryengritjeve antiosmane pa ndërprerje, derisa u mposhtën nga një arsenal ushtarak i stërmadh, shoqëruar nga politika aziatiko-bizantine e parimit tinzar *përçaj dhe sundo*. Edhe pse ata u mundën, nuk u shua flaka e luftës për liri në shpirtrat e shqiptarëve, duke u mbajtur e ndezur për përgatitjen e një epokë të re, asaj të Rilindjes.

22. Kastrati Jup, vepër e cituar, f. 66.

Morali dhe sjellja e njeriut

Ismail Muçej

Që nga fillimi i historisë, shoqëritë njerëzore madje edhe ata të bashkësisë fisnore kanë ndërmarrë masa për të rregulluar sjelljet personale e shoqërore. E pra çdo popull ka respektuar rregullat e normat e sjelljes e të moralit të tij. Këto rregulla kanë ardhur duke ndryshuar në mënyrë të konsiderueshme ndër shekuj nga një vend në tjetrin. Përsa i përket Islamit e vërteta është se shumë elemente të sjelljes së tij ende dominojnë në sfera të ndryshme të jetës së përditshme në botën Islame. Por edhe elemente të moralit joislam kanë hyrë atje.

Morali Islam edhe sjellja e njeriut e kanë burimin e tyre në Kuran dhe në Synet. (fjalët e veprat e profetit Muhamed (a.s.)), e pra nga burimet hyjnore. Këto dy burime përmbajnë pasurimet themelore që janë të nevojshme për të zhvilluar problemet e shoqërisë njerëzore e që përmbajnë elemente veprimi e ndalimi në aspekte të ndryshme të jetës si në atë fetare, kombëtare, shoqërore, ekonomike, politike, morale etj.

Mësimet islame përcaktojnë lëvizjet e njeriut me veten e tij dhe me shoqërinë brenda së cilës jeton. Një dijetar shkruan: "Përsa u përket disa aspekteve të moralshëmërisë, islami është i papërkulshëm dhe më i pastër se disa sisteme të tjera të kohëve tona.

Duke zbatuar mësimet morale të Islamit evitohen të gjitha format e korrupsionit që aq shumë janë përhapur në botë e sidomos në fushën politike. Jeta e profetit tonë në jep shembuj konkretë në lidhje me sjelljen dhe qëndrimin moral të njeriut ndaj të tjerëve. Si p.sh. të veprimit me drejtësi, ndihma që duhet t'i jepet njeriut kur është e nevojshme, përdorimi i gjuhës në mënyrë korrekte me njerëzit, të ushqyerit jo vetëm njerëzit në nevojë por edhe kafshët, përmendja e respektit ndaj të tjerëve, vizita e të afërmeve, sjellja e përvuajtur, modestia, thjeshtësia, sinqeriteti.

Mburrja dhe arroganca në çdo aspekt të jetës së njeriut nuk pra-

nohen mbasi askush nuk është krijuar superior mbi tjetrin. Islami kërkon moderacion, dhe natyrshmëri në të gjithë aspektet e jetës, qofshin ato morale apo materiale. Ekstremizmi, ekzagjerimi, kapriçot e koklavitja, nuk përputhen me një moral të shëndoshë. Profeti ynë Muhamedi (a.s.), duhet të merret model në fushën e sjelljes në shoqëri. Kur ai u pyet se cila gjë është e mirë në Islam ai u përgjigj: "Të ushqesh e të përshëndesësh atë që e nje dhe atë që nuk e nje". Ai thotë gjithashtu: "Nuk mund të jetë besimtar ai që nuk don për vëllain e tij atë që dëshiron për vete".

Besimtari i mirë është ai që ia siguron paqen jetës. Një dhuratë që i jepet të varfërit nuk na dobëson gjendjen ekonomike por na e forcon. Zoti e lartëson atë që në emrin e tij sillet i përvuajtur në jetë, përkundrazi ai që i bën me sy vetes, Zoti e përul. Nëse nuk mund t'ia përmirësosh tjetrit gjendjen, së paku jep një buzëqeshje dhe gëzoje me një fjalë të mirë. Thuaje gjithmonë të vërtetën, edhe në qoftë në disfavorin tënd. Pse e vërteta të sjell të mira e të përgatit për Parajsë. Sillu mirë me kafshët, sepse edhe ato janë krijesa të Zotit. Tregohu i zellshëm e i indershem në punët që je i angazhuar, dhe në detyrat që të bien përsipër.

Përpiqu të ruash dinjitetin tënd. Edhe nëse kalon prova të vështira, kurrë mos shfaq shenja dëshpërimi e demoralizimi për faktin se t'i sjell jeta. Madje falëndero Zotin për çdo gjë që të bie. Mos reago ashpër nëse të bëhet ndonjë padrejtësi, por kërko ndihmë nga Zoti për ta zgjidhur atë. Pse ke natyrë prej besimtari mos u tërhiq nga veprat bamirëse. Mbjal lidhje me anëtarët e shoqërisë për të mësuar prej tyre ose për t'i mësuar ato. Nëse ftohesh për një festë nga një familje duhet të marrësh pjesë me çdo kusht pse është një detyrë e lartë njerëzore. Kjo qe një listë e shkurtër e cilësive të larta morale dhe e mënyrave të sjelljes së njeriut, herë pas here në të ardhmen do të flasim më gjerësisht.

Namazi

miraxhi i besimtarit

Prof. dr. Hasan Kamil Jëlmaz

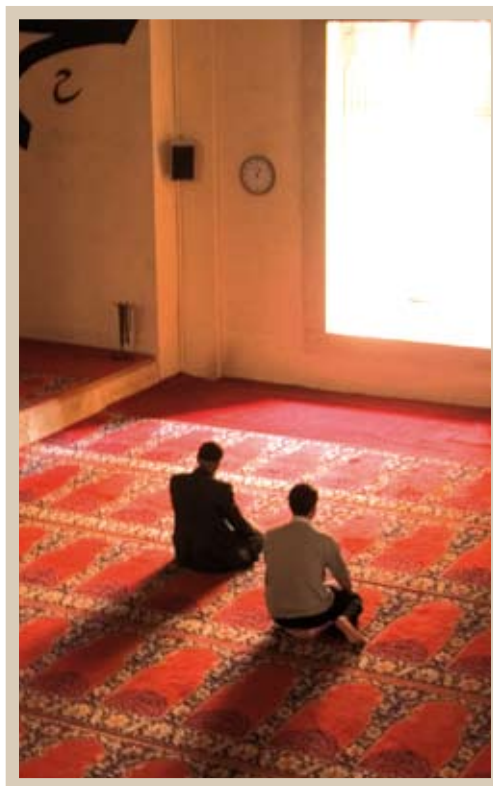
Konceptin kuranor të qasjes sufiste "Marrëveshja e Elest"-it, Mevlana e konsideron si shkakun kryesor të ekzistencës. Jetën dhe qenien e kupton përmes saj. Veçoria kryesore e jetës së besimtarit është të qëndruarit në fjalë të kësaj marrëveshjeje dhe të qenët gjithnjë me Allahun. Prandaj dhe të gjitha adhurimet: namazi, agjërimi, haxhi, zekati, sadakaja dhe dhikri janë si dëshmitarë të kësaj marrëveshjeje hyjnore. Të japësh zekat, t'u ndash dhurata miqve dhe të heqësh dorë nga smira, dëshmojnë arritjen e enigmës së pafundësisë. Falja e namazit, si një kusht i kësaj marrëveshjeje hyjnore, është zbatimi konkret i kësaj marrëveshjeje. Gjithashtu edhe agjërimi është një manifestim i lartë i të qëndruarit në fjalë të marrëveshjes hyjnore, duke u shmangur edhe nga ushqimet e lejuara dhe duke u larguar nga të ndaluarat. Pasuria më e rëndësishme e të qëndruarit në fjalë marrëveshjes hyjnore, është devocioni (*takva*) dhe ndërgjegjja e *ihsan*-it e njeriut. Ato që i pjekin këto janë adhurimet. Shejtani, qëkur ekziston, njeriun nuk e ka pranuar dhe është në luftë të përhershme me të. Për t'u hakmarrë ndaj dëbimit hyjnor që pësoi për arsye të njeriut, ka marrë leje që ta devijojë njeriun nga rruga e drejtë. Mevlana e tregon në këtë mënyrë marrjen e lejes së shejtanit nga Allahu: "Jepmë afat gjer ditën ku do të

bëhet kiamet/Unë jam i kënaqur në burgun e kësaj bote;/ Pra, për t'i shkatërruar njerëzit, jepmë afat/Kush pjesë nga besimi dhe bukë në dorë të ketë/Si ushqim rruge për në jetë e pas me ahiret/T'ia rrëmbej nga dora me pahir a me hile/Që pastaj nga pendimi të qajë me kuje/Herë t'i frikësoj njerëzit me papasje e varfëri/Herë t'ua lidh sytë me cullufet për bukuri." (Mesnevi, përkth. M. Hoxha, Logos-A, 2010, v. II, 4605-4610.)

Sipas Mevlanës, ushqimi më me vlerë në burgun e dynjasë është besimi. Shkaku i vërsuljes së *qenit shejtan* është pikërisht marrja e këtij ushqimi. Rruga e vetme për të penguar hyrjen e shejtanit brenda njeriut, është falja me rregull e namazit. Namazi që falet me sinqeritet, larg dyfytërisë. Profeti ynë i dashur e ka ngritur namazin, duke thënë: "Namazi është miraxhi i besimtarit." (Sujuti, *Sherhu Ibn-i Maxhe*, I, 313.)

Mevlana i vlerëson në mënyrë metaforike pjesët e namazit, në këtë mënyrë: Besimtari, duke filluar me **tekbirin iftitah** (të thënit "Allahu ekber!"), sikurse ai që bën kurban, duke thënë "Allahu ekber!", është i gatshëm ta bëjë kurban nefsin. Me këtë *tekbir*, besimtari pastrohet nga të gjitha epshet dhe dëshirat dhe, në një farë mënyre, i flijohet Allahut. Duke qëndruar në **kijam**, besimtari është si ai që gjendet

në audiencën hyjnore dhe që po pret të japë llogari para Allahut. Të qëndruarit në këmbë duke derdhur lot, është sikur ai që qëndron para Allahut në ditën e mahsherit, pasi është ringjallur nga varri. Në **kiraat**, besimtari është duke biseduar me Allahun. Duke ia kujtuar dhuntitë krijesës së Tij, Allahu thotë: "Brenda këtij afati, ç'ke fituar e ç'më ke sjellë këtu ti? Me ç'e mbarove jetën; ushqimin që u furnizove? Fuqinë që të dhurova, me ç'qëllim e shpenzove? Dritën e syve, ku e konsumove? Pesë shqisat, ku i përdore?" Një njeri që këto pyetje e bëjnë të mendohet dhe s'mund të kthejë përgjigje të mjaftueshme, turpërohet prej Zotit, mendon gjynahet dhe, nga turpi, bie dyfish në **ruku**. Nga pafuqia që shkaktohet, i drejtohet Allahut, duke pranuar madhësinë e Tij dhe duke e lavdëruar me fjalët "*Subhane Rabbijel-adhim*". Më pas, vjen fermani hyjnor dhe thuajse i thuhet: "Ngrije kokën dhe ktheju përgjigje pyetjeve." Besimtari i bërë dyfish, ngre kokën i turpëruar, por nuk reziston dhe bie i palosur në tokë. Në **sexhde**, e madhëron Allahun me shpresë, duke thënë: "*Subhane Rabbijel a'la!*". Sërish i thuhet: "Ngrije kokën dhe trego ç'ke bërë!". Besimtari e ngre kokën edhe një herë, por nga turpi sërish bie përtokë. Zoti i Madhëruar sërish i drejtohet: "Ngrije kokën dhe tregomë një për një se ç'ke bërë?" Përballë madhësisë së Allahut, njeriu ndihet i pafuqishëm dhe me këtë barrë të rëndë gjunjëzohet në **Qabe**. Ndërkohë që Allahu i Madhëruar, sërish i drejtohet: "Të dhashë të mira, s'i ke falënderuar? Të dhashë pasuri, tregomë, ç'ke fituar!". Robi kthehet djathtas dhe u jep **selam** profetëve dhe engjëjve dhe u thotë: "Sovranë shpirtërorë, ndërmjetësoni për shpëtim, se këmba e këtij të shkreti është zhytur në baltra." Profetët i thonë: "Dita e ndihmës dhe e shpëtimit ka kaluar. Kjo bëhej në atë botë; ato ditë kanë kaluar." Njeriu, i pashpresë, kthen fytyrën majtas dhe kërkon ndihmë nga të afërmit dhe nga miqtë. Ata i thonë: "Përgjigjen tënde jepja Zotit vetë! Zotëri, kush jemi ne që të të ndihmojmë ty? Hiq dorë prej nesh!" Pasi heq shpresën nga çdo njeri, njeriu i mjerë ngre të dy duart lart për t'u **lutur** dhe një herë: "E preva shpresën nga të gjithë, o Zot! Mëshira dhe favori yt s'kanë fund..." (Mesnevi, v. III,

9830-9865.)

Namazi është si një vezë, që zogu do t'i dalë në ahiret. Prandaj, që të mos dalin të zbazëta vezët, duhen mbushur me *ihlas* në këtë botë. Pesë kohët e namazit falen, që njeriu ta largojnë nga të këqijat, falen me ndjenjën e të qëndruarit në fronin hyjnor. Vërtet, janë pesë kohë namaz, por ata që bëjnë kujdes të falin namazin në kohë, konsiderohen si *salat-i daime* (gjithnjë në namaz). Detyra e shejtanit është ta shmangë njeriun nga namazi dhe ibadeti dhe ta bëjë rob të tij. Ai që lë namazin plotësisht, ka lidhur mendjen, u është nënshtruar dëshirave epshore dhe ka lënë të lirë nefsin. Afrimin me Allahun përmes sexhdes në namaz,

Mevlana e krahason me një njeri që ka një mur që e pengon për të arritur tek uji dhe, çdo ditë, për të arritur tek ai, heq nga një pjesë të murit. Muri përballë njeriut është muri i ekzistencës dhe i egoizmit. Sa më i lartë të jetë ai, aq më të vështirë e ka njeriu të ulë kokën e të bëjë sexhde. Pa e kapërcyer trupin e krijuar nga dheu, është e pamundur të bëjë sexhde dhe të pijë *ujin e jetës*. Ata që gjenden para murit të ekzistencës, duhet ta prishin pak nga pak atë, që të arrijnë tek uji. Njeriun e etur e gëzon edhe zhurma që vjen nga uji, kur bien pjesët e murit mbi të dhe shpejton për ta shkatërruar murin, që të arrijë tek uji.

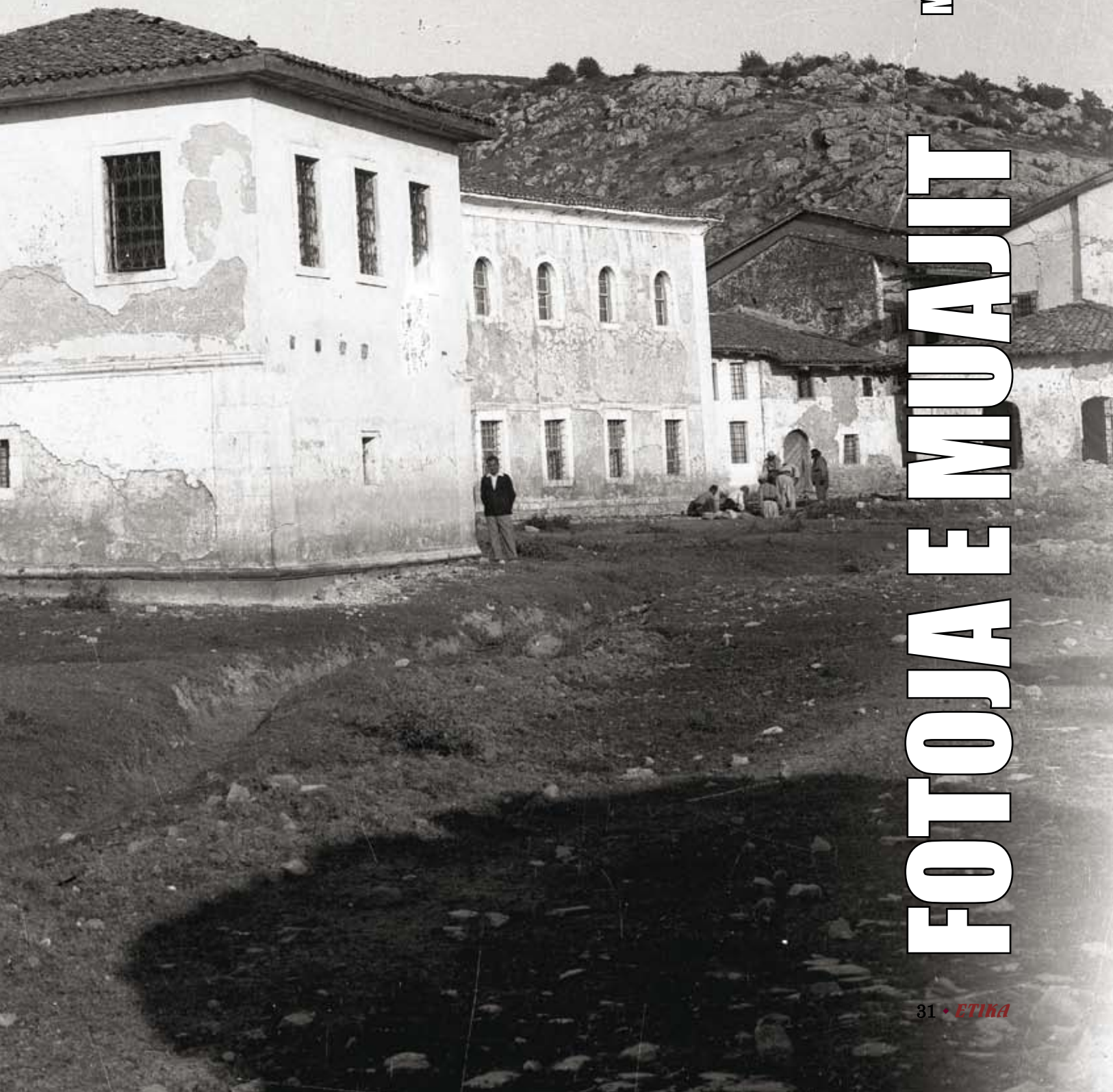
Qëndrimi në këmbë (*kijam*) në namaz simbolizon *tespihun* (madhërimin) që i bëjnë Allahut krijesat, si malet e shkëmbinj-të, me madhësinë e tyre. Me

ruku sinjifikohet *tespihu* i kafshëve dhe i shpendëve dhe *sexhdeja* ka domethënie e *tespihut* që bëjnë bimët, që i kanë rrënjët nën dhe. Kurani thotë: "**Atë e madhërojnë (tespih) shtatë qiejt, Toka dhe gjithçka gjendet në to. Dhe nuk ka asgjë që nuk e madhëron Atë, duke e lavdëruar, por ju (o njerëz) nuk e kuptoni madhërimin që i bëjnë ata. Ai, me të vërtetë, është i Butë dhe Falës.**" (Isra, 44.). Ky ajet tregon se *tespihu* i krijesave të Zotit është i përmbledhur simbolikisht në namaz. Përveç kësaj, namazi simbolizon edhe ibadetet e engjëjve, të cilët Pejgamberi ynë, i kishte parë në miraxh tek bënin ibadet, disa në *kijam*, disa në *ruku*, disa në *sexhde* dhe disa në *tehiyat*.

**MEDRESEJA E PAZARIT
SHKODËR - 1927**

FOTOJA E MUAJIT

Problemi i përfaqësimit të myslimanëve

Ali Riza Temel

Bukuria e islamit del në pah më shumë në fjalët dhe sjelljet e myslimanëve, sesa në ato që shkruhen. Dobia e vlerave që nuk pasqyrohen në jetë, nuk vihet re. Besimi del në pah nëpërmjet veprave. Njerëzit vlerësohen sipas fjalëve dhe sjelljeve. Këtu nuk duam të trajtojmë marrëdhënien besimvepër nga aspekti i kelamit. Fakti që në Kuranin fisnik besimi përmendet së bashku me veprat në më shumë se pesëdhjetë vende, tregon se ato janë vlera të pandara nga njëra-tjetra. Besimi pa vepër është si pema pa hije dhe pa fruta. Besimi dhe mendimet që nuk pasqyrohen në jetë, nuk kanë asnjë vlerë nga aspekti i individit dhe i shoqërisë.

Parë nga ajetet e Kuranit Fisnik dhe hadithet sahih të Profetit, do të kuptohet se islami është i mbushur me mësim të bukura dhe se tek ai gjenden parimet që do ta mbajnë njerëzimin në këmbë deri në ditën e kiametit. Kurani është udhëzuesi më i saktë. *"Me të vërtetë ky Kuran i drejton njerëzit në rrugën e drejtë."* (Isra, 9.) Myslimanët janë umeti më i mbarë, sipas Kuranit Fisnik. Islami është feja e fundit, Muhamedi është profeti i fundit, Kurani është libri i fundit. Fundi i çdo gjëje

dhe të gjitha bukuritë, deri në atë çast përmblihen në trupin e tij. Nëse kjo është situata, po e vërteta cila është? Nuk ka dyshim se islami është feja e vërtetë, por problemi i vërtetë është përfaqësimi i tij nëpërmjet myslimanëve. Gjërat e vyera ekspozohen brenda vendeve dhe veshjeve të bukura. Një vitrinë e bukur e bën tërheqës edhe një mall jociësor. Një ekspozim i keq e kthen edhe mallin më cilësor në mall pa vlerë.

Prezantimi jo i bukur i islamit, që është një fe shumë e bukur, nëpërmjet myslimanëve, është një fatkeqësi, si për fenë tonë, ashtu edhe për vetë njerëzimin. Në botën e sotme, ku kërkohet model dhe zgjidhje për të pakësuar problemet e njerëzimit, është shumë e dhimbshme edhe për vetë myslimanët pamundësia për të nxjerrë në pah modelin që kërkohet.

Të krenohesh me fitoret e së kaluarës, duke mos treguar të njëjtin sukses në garën e qytetërimeve, sepse nuk merren parasysh kushtet e kohës që jetojmë, është një fantazi dhe ngushëllim i kotë. Sukseset e së shkuarës janë të rëndësishme, për sa kohë që nxisin drejt së ardhmes. Nuk jetoher e

kaluara, por merret mësim prej bukurive të saj, të cilat transmetohen në ditët tona. Sa bukur është shprehur profeti Muhamed, kur ka thënë: *“Nami i familjes nuk e shpie më përpara njeriun që e ka lënë pas puna.”* (Ebu Davud, Ilim, 1.) Madje edhe gratë dhe fëmijët e disa profetëve nuk patën fatin të drejtohen në rrugën e drejtë, duke u shkatërruar, si në këtë botë, ashtu edhe në botën tjetër. Secili është i detyruar të nxjerrë në pah veten dhe personalitetin e tij, sipas punës që bën. Allahu i ka dhënë secilit kredi të caktuar, të cilat duhet të përdoren me vend dhe në mënyrë frytdhënëse. Allahu është Mëshirues (Rahman) për të gjithë robërit e Tij. Po të mos kishte qenë i tillë, nuk do t'i kishte krijuar qafirët. Si në këtë botë, ashtu edhe në botën tjetër, secili do të marrë, pa mangësinë më të vogël, atë që meriton, kundrejt punëve që ka kryer. Allahu nuk i bën të padrejtë askujt, sepse Ai është i drejtë. ***“Ne do t'i dhurojmë, si atij që dëshiron këtë botë, ashtu edhe atij që dëshiron botën tjetër, begati të pashtershme në këtë jetë. Gostia e Zotit tënd nuk njeh kufi.”*** (Isra, 20)

Nuk mund të mendohet se personi mund të përfitojë gjë nga myslimanllëku që mbetet vetëm me fjalë. Situata e sotme e myslimanëve, tregon qartë se të qenët mysliman për emër, nuk vlen gjë. Tabloja e sotme e botës islame është krejtësisht e kundërt me mësimet e islamit të vërtetë. Urdhri i parë i Zotit është: Lexo! Ata që lexojnë më pak janë myslimanët. Në Kuran thuhet se myslimanët janë vëllezër, por armiqësia më e madhe ndodh në ditët e sotme në shoqëritë myslimane. Profeti ka thënë se *“Myuslimani i fortë është më i vlefshëm sesa myslimani i dobët”*, por myslimanët përbëjnë pjesën më të pafuqishme nga aspekti ekonomik. Pamja e shoqërisë myslimane që prezantohet si *“shoqëria më e mbarë”* dhe cilësohet si dëshmitarja e Allahut në tokë, është si një perde e trashë në mes islamit dhe jomuslimanëve, perdja e turpit. Aq e prishur është pamja, saqë, ashtu siç qe shprehur edhe Muhamed Abduhu, Evropa duhet ta dijë se ne nuk jemi myslimanët e vërtetë, në mënyrë që ajo të pranojë të bëhet myslimane. Askush nuk bëhet mysliman, duke na parë ne se si e jetojmë islamit. Në të kaluarën, islami u përhap me shpejtësi, në sajë të sjelljeve të

“Ne do t'i dhurojmë, si atij që dëshiron këtë botë, ashtu edhe atij që dëshiron botën tjetër, begati të pashtershme në këtë jetë. Gostia e Zotit tënd nuk njeh kufi.”

(Isra, 20)

hijshme të myslimanëve, veçanërisht tregtarëve myslimanë që udhëtonin anekënd botës.

Myuslimani e ka për detyrë të bëhet shembull dhe për të përbën faj të bëhet shembull i keq. Ashtu siç u shpreh vetë Profeti (a.s.), besimtari duhet të tregohet me gisht në mesin e njerëzve. Në një hadith fisnik thuhet: *“Kur të shkoni tek vëllezërit tuaj vishuni mirë dhe rregullojini kafshët e transportit, në mënyrë që të bini në sy të njerëzve të tjerë. Allahu nuk e do pamjen e keqe dhe të keqen.”* (Ebu Davud, hadith no:4089.)

Kur priste të dërguarit e fiseve të tjera apo të huaj, Profeti vishte rrobat më të mira. Kur dërgonte delegatë në shtete të tjera, i përzgjidhte ata nga njerëzit e rregullt për çdo gjë. Njëri prej tyre qe Dihje, me pamjen e të cilit qe shfaqur ndonjëherë edhe vetë engjëlli i shpalljes hyjnore. Kur ai pati shkuar në Bizant, të gjithë njerëzit qenë derdhur rrugëve që të shihnin pamjen e tij të bukur.

I dërguari i Allahu dëshironte që myslimanët të ishin përherë në pozita të forta. Gjatë tavafit dhe

sajit që bëri në umren e lënë kaza, i pati urdhëruar myslimanët që të ecnin gjithë jetë, që të dukeshin sa më të fortë përpara mushrikëve. Hervele dhe Remel, janë shprehjet e kësaj të vërtete.

Sot myslimanët, në vend që ta ekspozojnë forcën e tyre kundër armiqve të hapur që kanë, e përdorin atë kundër miqve të tyre. Armiqtë e tyre janë të sigurt, ndërsa miqtë që kanë ndihen të shqetësuar. Në fakt, sipas Kuranit, ata duhet të tregoheshin “të mëshirshëm me njëri-tjetrin dhe të ashpër ndaj qafirëve.” Myslimanët, që janë të ngarkuar me detyrën e udhëzimit të njerëzimit, kanë humbur rrugën dhe kanë gabuar destinacionet, ndërkohë që para tyre qëndron një busull e pagabueshme si Kurani dhe një udhëzues i madh si Profeti Muhamed. Përvoja historike tregon se çfarë duhet dhe si duhet të jetë dhe do të jetë.

Askush nuk u kushton rëndësi të dobtëve, injorantëve dhe të varfërve moralisht. Askush nuk tregon interes për fjalët e një lypësi, qofshin ato fjalë filozofi. Po të dije, nuk do të mbeshte lypës, do t’i thonë. Po të themi sa i bukur është islami, sa i mrekullueshëm është ai, ata që na shohin do të thonë, atëherë pse ju jeni kaq të shëmtuar? Çfarë do të përfitojmë ne nga myslimanizmi, prej të cilit ju nuk keni përfituar gjë prej gjëje. Pse të bëhemi myslimanë, në qoftë se edhe ne do të bëhemi siç jeni ju. Ne jemi më mirë sesa ju. Me gjithë pamjen e shtrembëruar që i japim ne islamit, të huajt e mësojnë atë nga burimet e tij. Nuk janë të shumtë personat që do ta studiojnë islamin duke shkruar në burimet e botës së reklamave dhe revistave prestigjioze. Vetëm se njerëzit ndikohen më shumë nga ajo që shohin, sesa nga ajo që lexojnë.

Ashtu siç ngjan përherë edhe sot detyra jonë më e rëndësishme është të pastrojmë para shtë-

pisë sonë dhe të nxjerrim në pah një model shoqërie islame të pastër. Ky model ka nevojë, në kuptimin e vërtetë të fjalës, të jetë modern. Dihet se një model që nuk përputhet me të vërtetat e ditëve të sotme, që nuk zgjidh problemet, që ka një formë të neveritshme pa thellësi, nuk ka për të bërë punë. Të pudrosësh të vdekurin dhe të lyesh me të bardhë ndërtesën që është duke rënë brenda, janë shpenzime të kota.

Në mënyrë që të bëhet një model i vërtetë, bota islame ka nevojë të riformatohet dhe të rindërtohet në mënyrë që t’u bëjë ballë edhe tërmeteve më të rënda. Procesi i prapambetjes dhe i prishjes e ka luajtur çdo gjë nga vendi, i ka prishur të gjithë ekuilibrat dhe ka formuar një ambient kaosi. Sot

përjetojmë seriozisht një problem të personalitetit të myslimanit. Kompleksi i shtypjes që kanë krijuar varfëria, prapambetja, poshtërimi, kolonizimi, ka bërë që myslimani të ketë turp për veten dhe identitetin e tij. Ashtu si ka thënë edhe Muhamed Ikbali, e ka shndërruar “identitetin tonë nga mal, në grumbull kashte.” Në këtë situatë, detyra më e rëndësishme e myslimanëve, është ndërtimi i një identiteti islam të fuqishëm në dritën e

vlerave të Kuranit. Kemi nevojë për një shoqëri myslimane që beson tek vetvetja, krenohet me vlerat e saj, është pajisur me forca materiale dhe shpirtërore dhe del në skenë të historisë duke thënë me vendosmëri: Jam edhe unë këtu! Detyra më e rëndësishme, që duhet përmbushur gjatë formimit të kësaj shoqërie model, është të ëndërrujmë intelektualin e formuar mysliman. Formimi i kësaj shoqërie nuk është utopi, pasi, ajo që ka ekzistuar njëherë, mund të formohet sërish. Kjo ndërtesë ka nevojë për mjete dhe përvojë. Gjithë çështja është *vullneti për të qenë i tillë...*

*“Kur të shkoni
tek vëllezërit tuaj vishuni
mirë dhe rregullojini kafshët e
transportit, në mënyrë
që të bini në sy të njerëzve
të tjerë. Allahu nuk e do
pamjen e keqe
dhe të keqen.”*

(Ebu Davud, hadith no:4089.)

MENDIMI DHE KUFIJTË E TIJ

Edison Çeraj

- Feja është kundër të menduarit, sepse të menduarit të shpie në blasfemi. Besimtarët thonë se na mjafton Zoti për çdo gjë.

- Ndoshta... Po për cilën fe e keni fjalën?

- Më fal pak... (dëgjohet një zile celulari).¹

"...vërtet ka dëshmi për ata që mendojnë." Kurani, 15/75.

"Ne arrijmë në sensin e fjalës *mendoj*, vetëm kur mendojmë veten tonë, ndaj që një orvatje e tillë t'ia arrijë qëllimit, lipset që ne të jemi gati të mësojmë të mendojmë.

E që nga çasti kur pranojmë për të mësuar, detyrimisht pohojmë se ne ende nuk mundemi të mendojmë.

Sidoqoftë, duhet theksuar se njeriu në thelb vështrohet si një qenie që mundet të mendojë; e me të drejtë, sepse njeriu është qenie e gjallë e arsyeshme dhe arsyeja, *ratio*, shtrihet tek mendimi. Pra, si qenie e gjallë, e arsyeshme, njeriu duhet ta ketë të mundur të mendojë sa herë që do. Apo mos ndoshta njeriu dëshiron të mendojë dhe nuk mundet aspak, pasi tek e fundit, duke dëshiruar të mendojë, ai dëshiron

1. Nga një bisedë me një profesor filozofie, pra jo me një filozof.

tepër e, rrjedhimisht, përqafohet edhe pamundësinë për ta bërë të mundur diçka të tillë.

Njeriu mundet të mendojë në masën që ai e ka mundësinë për këtë gjë. Vetëm se kjo mundësi nuk na garanton akoma që ne jemi të aftë të mendojmë."²

Në këtë pasazh, Heidegger-i hulumton domethënien e të menduarit dhe mundësinë tonë në këtë drejtim. Thelbi i të menduarit dhe i mendimit si të tillë, nis në çastin kur ne vetëdijesohemi për të menduar rreth vetes sonë. Pra, pa ndërmarrë këtë hap, ne nuk mund të mëtojmë se mendojmë. Në këtë mënyrë, që ne të mund t'ia arrijmë qëllimit, së pari duhet të përgatisim veten për të mësuar rreth të menduarit dhe mbi të gjitha, rreth mënyrës se si të mendojmë. Por kjo nuk është aspak e lehtë, sipas Heidegger-it, sepse nuk është një lojë që, përmes ngasjes për t'u zbavitur, të arrijmë ta mësojmë shpejt, por një çështje thelbësore, e qenësishme dhe përcaktuese, për njeriun si të tillë.

Duhet thënë se, për aq sa shtrohet nevoja për të menduar, ne akoma nuk ia kemi dalë të mendojmë ose së paku, kemi disa probleme në këtë mes që, së pari, duhen përcaktuar dhe më pas duhen ndrequr.

Nga ana tjetër, Heidegger-i pohon se njeriu, në

2. Heidegger, M. (2003) "Leksione dhe konferenca". Përkth.: Dritan Thomollari dhe Urim Nerguti. Tiranë, *Plejad*.

thelb, është qenie që mendon, sepse ai është një qenie e gjallë, veprimtare, dhe mbi të gjitha, një qenie me arsye, ndërkohë që arsyetimi shtrihet te mendimi; pra të menduarit nuk është rastësi për qenien, përkundrazi, çdo tregues i mundshëm na bën me dije që kjo është një dhunti a Zbulesë *sui generis*, e posaçme për njeriun. Diçka të ngjashme hasim edhe te Jaspers-i, kur bën thirrje për t'u rikthyer "te fillesa e veçantë e qenies njerëzore (që mbetet një thirrje për të medituar, për të menduar, duke realizuar lirinë e qenies njerëzore, duke i krijuar mundësinë kësaj qenieje për të qenë ashtu siç është. Për këtë, njeriu duhet bërë i vetëdijshëm për fillesat e lirisë së tij si qenie e të arrijë të kuptojë se mundësia për të qenë vetvetja nuk i vjen thjesht nga vetja e tij. Liria u dhurohet njerëzve dhe njeriu, në brendësi të tij, bëhet një individ që dikush i dhuron lirinë.

*Këtë proces dhurimi, Jaspers-i e quan transcendencë.*³

Gjithherë dhe gjithsesi, njeriu mund të mendojë, pasi është vetë natyra e tij që ia dikton; madje duhet thënë se, pa këtë natyrë/veçanti, njeriu nuk është i mundur. Kjo natyrë, kjo veçanti, fatkeqësisht është lënë pothuaj në harresë, për shkak të reduktimit të qenies në funksion (të...), por sigurisht që vazhdon të mbetet akoma një nga dëshmitë më kuptimplota.

Në vijim, përballemi me një konstatim të dykuptimtë, pavarësisht që, mesa duket, Heidegger-i është i qartë për arsyet e kësaj dykuptimisë. Ai hedh mëdyshjen, duke thënë se, "mos ndoshta njeriu dëshiron të mendojë dhe nuk mundet aspak" dhe më tej jep edhe arsyen e kësaj pamundësie: "pasi tek e fundit, duke dëshiruar të mendojë, ai dëshiron tepër e rrjedhimisht, përqafton edhe pamundësinë për ta bërë të mundur diçka të tillë".

Në arsyetimin mbi këtë pamundësi të mundshme, gjithsesi, Heidegger-i pikas një paradoks të njeriut në përpjekje e sipër për të menduar: prirjen e tij për të dëshiruar tepër, pra më shumë sesa duhet, dhe pikërisht të tepruarit (tejkalimi i të mjaftueshmes, që i ka rrënjët në mendje, nuk buron qenësishëm) e

pengon atë për të arritur të menduarit.

Sipas Heidegger-it, duhet maturuar prirja, sepse është pikërisht ajo e cila përcakton rrugëtimin tonë drejt të menduarit. Jo çdo shtysë mund të na shërbejë.

Në fjalinë e parafundit të këtij fragmenti hasim përfundimin se njeriu mund të mendojë, por në masën që ai ka mundësi për këtë gjë. Me sa duket, Heidegger-i ia njihte pamundësinë dhe kufijtë mendimit, ndryshe nga shumë paraardhës apo pasardhës të tij, të cilët mendonin që përmes mendimit mund të zgjidhet çdo gjë që i duhet njeriut, meqë vetë ekzistenca si humanizëm është e vetmja gjë, siç e hasim te Sartre. Jo vetëm kaq, por ai kërkonte ta orientonte dhe ta kultivonte mendimin drejt atij drejtimi, i cili shkakton te qenia prirjen *sine qua non*

për të qenë e hapur ndaj Zbulesës (*Aletheia*).

Pra, bëhet fjalë për një masë të caktuar, dhe si pasojë të kufizuar, fakt i cili qëndron përherë në vetëdijen tonë, por gjithsesi, kjo masë e kufizuar mbetet një provë, e cila na drejton drejt të tjera provave, përgjatë rrugëtimin tonë.

Vetëm një udhëtar që nuk e di nga është nisur, por sidomos se ku shkon, për shkak të shkujdesjes dhe ankthit, nuk mund të lexojë asnjë shenjë (provë) në rrugë.

Por dilema mbetet: kjo mundësi nuk na siguron plotësisht që ne jemi të aftë të mendojmë. Apo mos ndoshta kuptimi i "fshehur" është që mendimi, në rastin kur ai është i mundur, nuk ia del dot i vetëm pa *Aletheia*-n?

Sidoqoftë, duhet shtuar që, pavarësisht kësaj dileme (që me sa duket vetëm *Aletheia* mund ta davarisë), Heidegger-i beson se porta e të menduarit është e pranishme, madje gjithnjë përballë nesh, përderisa po bëjmë fjalë për gjithë këtë, por ajo që duhet të bëjmë ne medoemos, është gjetja e çelësit të kësaj porte.

Le ta kërkojmë çelësin, meqë kjo është një mundësi e paevitueshme e jona, meqë jemi të lirë, dhe sikurse e cituam Jaspers-in më lart, "liria u dhurohet njerëzve dhe njeriu në brendësi të tij bëhet një njeri

3. Anxhaku, A. (2007) "Filozofi bashkëkohore 1". Tiranë, botime Afërdita.

që dikush i dhuron lirinë”, por së toku me të edhe mendimin për ta kuptuar dhe kontrolluar lirinë. Kemi të bëjmë me aftësinë e njeriut për të kuptuar se ky dhurim, që siguron dhuntinë njerëzore, na lidh me transcendençën.

Por, ç’është transcendenca, që synohet vazhdimisht nga mendimi? Çfarë sfidash shfaqen gjatë përpjekjes së qenies për ta kuptuar atë përmes mendimit?

Në librin *Transcendenca hyjnore dhe shprehja e saj*, të Ismail Farukit, lexojmë:

“Pika e parë për t’u mbajtur në mendje, është se islami nuk bën lëshim ndaj asnjë dallimi mes njerëzve, në lidhje me aftësinë e tyre për të kuptuar transcendençën e Zotit. Transcendenca hyjnore është çështje e gjithkujt dhe në islam ajo është çështje themelore e të gjithë fesë dhe të gjithë antropologjisë. Ndryshe nga hindutë dhe

nga Paul Tillich, të cilët, duke e ruajtur transcendençën vetëm për elitën intelektuale, i hapin rrugë politeizmit dhe praktikave pagane, islami i vlerëson të gjithë njerëzit në mënyrë të natyrshme - e kështu, medemos - të pajisur me një *fitreh*, domethënë, një *sensus communis* të lindur, përmes të cilit të mund të kuptojnë se Zoti ekziston, se Ai është Një dhe Ai është transcendent. **“Ndaj qëndro fort në fenë e vërtetë, si një hanif e ajo është dhurata e natyrshme që u është dhuruar të gjithë njerëzve.**

S’ka ndryshim të asaj natyrshmërie në krijimin e Zotit. Ajo është feja e drejtë.” (Kuran, 30/30.)

Pra, duke qenë se ne jemi të “dënuar” me aftësinë për të menduar, domethënë, për të kuptuar e për të njohur, atëherë ky “dënim” duhet vuajtur deri në fund, pikërisht deri në çastin kur të njohim transcendençën si të tillë.

“Nuk ekziston shfajësim - vazhdon më tej Faruki - për mohimin e transcendençës apo për cenimin e saj. Njerëzimit i janë siguruar dy rrugë për njohjen e Zotit transcendent. Së pari, Zoti, me mëshirën e dashamirësinë e Tij, ka dërguar zbulesë hyjnore te çdo popull mbi tokë, për t’u mësuar atyre se Zoti transcendent ekziston dhe se ata i detyrohen Atij me adhurim dhe bindje. **“Nuk ka asnjë popull, të cilit Ne**

të mos i kemi dërguar një paralajmërues...” (Kurani, 35/24, 25/51.) **“Nuk kemi dërguar asnjë lajmëtar, përveçse për t’i qartësuar mesazhin Tonë popullit të tij në gjuhën e vet.”** (Kurani, 14/4.) **“Ne nuk kemi dërguar asnjë lajmëtar pa i urdhëruar atij se askush nuk duhet të adhurohet, përveç Zotit dhe se e liga duhet hedhur tej.”** (Kurani, 16/36.)

Së dyti, edhe në rastet kur zbulesa është shtrembëruar e prishur, aq sa të mos njihet më, ekziston një rrugë universale, një *sensus communis*, e hapur për të gjithë njerëzit. Çdo ushtrim i kësaj aftësie, nëse bëhet me çiltërsi e ndershmëri, çon në njohjen e Zotit transcendent, pasi, sikurse sqaron Kurani, çdo njeri është i pajisur me aftësinë për të njohur Zotin. Kjo është e drejtë e lindur e secilit. Për të shpjeguar e sqaruar këtë çështje në hollësi, mendimtarët islamë kanë stisur historinë e Haj ibn Jakzanit (I Gjalli, biri të Zgjuarit), që u rrit në një vend shkretinor, i veçuar prej njerëzve dhe prej traditës dhe që, dalëngadalë, u vetudhëzua përmes përpjekjes intelektuale, nga realizmi naiv, në të vërtetën shkencore e, më pas, në arsyen natyrore e në zbulimin e Zotit transcendent.⁴

Ai *sensus communis* që njihet nga islami është i ndryshëm prej ndjenjës së të shenjtës, të përmendur nga Rudolph Otto (1869-1937) dhe nga historianët e feve. Ndjenja, përmes së cilës njerëzit dallojnë cilësinë

e shenjtë apo të mbinatyrshme të realitetit, natyrisht që pranohet. Islami, në fjalë të tjera, është në njëmendje me përkufizimin e njeriut nga ana e tyre si *homo religiosus*; por ai i shton kësaj, ndjenjën e transcendençës hyjnore dhe pohon se pa të, realiteti i shenjtë, i shpallur në fe, nuk do të ishte i plotë.”

Mund ta përmbyllim duke thënë që Heidegger-i e shtron çështjen dhe na ndërmend për rëndësinë e saj të parëdorshme dhe kështu, ai ka zbuluar plagën. Kurse Faruki, nga njëra anë, shprehet i bindur për mundësinë e njeriut, jo vetëm për të menduar, por mbi të gjitha, për aftësinë për të njohur, ndërsa nga ana tjetër jep edhe alternativën e tij.

Mund ta përmbyllim duke thënë që Heidegger-i e shtron çështjen dhe na ndërmend për rëndësinë e saj të parëdorshme dhe kështu, ai ka zbuluar plagën. Kurse Faruki, nga njëra anë, shprehet i bindur për mundësinë e njeriut, jo vetëm për të menduar, por mbi të gjitha, për aftësinë për të njohur, ndërsa nga ana tjetër jep edhe alternativën e tij.

4. Versioni më i njohur e më i plotë është ai i përgatitur nga Ibn Tufejl (v. më 1185 të e. s.) në Andaluzi. Për përkthimin e tij (në anglisht), shih: M. Mahdi dhe M. Lerner, "Sourcebook of Medieval Political Philosophy".

Një Ajet

*Me emrin e Allahut,
të Gjithëmëshirshmit, Mëshirplotit!*

“Me të vërtetë, jeta e kësaj bote i shëmbëllen shiut që Ne e lëshojmë nga qielli e me të përzihet toka dhe bën bimë, me të cilat ushqehen njerëzit dhe kafshët. E, kur Toka vishet dhe zbukurohet dhe, kur banorët e saj mendojnë se janë zotërues të saj (për ta vjelë a korrur), iu vjen urdhri ynë, natën ose ditën dhe Ne e bëjmë atë si të ishte e korrur, thuajse nuk kishte lulëzuar të djeshmen. Kështu, Ne ua shpjegojmë shpalljet Tona njerëzve që mendojnë.” (Junus, 24)

Kur e krahasojmë jetën e kësaj bote me atë të botës tjetër e cila është e përjetshme, shohim se kjo botë është si uji i shiut që rrjedh për një farë kohe dhe ndërpritet duke humbur në tokë. Mirëpo në sajë të tij gjelbëron natyra dhe prej tij kanë dobi njerëzit dhe kafshët. Ndërsa njeriu e fiton xhenetin dhe xhehenemin në sajë të punëve të mira apo të këqija që bën në këtë botë.

Qëndrimi i përjetshëm në këtë botë as që bëhet fjalë. Jeta e kësaj bote është thjesht një provë dhe çdo provë është e përkohshme. Suksesi në këtë provë arrihet duke u përgatitur maksimalisht. Ata që e menaxhojnë këtë jetë sipas mësimëve të Allahut dhe të Dërguarit të tij (a.s.), do të kenë sukses në këtë provë.

Për të arritur lumturinë e botës tjetër, duhet të ruhesh nga tundimi i kësaj bote dhe të mirave të saj të përkohshme. Kjo nuk do të thotë të mos zotërosh të mirat dhe pasuritë e kësaj bote, por të dish se këto të mira dhe pasuri janë të përkohshme dhe se pronari i tyre i vërtetë është vetëm Allahu Teala. Të punosh dhe të mundohesh për të fituar riskun, të mos ngelesh nevojtar, të jetosh me djersën e ballit dhe të tjera parime të larta dhe fisnike si këto, janë nga mësimet më të rëndësishme të fesë sonë. Ashtu siç shprehet edhe në ajetin fisnik, të gjitha të mirat e kësaj bote, bukuritë dhe pasuritë mund të zhduken sa hap e mbyll sytë. Një besimtar i devotshëm nuk e harron kurrë këtë të vërtetë.

Një Hadith

*Shabiri, (r.a.) transmeton
se Resulullahi (s.a.v.s.)*

kaloi nëpër treg, kurse njerëzit ishin tubuar rreth tij. Pastaj ndaloi pranë një cjapi të ngordhur me veshë të vegjël, e kapi për veshi dhe tha: **“Cili prej jush dëshiron ta marrë për një dirhem?”** I thanë: “Asnjëri nga ne nuk jep gjë për të, çfarë mund të bëjmë me të?” Pastaj tha: **“A e doni të jetë juaji (falas)?”** Thanë: “Pasha Allahun, edhe të ishte i gjallë, ishte me të meta, për arsye se ka veshë të vegjël e jo më ingordhur!” Atëherë tha: **“Pasha Allahun, vërtet për Allahun kjo botë është më e pavlefshme sesa ky (cjav) për ju.”** (Muslim, Zuhd, 2)

Profeti ynë i dashur (a.s.), interesohej për çdo gjë që kishte përreth dhe çdo gjë që e shihte të vlefshme e përdorte si material edukimi. Një nga këto shembuj e shohim edhe në këtë hadith fisnik.

Kapja prej veshi e një cjapi të ngordhur dhe tërheqja e vëmendjes së njerëzve tek ai, dëshmon për pavlefshmërinë e asaj gjëje. Megjithatë, ai (s.a.u.s.), i pyeti sahabët se për sa dirhem do ta blinin atë cjav. Por dihej mirë se askush nga ata që ndodheshin aty nuk do t'i jepte ndonjë vlerë dhe nuk do ta blinte. Dhe me të vërtetë askush nuk doli e ta blinte atë cjav. Madje ata nuk pranuan ta merrnin dhe falas. Në fakt, kjo ishte ajo që edhe pritej të ndodhte. Mbi të gjitha, sahabët u shprehën se nuk do ta dëshironin atë edhe sikur të ishte i gjallë, sepse ishte një kafshë me të meta, pra, i kishte veshët e vegjël. Kjo ishte ajo që donte edhe profeti ynë (a.s.), sepse ky rast ishte i përshtatshëm për mësimin që donte t'i jepte shokëve të vet.

Duke u nisur nga ky refuzim, u tha sahabëve se vlera e kësaj bote tek Allahu ishte më e vogël se sa vlera e këtij cjapi që ndodhej para tyre. Kështu që i këshilloi myslimanët se nuk duhej të mashtroheshin nga të mirat dhe pasuritë e përkohshme të kësaj bote. Gjithashtu i lajmëroi se për shkak të vlerës së pakët të kësaj bote, Allahu Teala, atyre që punojnë dhe mundohen, do t'u japë prej kësaj bote pa bërë dallim midis besimtarëve dhe mohuesve. Kjo është drejtësia e Allahut. Për këtë arsye Allahu u jep pasuri mohuesve që punojnë shumë në krahasim me myslimanët që punojnë pak apo aspak. Mirëpo, mirësitë e botës tjetër nuk janë të tilla. Ato kanë shumë vlerë tek Allahu Teala dhe ato do t'ia falë besimtarëve të cilët i vlerësonin të mirat e botës tjetër që në këtë botë.

Kjo nuk do të thotë që besimtarët të ndërpresin lidhjet me këtë botë. Përkundrazi, të zotërojnë prej të mirave të kësaj bote, por të besojnë dhe të mos harrojnë se ato që zotërojnë janë të përkohshme dhe se nuk do t'i zotërojnë ato përjetësisht.

Mësimet që nxjerrim nga hadithi:

1. Profeti (a.s.), ka shfrytëzuar çdo rast për të edukuar sahabët. Prandaj edukuesit duhet të marrin shembull prej tij.
2. Nuk është e ndaluar të preket cofëtina e pisët nëse nuk ka marrë erë dhe nuk është kalbur.
3. Ashtu si cjapi i ngordhur nuk ka vlerë në sytë e njerëzve, ashtu edhe kjo botë nuk ka vlerë tek Allahu Teala.
4. Njerëzit nuk duhet të kapen pas kësaj bote sikur të ishte e përjetshme.

TË DUASH DHE TË URRESH PËR HIR TË ALLAHUT

Dashuria buron nga tiparet e përbashkëta ndërmjet të të dashuruarve. Allahu i Lartmadhëruar e do krijesën e Tij, aq sa tek ajo sheh të shkrirë Emrat- Cilësitë e Tij. Një besimtar, aq sa shkrihet në praktimin e asaj që është urdhëruar nga Allahu i Lartmadhëruar dhe i Dërguari i Tij aq edhe do të përfitojë nga Dashuria Hyjnore.

Çdo gjë në këtë botë ekziston në sajë të të kundërtave. E kundërta e dashurisë është urrejtja. Të urresh atë që urren Allahu i Lartmadhëruar, është pjesë e dashurisë ndaj Tij.

Allahu i Lartmadhëruar e ka mallkuar Ebu Lehebin, sepse i dha shumë ezjete (vështirësi) të Dashurit të Tij. Këtë urrejtje ndaj Ebu Lehebit ia shpalli tërë njerëzimit, nëpërmjet një sureje në Kuran. Prej këtu themi se dashuria që jetohet pa urreyer të kundërtat e saj është e mangët dhe shumë larg seriozitetit dhe sinqeritetit.

Krijuesi i dashurisë, burimi dhe qëllimi final i saj, është Allahu i Lartmadhëruar. Besimtari duhet t'i shohë të gjitha dashuritë e përkohshme, si shkallë që të shpien në dashurinë hyjnore. Në fakt, dashuria e vërtetë fillon pasi kapërcehet kufiri i ngushtë i dashurive të përkohshme. Kënaqësia momentale e dashurive kalimtare, përballë dashurisë hyjnore, është aq e vagullt dhe e pamjaftueshme, sa drita e një qiriu përballë diellit. Mevlana është shprehur:

“Allahu i Lartmadhëruar i ka dhënë një gllënjke dashurie hyjnore një veçori të tillë, sa kush merr nasibin e vet prej saj, arrin shpëtimin nga frika e të dy botëve.”

Miqtë e Allahut janë shembuj konkretë të kulminacioneve dashurore. Besimtarët e vërtetë, që e kanë shijuar siç duhet dashurinë hyjnore, duan më shumë Allahun, të Dërguarin e Tij, si dhe çdo gjë të dashur për ta. Dashuritë e tjera janë të lodhshme dhe peshë e kotë, në zemrat e tyre. Prindërit, fëmijët, jeta, bashkëshortja(i), komshinjtë, kushërinjtë, populli, atdheu, ezani, flamuri dhe plot të tjera, të duhen për hatër të Pronarit të vërtetë të tyre. E kështu do të kishim një përkushtim të saktë ndaj të vërtetave të dashurisë hyjnore. Këto dashuri mund të duken sikur janë orientuar, jo nga Allahu. Mirëpo në fakt, ato japin qetësi dhe ngrohtësi në zemër, sepse burojnë pikërisht nga dashuria për Allahun e Lartmadhëruar.

FRYTET E PEMËS SË NUBUVETIT

Një ditë, Hazreti Pejgamberi, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem, e pyeti Aliun, radijall-llahu anhu:

- O Ali! A e do Allahun e Lartmadhëruar?
- Po, o Resulullah, e dua.
- Të Dërguarin e Tij, e do gjithashtu?

– Po o Resulullah!

- Do gjithashtu edhe vajzën time, Fatimenë?

– Po, o Resulullah!

– Po Hasanin dhe Hysejnin, a i do fort?

– Po, o Resulullah!

Më pas, i Dërguari i Allahut, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem, u shpreh:

– O Ali! Zemra është një, ndërsa dashuritë katër. Si mund të t'i zërë zemra të gjitha këto dashuri?

Hazreti Aliu, radijallahu anhu, nuk mundi t'i kthente përgjigje. U kthye në shtëpi mendueshëm. Hazreti Fatimeja, radijallahu anhu, u bë merak, tek vërejti Hazreti Aliun të zhytur në mendime. Për të mësuar se çfarë kishte ndodhur, iu afrua Aliut, radijallahu anhu e, me delikatesë, e pyeti:

- Ka ndodhur ndonjë gjë e keqe, që je zhytur kështu në mendime dhe nuk jepni e merrni fare? Nëse të ka mërzitur ndonjë gjë që lidhet me këtë botë, qetësohu dhe harroje, se nuk ia vlen! Apo ndonjë temë që lidhet me Ahiretin?

Aliu, radijallahu anhu, ia shpjegoi bashkëshortes së tij të dashur se çfarë i kishte ndodhur. Fati-

meja, radijallahu anhu, buzëqeshi dhe i tha:

-Shko tek Hazreti Pejgamberi, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem, dhe jepi këtë përgjigje.

Aliu, radijallahu anhu, kur dëgjoi përgjigjen që do t'i jepte Hazreti Pejgamberit, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem, u kënaq. Kur mbërriti, i tha:

- O i Dërguari i Allahut! Njeriu ka shumë anë: të djathtën, të majtën, të përparmen dhe të pasmen. E njëjta gjë mund të thuhet edhe për zemrën. Allahun unë e dua me mendjen dhe imanin tim, ty me shpirtin dhe me besimin tim, Fatimenë me nefsën tim njerëzore, ndërsa Hasanin dhe Hysejnin me ndjeshmërinë e natyrshme të babait.

Hazreti Pejgamberi, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem, kur dëgjon këtë përgjigje, buzëqesh dhe shprehet:

- O Ali! Këto fjalë, janë fruta të këputura nga degët e pemës së Nubuvvetit."

Siç e shohim në shembullin e mësipërm, çdo dashuri që ka në themelin e saj dashurinë për Allahun e Lartmadhëruar, është e pranuar. Ndërsa dashuritë e tjera, që në themelin e tyre nuk kanë dashurinë për Allahun e Lartmadhëruar, janë kanceri i zemrës.

"Besimtarët e vërtetë, që e kanë shijuar siç duhet dashurinë hyjnore, duan më shumë Allahun, të Dërguarin e Tij, si dhe çdo gjë të dashur për ta. Dashuritë e tjera janë të lodhshme dhe peshë e kotë, në zemrat e tyre. Prindërit, fëmijët, jeta, bashkëshortja(i), komshinjtë, kushërinjtë, populli, atdheu, ezani, flamuri dhe plot të tjera, të duhen për hatër të Pronarit të vërtetë të tyre."

DASHURITË E DYNJASË PENGOJNË SHPIRTIN

Sipas një tregimi të Feriduddin Attarit, të dish premtimin e Allahut të Lartmadhëruar, në lidhje me lumturinë e pafundme të botës tjetër e, ta harrosh Atë, duke u dhënë tërësisht pas dëshirave të kësaj dynjaje, i ngjan budallallëkut të një qeni, që njihet gjithandje prej të zotit, i cili është një një padishah me emër. Gjatë një gjuetie, qeni habitet pas një cope të vogël kocke, duke harruar padishahun. Në provimin e kësaj dynjaje, njeriu përballat, siç përmendëm në mënyrë alegorike, me shumë kocka dhe karreme. Mavlana është shprehur:

“Sa shumë peshq ka në det, që, në vend që të jetojnë në krejt rehat dhe të qetë, bien në grep prej ambicies për t’u ushqyer.”

Të njëjtën gjë mund të themi edhe për atë që i bëhet rob nefsit të tij, duke harruar Krijuesin. Të mashtrohesh nga stolitë e pavërteta të kësaj dynjaje e, të shkatërrosh gradat dhe vlerat që ke tek Krijuesi yt, është si të shesësh një vazo ari me gurë të çmuar, në vleftën e një cope teneqeje, krejt të pavlerë. Mevlana e shpjegon këtë fenomen të mashtrimit të njeriut, me këtë shembull:

“Nuk është çudi që qengji të ikë prej ujkut, sepse ujku është armiku dhe gjahtari i i qengjit. E çuditshme do të ishte që qengji t’ia jepte zemrën ujkut!”

Besimtari i vërtetë është krijesa më madhështore. Kapitalin e tij dashuror, ai nuk mund ta përdorë keq e kështu të humbë të gjitha vlerat dhe veçoritë e tij shpirtërore, duke rënë deri në shkatërrim. Nuk mund të bjerë viktimë e kënaqësisë së një kafshate apo gllënje dynja. Nuk mund të bjerë aq poshtë, sa të pandehë si lumturinë e tij të vërtetë, ngopjen e dëshirave të nefsit, epshit...

Në një ajet kuranor thuhet:

“A e ke parë ti atë, që epshin e vet e ka marrë për zot?..” (el-Furkan, 43.)

Ndërsa në një hadith thuhet:

“Ndër zotat e rremë, që Allahu i Lartmadhëruar urren më shumë, është epshi (nefsi, egoja, qendra e dëshirave që e robëron njeriun).” (Hejsemi, I, 188.)

Dhunnun Misri e shpjegon rrugën se si duhet përdorur dashuria dhe urrejtja:

“Njeriu duhet të bëhet mik i Allahut e armik i nefsit (egos) të tij e jo të bëhet mik i nefsit e armik i Allahut!..”

Për t’u bërë mik i Allahut të Lartmadhëruar, duhet të shpëtohet nga robëria ndaj nefsit. Thënë me fjalë të tjera, njeriu nuk duhet të mundet nga nefs i tij, në mënyrë që të mund të bëhet mik i Hakut.

“Vdisni para se të vdisni”

Por ama, ai i cili është i privuar nga orientimi i imanit dhe nuk di se ku do të gjallojë dashuria e tij, i ngjan një anijeje në mesin e oqeanit, së cilës i është thyer timoni. Mashtrimet e nefsit do ta tërheqin zvarrë atë vazhdimisht. E kështu, atij i verbohet mendja dhe ndërgjegjja. Tekefundit, një zemër që nuk është mbushur me Hakun, është e destinuar të pushtohet nga e pavërteta. Si një vend që është nën zgjedhën e pushtuesit, ashtu edhe tek një zemër, që është robëruar dashurish të ulëta, nuk ka qetësi e lumturi.

Dashuritë që i bien ndesh madhështisë së imanit, e shpien njeriun në përplasje me veten e tij. Ato ia trondisin imanin. Madje mund ta hedhin edhe në vorbullën e mohimit. Ashtu siç kujdesemi që të mos fusim në stomak ushqime të pista e haram, po ashtu duhet të kujdesemi që në zemër të mos hyjë ndonjë dashuri e pameritueshme. Për të ruajtur imanin në zemër duhet:

*“O besimtarë!
Frikësojuni Allahut dhe bëhuni
me ata që janë të sinqertë
(në fjalë dhe në vepra)!”*

(et-Teube, 119)

TË DASHUROJMË TË MERITUESHMIN DHE TË URREJMË TË MERITUESHMIT

Nëse ndjenjat e dashurisë dhe të urrejtjes nuk janë për Allahun e Lartmadhëruar, atëherë urrehet ajo që duhet dashuruar dhe dashurohet ajo që duhet urreyer. Kjo është një fatkeqësi e madhe shpirtërore. Prandaj, është kusht që të orientohet dashuria drejt të Meritueshmit dhe urrejtja drejt të meritueshmëve. Në një ajet kuranor thuhet:

“O besimtarë! Frikësojuni Allahut dhe bëhuni me ata që janë të sinqertë (në fjalë dhe në vepra)!” (et-Tevbe, 119.)

Kjo, sepse të sinqertët (vepërmirët) vazhdimisht rrezatojnë energji pozitive shpirtërore. E kundërta e kësaj, dashuria ndaj armiqve të fesë dhe gjynahqarëve, sjell shkatërrim të brendshëm. Në lidhje me këtë, në një ajet kuranor thuhet:

“...mos rri me keqbërësit!” (el-En’am, 68.)

Edhe nëse për një mur që ka bërë një armik i fesë thuhet “sa bukur e paska bërë”, mundet që në zemër të ndikojë negativisht. Të pëlqesh veprat e një jobesimtari, duke i hapur rrugë ndikimit të brendshëm nga ai, si dhe për faktin që ia rrit vlerat një njeriu që është armik i Allahut të Lartmadhëruar, mundet që në zemrën tënde të mbijë dënimi i Allahut. Kjo gjendje që ka sjellë degradimin e personalitetit njerëzor, sipas islamit, është një handicap prove që ka sjellë indiferenca e besimtarëve.

Në lidhje me këtë temë, në historinë tonë ka një shembull që nuk duhet ta harrojmë. Koha e Bajazitit II përbën periudhën kur u hodhën themelet e kulturës dhe qytetërimit Osman. Në kohën e Bajazitit II, arkitekti dhe piktori i shquar Italian, Leonardo da Vinçi, i dërgoi një letër sulltanit, ku i propozonte atij të merrte vetë pjesë në plani-

fikimin dhe projektimin e xhamive dhe monumenteve të tjera kulturore që do të ndërtoheshin në Stamboll. Kjo u prit shumë mirë nga të gjithë vezirët e Portës së Lartë. Bajaziti, duke e refuzuar këtë kërkesë të Leonardo da Vinçit, u shpreh:

“Nëse ne do ta pranojmë këtë kërkesë, do të mbizotërojë në vendin tonë, në aspektin shpirtëror dhe kulturor, një arkitekturë kish-tare e kjo do të pengonte zhvillimin dhe specializimin e shumë arkitektëve islamë!..”

Ky vizion kaq i saktë, shpreh qartë maturinë islame dhe fisnikërinë besimore të një besimtari të thellë. Pas kohës së Bajazitit II, arti islam dhe ai osman, arriti nivelet estetike më të larta. Në sajë të këtij vizioni, shpirti i artit islam u ndërthur me gjeometrinë dhe u prodhuan vepra të jashtëzakonshme artistike, si **Sulejmanije**, të cilat transmetojnë vlerat islame edhe sot. E kështu u vazhdua edhe tradita e artit islam.

Sikur të mos tregohej ky kujdes, nuk do të prodhoheshin këto vepra artistike islame, të cilat rrezatojnë qetësinë, delikatesën, estetikën dhe madhështinë e islamit. Nuk do të zhvillohej tabani i një qytetërimi, prej ku do të dilnin gjenitë, si Mimar Sinani, Hattat Hamdullah, Karahisari e shumë të tjerë. Prandaj, në çdo aspekt, duhet të manifestohet matura dhe personaliteti islam e nuk duhet të lakmohet stili i jetesës së jomyslimanëve.

Miqtë e Hakut, jo vetëm që nuk janë joshur nga stili i të jetuarit të zullumqarëve dhe jobesimtarëve, por u kanë qëndruar larg edhe mirësive të tyre. Njeriu mundet nga e mira. Ndaj njerëzve që të bëjnë mirë, lind në shpirt një ndjenjë afiniteti dhe dashurie. Kur njeriu ka një nevojë, të cilën i duhet ta ndajë me dikë për ta zgjidhur, atëherë duhet ta ndajë me vepërmirët. Vazhdimisht i duhet bërë dua Allahut të Lartmadhëruar, që të mos na bëjë nevojtarë të njerëzve të këqinj.

Kur Hazreti Pejgamberi, salall-llahu alejhi ve sellem, u pyet në lidhje me të kërkuarit e diçkaje prej të tjerëve, ai u shpreh:

- Jo, mos kërko! Por ama, nëse je i detyruar për ta bërë këtë, kërko prej vepërmirëve!” (Ebu Davud, Zekat, 28.)

Në lidhje me këtë temë, shembulli i magjistarëve me Faraonin është mjaft domethënës.

Ata kishin pasur respektin dhe mbështetjen e Faraonit. Mirëpo, përballë mrekullisë së Hazreti Musasë, pranuan islamin, duke hyrë në besim. Faraoni u zemërua shumë nga ky fakt. I marrosur nga tërbimi, ai filloi t'i kërcënonte me vdekje. Magjistarët, me maturinë e besimit, qëndruan drejt, duke mos u thyer nga e pavërteta.

Ata kundërshtuan Faraonin, duke i thënë se **dhuna e tij lidhej vetëm me këtë botë, çfarëdo vendimi që ai të merrte, tekefundit ata do të ktheheshin tek Zoti i tyre.** Para se t'u pritëshin duart dhe këmbët këmbyerazi e mandej të varëshin, ata drejtuan duart nga qielli dhe, për të mos rënë në dobësinë njerëzore, i bënë Allahut të Lartmadhëruar këtë dua:

"..O Zoti ynë! Na jep durim të madh dhe bëna të vdesim myslimanë!" (el-A'raf, 126)

Me këtë dua në gojë, shtegtuan drejt Zotit të tyre, që aq fort e besuan. Kështu, merituan gradën e lartë të shehidit.

Këto ngjarje nga epoka e lumturisë që treguan sahabët gjatë jetës së tyre, janë shembulli më i mirë në lidhje me faktin se me çfarë pjekurie shpirtërore duhen kundërshtuar zullumqarët:

Dy vjet pasi kishin pranuar marrëveshjen e paqes së Hudejbijes, mushrikët e shkelën atë duke kryer një masakër ndaj myslimanëve. Veç kësaj, ata nuk morën në konsideratë kërkesën e Hazreti Pejgamberit, për të bërë një marrëveshje tjetër paqeje. Më vonë, të kapluar nga frika, dërguan liderin e tyre, Ebu Sufjanin, në Medine.

Në Medine asnjë njeri nuk u përkujdes për të. Nëna jonë, bashkëshortja e Hazreti Pejgamberit, salall-llahu alejhi ve sel-lem, që ishte vajza e Ebu Sufjanit, kur i ati erdhi në shtëpinë e saj, ia tërhoqi mimberin, duke e lënë atë në këmbë. Ebu Sufjani, me çudi e pyeti:

- O vajza ime, a të duket mimberi i pamëritueshëm për mua apo unë i pamëritueshëm për mimberin?

Nëna jonë, Ummu Habibe, ia ktheu:

**"O Zoti ynë!
Na jep durim të madh
dhe bëna të vdesim si myslimanë!"**

(el-A'raf, 126)

- Ky mimber është i Hazreti Pejgamberit, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem. Ti je i papastër, për arsye të pabesimit tënd. Nuk të shoh të meritueshëm që të ulesh në mimberin e të Dashurit të Allahut.

Ebu Sufjani u ngri i tëri nga çfarë i dëgjjuan veshët dhe tha:

- O vajza ime! Ti, qëkur je ndarë nga ne, je bërë shumë e çuditshme!

Nëna jonë, Ummu Habibe, shprehu dashurinë e saj për besimin, duke lënë të kuptohej se për të nuk kishte gjë më të shtrenjtë se islami:

- Jo! Allahu i Lartmadhëruar më ka nderuar me Islam! (Ibn Hisham, IV, 12-13)

Marrëdhënia me islamin qëndronte mbi të gjitha lidhjet dhe marrëdhëniet e tjera të përkohshme. Të urresh për hatrin e Zotit, qoftë edhe babain tënd, është vetëm nga fisnikëria që të jep besimi.

Një shembull tjetër, që shpalos maturinë besimore që kishin sahabët, është edhe ky:

Para marrëveshjes së Hudejbijës, i Dërguari i Allahut të Lartmadhëruar, dërgoi Osmanin, radijall-llahu anhu, si përfaqësues të myslimanëve në Mekë. Edhe pse Osmani, radijall-llahu anhu, ua shpjegoi mushrikëve se myslimanët nuk kishin qëllim tjetër, veç bërjes së umres, e menjëherë do të ktheheshin, ata kundërshtuan. Mushrikët i thanë atij:

-Nëse ti dëshiron, mund të shkosh vetëm të bësh tavafin!..

Të gjithë myslimanët digjeshin nga malli për të bërë tavaf Qaben. Disa prej tyre ia patën zilinë Osmanit, radijall-llahu anhu, sepse menduan që ai do ta shuante këtë mall. Mirëpo Osmani, radijall-llahu anhu, ishte besnik ndaj të Dashurit të Allahut, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem. Ai tregoi

maturinë e tij të besimit, duke u shprehur:

- Unë nuk e bëj tavafin e Qabes, pa e bërë Hazreti Pejgamberi, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem! Unë i bëj vizitë Bejtullahut, vetëm pas tij. Aty ku nuk pranohet i Dërguari i Allahut, nuk kam çfarë bëj as unë, pra aty do të mungoj edhe unë... (Ahmed, IV, 324.)

Ne, si umeti i Resulullahut, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem, duhet të bartim tek vetja të njëjtat ndjeshmëri që zemra e tij ka bartur. E kjo do të arrihet, nëse do të duhet çdo gjë që Ai do dhe nuk do të duhet çdo gjë që Ai nuk e do.

SHENJAT E DASHURISË SË VËRTETË

Kur Hazreti Pejgamberi, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem, po bënte një bisedë me sahabët, Sevban, radijall-llahu anhu, po e vështronte të Dashurin e Allahut në mënyrë të çuditshme, krejt i për-humbur. Gjendja e tij ia tërhoqi vëmendjen Resulullahut. Ai, me shumë mëshirë, e pyeti:

-Çfarë ke, o Sevban?

Ashiku i Resulullahut, Sevban, radijall-llahu anhu, u shpreh:

- Tu bëfsha kurban, unë së bashku me nënë e baba, o Resulullah! Malli për ty më ndez e më përcëllon deri në atë masë, sa, kur jam larg nurit tënd, më duket çdo çast burim hidhërimi. Kur në dynja është kaq e dhembshme të qëndruarit larg teje, po në Ahiret sa e rëndë do të jetë!? Në botën tjetër, ju Pejgamberët do të jeni së bashku. Kurse përfundimi im, në lidhje me atë botë, është akoma i paqartë! Nëse nuk do të hyj dot në xhenet, do të privohem nga mundësia për të të shikuar ty! Kjo gjë më mundon e më torturon, o Resulullah!

Më pas, Hazreti Pejgamberi, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem, i dha sihariqin:

"Njeriu do të jetë me atë që do..." (Buhari, Edeb, 96.)

Ndërsa shenja e dashurisë ndaj Allahut dhe të Dërguarit të Tij, është bindja dhe dorëzimi. Nëse nuk u bindemi udhëzimeve të Hazreti Pejgamberit, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem, nuk do të kemi fytyrë të kërkojmë shefaatin në botën tjetër. Në ajetin kuranor, paralajmërimi është krejt i qartë:

"Thuaju (o Muhamed): Nëse ju e doni Allahun, atëherë më ndiqni mua, që Allahu t'ju dojë dhe t'ju falë gjynahet..." (Al-i Imran, 31.)

Fjalët e ngrohta, që nuk të shpien tek bindja ndaj Allahut dhe Resultit të Tij, janë vetëm pretendime të ftohta që nuk i hyjnë në punë askujt. Kur nuk sakrifkohet asgjë në emër të dashurisë, pretendimi për afrimetet shpirtëror i ngjan afrimetit fizik që dy njerëz kanë bashkë, për arsye të ndarjes së të njëjtës hapësirë, gjë që nuk ka vlerë të madhe. Hasan Basriu ka thënë:

"O njerëz! Mos e keqkuptoni hadithin e Profetit, sipas të cilit «Njeriu është me atë që do». Pa zbatuar dhe jetuar si vepërmirët, nuk mund të jeni së bashku me ta. Edhe jahudinjtë (hebreinjët) dhe të krishterët, sipas formës së tyre, ushqejnë dashuri për profetët e tyre, por ama nuk

janë sëbashku me ta." (Ihja, v. II, fq. 402.)

Fudajl bin Ijaz, rahmetull-llahi alejhi, i kërkonte llogari kështu nefsit të tij:

"Ti kërkon të jesh me Hazreti Pejgamberin dhe besnikët e tij në xhenetin Firdeus, por, çfarë ke bërë ndonjë vepër që të bën ta meritosh këtë? Sa ndjeshmëri e pshore ke fikur ne vete? Sa e ke mundur mërzinë? Sa të afërm ke vizituar, prej atyre që nuk të bëjnë vizitë? A ia ke falë gabimin ndonjë vëllai? Sa njerëz ke larguar apo ke afruar për hatër të Allahut?.." (Ihja, v. II, fq. 402.)

Të duash për hir të Allahut; të njohësh veç dashurinë përballë dashurisë. Në këtë aspekt, dashuria i jep imanit thellësi dhe ëmbëlsi. Në një hadith, thuhet se shija e besimit përjetohet veç

kur plotësohen këto kushte:

"1.Të duash Allahun dhe Resulin e Tij,

2.Ta shohësh aq të rrezikshëm kthimin në kufër, sa të të duket si rënie në zjarr,

3.Të duash për hatër të Allahut, e të urresh për hir të Tij." (Shih. Buhari, Iman, 9, 14.)

Padyshim, që shijimi i imanit ka si kusht kryesor dashurinë vetëm për hatër të Allahut. Kjo ka disa shenja të posaçme. Sehli, radijall-llahu anhu, i ka shpjeguar kështu:

"Shenja e dashurisë ndaj Allahut, është dashuria për Kuranin. Shenja e dashurisë ndaj Allahut dhe Kuranit, është dashuria për Hazreti Pejgamberin. Shenja e dashurisë ndaj Hazreti Pejgamberit, është dashuria për Sunetin. Shenja e dashurisë ndaj Sunetit, është dashuria për Ahiretin. Dashuria ndaj Ahiretit, është mospëlqimi i Dynjasë (që do të thotë: të mos biesh viktimë e joshjes së saj). Shenja e mospëlqimit të dynjasë, është të qëndruarit larg asaj pjese të dynjasë që nuk të shërben për të fituar Ahiretin."

Ai njeri që dashuron me të vërtetë, dashuron edhe gjërat e dashura të të dashurit, nuk pëlqen ato gjëra që nuk pëlqen i dashuri dhe e përmend shumë atë. Hazreti Pejgamberi, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem, kur u pyet për vlerën më të qartë të besimit, u shpreh:

"Të duash për hatrin e Allahut, të urresh vetëm për hatrin e Tij dhe ta zësh gjuhën tënde vazhdimisht me dhikër..." (Ahmed bin Hanbel, *el-Musned*, 5/247.)

TË DUASH DHE TË URRESH PËR HATËR TË ALLAHUT

Sipas disa transmetimeve, Allahu i Lartmadhë-

ruar e pyeti njëherë Hazreti Musanë:

- O Musa, a ke bërë ndonjë vepër veç për hatrin Tim?

Hazreti Musai, alejhis-selam, u përgjigj:

-Zoti im! Për Ty kam falur namaz, kam agjëruar, kam dhënë sadaka, kam bërë sexhde. Të kam falënderuar, kam lexuar librin Tënd, të kam përmendur vazhdimisht.

Allahu i Lartmadhëruar i tha:

-O Musa! Namazi të është orientues, agjërimi të është mburojë, sadakatë do të të jenë hije, sexhdet do të të jenë pemë në xhenet. Leximi i librit Tim do të të jetë qoshk dhe hyri. Përmendjet që më bën Mua, do të të jenë dritë. Po për Mua, a ke bërë ndonjë gjë?

I habitur, Hazreti Musai, alejhis-selam, pyeti:

- O Zoti im! Më trego se çfarë veprë më duhet të kryej vetëm për Ty, që ta zbatoj menjëherë!

Allahu i Lartmadhëruar i tha:

-O Musa! A ke bërë ndonjë mik për hatrin Tim? Po ndonjë armik, a ke bërë?

Kështu, Hazreti Musai kuptoi se vepra më e pranuar tek Allahu Teala është të dashurit për hatër të Tij dhe të urreyerit e armiqve të Tij. (*Mukashefetu'l-Kulub*, 86.)

Në lidhje me këtë temë, transmetohet t'i jetë shpallur Hazreti Isait:

"Edhe në qoftë se kryen adhurimet e të gjitha krijesave të tokës dhe të qiejve dhe nuk krijon miqësi dhe armiçësi për hatrin Tim, nuk kanë asnjë vlerë tek Unë!"

Përsosmëria e adhurimeve dhe veprimeve tona, janë në varësi të thellësisë sonë shpirtërore. Për

"Të duash për hatrin e Allahut, të urresh vetëm për hatrin e Tij dhe ta zësh gjuhën tënde vazhdimisht me dhikër."

(Ahmed bin Hanbel, *el-Musned*, 5/247)

këtë arsye, dashuria dhe urrejtja që ndodhen në zemrën tonë, duhet të jenë jo për nefsin tonë, por për Allahun e Lartmadhëruar.

Hazreti Pejgamberi, sal-lall-llahu alejhi ve sellem, nuk zemërohej kurrë, veç kur kundërshtoj hakikati (e vërteta) dhe kur shkelej haku (drejtësia). Kur shkelej drejtësia, zemërimi i tij nuk qetësohej, deri sa drejtësia të gjente vendin e vet. Asnjëherë nuk zemërohej për vete. Asnjëherë nuk debatonte me kënd për çështje që lidheshin me të.

Besimtari nuk duhet ta kuptojë urrejtjen për hatër të Allahut, si një zemërim të thatë e pa arsye. Ai duhet të dijë shumë mirë ku dhe kur duhet të zemërohet. Duhet të kujdeset për burimin e zemërimit të tij. Ta ketë të qartë nëse zemërimi lidhet me nefsin apo me besimin e tij. Kur zemërimi është nga nefsi, ai të shkatërron. Ndërsa, kur ai është për Allahun e Lartmadhëruar, të lartëson.

Veprimi i Aliut, radijallahu anhu, kur ai po luftonte me një kafir, është një shembull i përsosur në lidhje. Aliu, radijall-llahu anhu, ia fal jetën atij, sepse në çastin kur po e vriste, kafiri e pështyu. Kafiri, i çuditur nga veprimi i Aliut, radijall-llahu anhu, e pyeti:

-O Ali! Pse ndalove, tek ishe bërë gati të më vrisje? Çfarë të ndodhi që nga një gjendje zemërimi, u qetësove në çast? Pse u bërë si një mot i kthjellët ndërsa po shkrepetije si një vetëtimë? Ç'ishte ky ndryshim i papritur?

Aliu, radijall-llahu anhu, i dha këtë përgjigje:

-Unë luftoj veç në rrugë të Allahut të Lartmadhëruar. Ua pres kokat armiqve të Allahut për hatër të Tij. Këtë gjë kurr nuk e përziej me nefsin... Duke më pështyrë, ti dëshirove të më përçmosh dhe të më nervozosh. Në atë cast, sikur të nervozohesha, do të të vrisja për hatër të nefsit tim, një arsye kjo shumë e ulët. Por unë nuk luftoj për të kënaqur egon time, por për hatër të Allahut të Lartmadhëruar.

Ky virtyt i Aliut, radijall-llahu anhu, bëri që ai armik islamit të bëhej mysliman.

Zemërimi që buron nga nefsi e që e shtyn njeriun të gabojë e të humbasë mendjen, duhet të

edukohet dhe të përmirësohet. Të jesh i matur dhe i qetë në rast se sulmohet feja, imani dhe vlerat morale, nuk do të thotë se e ke përmirësuar dhe edukuar nefsin. Një veprim i tillë është një gaflet dhe huti. Aq sa është shumë e rëndësishme të mundësh zemërimin për hir të Allahut, aq është shumë e rëndësishme të zemërohesh në vendin dhe në kohën e duhur për Të.

Omeri, radijall-llahu anhu, ishte shumë i ashpër dhe i egër përballë kufrit, dhunës dhe padrejtësisë. Prandaj, aty ku ishte i pranishëm ai, askush nuk bënte padrejtësi. Prej se ai zemërohej dhe urrente vetëm për hir të Allahut të Lartmadhëruar edhe shejtani largohej prej tij.

Një dijetar shpirtëror shkoi tek Xhunejd Bagdadi. Vërejti se shejtani po largohej shpejt prej tij. Kur pa se Bagdadi është në një gjendje zemërimi, e pyeti i habitur:

-O Xhunejd! Ne e dimë se kur njeriu zemërohet, shejtani i afrohet atij. Por ty, edhe pse i zemëruar, po të largohet. Ku qendron urtësia e kësaj?

Xhunejd Bagdadi i dha këtë përgjigje:

-Ti e din mirë që burimi ynë i mërziisë nuk është vetja. Të tjerëve, për shkak se zemërohen, duke pasur arsye nefsin e tyre, shejtani u jep shumë shqetësime dhe vesvese. Ai largohet prej nesh më shpejt, kur zemërohemi për hatër të Zotit.

Lusim Allahun e Lartmadhëruar që të na dhurojë edhe neve një nivel kaq të lartë shpirtëror! Të na ndihmojë në çështjen e dashurisë dhe të zemërimit për hatër të Tij! Na dhëntë forcën që ta perceptojmë të vërtetën si të tillë dhe ta përqafojmë atë. Gjithashtu na dhëntë aftësinë të perceptojmë të pavërtetën si të tillë dhe të shmangemi prej saj!

Allahu i bëftë kapital të bajramit të përjetësisë hizmetet dhe përpjekjet tona për të lumturuar njerëzit në nevojë, për të ngushëlluar njerëzit fatkeqë dhe për të zbutur dhembjet e tyre gjatë këtyre ditëve të Bajramit, pas një muaji sakrificash e durimi.

Amin!..

INSTITUCIONI I URDHËRIMIT NË TË MIRË DHE NDALIMIT NGA E KEQJA

“Nga ju le të jetë grupi që thërret për atë që është e dobishme, urdhëron për punë të mbara dhe ndalon nga e keqja. Ata janë të shpëtuarit.” (Ali Imran, 104)

HYRJE¹

Allahu i Lartësuar ka urdhëruar dijetarët që t’u transmetojnë dhe shpjegojnë njerëzve dispozitat dhe mësimet e ligjeve të Allahut, ashtu siç ka urdhëruar të mësojnë ata që nuk kanë njohuri. Një nga mënyrat e mësimi është që të kërkohet shpjegim prej atyre që janë të ditur, ndaj për këtë, në fenë islame ekziston institucioni i fetvasë. Megjithatë, prapë ndodh që myslimani të mbetet injorant ndaj ligjeve të Allahut. Kjo ndodh ose për shkak të neglizhencës së dijetarëve ose për shkak të mosangazhimit të myslimanit për të mësuar ato çështje të fesë që janë të domosdoshme. Pra, në këtë mënyrë, myslimani mbetet injorant, ngaqë nuk kërkon shpjegime prej dijetarëve për çështjet e fesë dhe kështu bëhet mëkatar duke kundërshtuar ligjin e Allahut, për shkak të injorancës. Po ashtu ndodh që myslimani t’i dijë dispozitat e Allahut, por prapë bie në mëkat, për arsye se ndjek pasionin e vet. Në të dy

1. Ky punim kryesisht është i marrë nga libri i dr. Abdul Kerim Zejdanit “Usulu Daveti”.

rastet mëkati është prezent: qoftë kur nuk e njeh çështjen, qoftë kur e njeh mirë, por nuk vepron. Kur paraqitet e keqja, është obligim mënjanimi i saj dhe, kur e mira nuk zbatohet, atëherë obligohet urdhri për punë të mira dhe pengesa nga të këqijat.

ARGUMENTIMI I LIGJSHMËRISË SË KËTIJ INSTITUCIONI

Për ligjshmërinë e këtij institucioni kemi si argumente ajetet kuranore dhe hadithet e të Dërguarit (s.a.v.s.). Çdo ajet që flet për urdhrin në të mira dhe pengimin nga të këqijat, është argument për ligjshmërinë e këtij institucioni dhe kërkesë nga sheriati për t’u zbatuar ky institucion. Kurani Fisnik argumenton zbatimin e këtij institucioni në mënyra të ndryshme. Nganjëherë ajetet e përshkruajnë këtë institucion si cilësi të besimtarëve, shkak për të sjellë të mirat në shoqëri dhe si qëllim për të arritur në këtë tokë fitore me udhëheqje, nëpërmjet institucionit që urdhëron në të mira dhe pengon nga të këqijat. Nëse ky institucion braktiset, atëherë vjen mallkimi nga Allahu i Lartësuar. Nga

ajetet që flasin për këtë institucion mund të citojmë: **“Nga ju le të jetë grupi që thërret për atë që është e dobishme, urdhëron për punë të mbara dhe ndalon nga e keqja. Ata janë të shpëtuarit.”**², **“Besimtarët dhe besimtare janë të dashur për njëri-tjetrin; urdhërojnë për të mirë, e ndalojnë nga e keqja,”**³, **“Ju jeni populli më i dobishëm, i ardhur për të mirën e njerëzve, të urdhëroni për mirë, të ndaloni nga veprat e këqija”**⁴, **“Ai ndihmon Ata të cilët, kur Ne u mundësojmë vendosjen në tokë, e falin namazin, japin zekatin, urdhërojnë për të mirë dhe largojnë prej së keqes. Allahu i takon përfundimi i çështjeve.”**⁵, **“Ata që mohuan të vërtetën nga beni israilët, u mallkuan prej gjuhës së Davudit dhe Isait, birit të Merjemes. U veprua kështu, sepse kundërshtuan dhe e tepruan. Ishin ata që nuk ndalonin njëri-tjetrin nga e keqja që punonin. E ajo që bënin ishte e shëmtuar.”**⁶.

Suneti i të Dërguarit (s.a.v.s.), argumenton për ligjshmërinë e institucionit të urdhërimit në të mira dhe pengimit nga të këqijat. Prej haditheve që argumentojnë ligjshmërinë e këtij institucioni mund të veçojmë: **“Kur dikush prej jush sheh ndonjë të keqe, le ta eliminojë me forcë, e nëse nuk mundet me forcë, le të reagojë me gjuhë dhe, nëse nuk mundet as kështu, ta kundërshtojë me zemër, por ky është besimi më i dobët”**. **“Ju do të urdhëroni në të mira dhe do të pengoni të keqen. Përndryshe, Allahu do të sjellë tek ju si udhëheqës më të këqinj të prej jush, ndërsa të mirët do të bëjnë dua (lutje), por nuk do të pranohet lutja e tyre”**. **“Dëshmori më i mirë i umetit tim, mbetet ai që është ngritur kundër prijësit të keq, e ka urdhëruar atë për vepra të mira, e ka ndaluar nga veprat e këqija dhe prijësi më pas e ka mbytur atë”**.

NORMA E URDHËRIMIT NË TË MIRA DHE E NDALIMIT NGA TË KËQIJAT

Institucioni i urdhërimit në të mira dhe pengimit prej të këqijave, në aspektin normativ mund të jetë:

1. Farzi kifaje (obligim kolektiv), që do të thotë se, nëse dikush nga myslimanët e kryen këtë obligim, atëherë të tjerët lirohen prej tij. Nganjëherë zbatim i këtij obligimi mund të bëhet edhe farzi ajn (obligim individual), duke iu caktuar kjo detyrë ndonjë personi të veçantë. Nga ky rregull kuptohet se, kur ndodh që vepra për të cilën urdhërohet është e kategorisë së obligimit të prerë apo është vepër e ndaluar rreptësisht, atëherë edhe thirrja për zbatimin apo për pengimin e veprës është farz, pavarësisht nëse është farzi kifaje apo farzi ajn.

2. Mustehab (vepër e rekomanduar). Kjo detyrë mund të jetë e kategorisë së veprës së rekomanduar, atëherë kur vepra që urdhërohet të kryhet është e kategorisë së mustehabit.

2. Ali Imran: 104.
3. Et-Teubetu: 77.
4. Ali Imran: 110.
5. El-Haxh: 41.
6. El-Maidtu: 78-79.

“Ju jeni populli më i dobishëm, i ardhur për të mirën e njerëzve, të urdhëroni për mirë, të ndaloni nga veprat e këqija”

POZITA E INSTITUCIONIT

Ky institucion ka pozitë shumë të madhe në islam, sepse me këtë urdhërohet në të mira dhe ndalohet nga të këqijat. Po ashtu, kjo është njëra prej veçorive me të cilën është veçuar i Dërguari (s.a.v.s.). Për ta bërë të qartë këtë të vërtetë, Allahu i Lartësuar thotë: **“e që i urdhëron ata për çdo të mirë dhe i ndalon nga çdo e keqe”**⁷. Allahu i Lartësuar i ka përshkruar besimtarët e umetit islam ashtu si e ka përshkruar të Dërguarin e Tij. Ky umet do ta kryejë këtë detyrë pas të Dërguarit (s.a.v.s.). Allahu i Lartësuar ka thënë: **“Besimtarët dhe besimtare janë të dashur për njëri-tjetrin, urdhërojnë për të mirë e ndalojnë nga e keqja,”**⁸. Urdhri në të mira dhe ndalimi nga të këqijat konsiderohet një ndër themelet madhështore të islamit dhe këtij institucioni i kanë kushtuar shumë rëndësi juristët islamë. Juristi i njohur me nofken Ibnul Uhuveti, ka thënë: **“Institucioni i urdhërimit në të mira dhe pengimit nga të këqijat, është njëra prej bazave të çështjeve fetare, ku dijetarët e gjeneratës janë angazhuar vetë në zbatimin e tij, për shkak të shpërblimit nga Allahu. E ky ishte urdhri në të mira, kur e mira braktisej dhe pengimi nga e keqja, kur ajo paraqitej, si dhe pajtimi mes njerëzve”**. Institucioni i urdhërimit në të mira dhe ndalimi prej të këqijave, është një detyrë fetare, një obligim i prerë (farz), që duhet t’i caktohet atij që është i aftë për ta kryer këtë detyrë...”

URTËSIA E LIGJËSIMIT TË KËTIJ INSTITUCIONI

Urtësia e ligjësimit të këtij institucioni, është se me të zbatohet përhapja e thirrjes islame me të gjitha konceptet e saj e që të gjitha gradohen nën konceptin e kuptimit të urdhërimit në të mira dhe pengimit nga të këqijat. Po ashtu, si urtësi e ligjësimit të këtij institucioni, është edhe ruajtja nga dënimi dhe zbritja e mëshirës së Allahut. Si sqarim për këtë, është se mëkatet janë shkak për paraqitjen e fatkeqësive dhe zbritjen e dënimit tek njerëzit, qoftë si edukim, si hakmarrje apo edhe si shkatërrim i tërësishtëm. Në këtë mënyrë zbatohet ligji i Allahut në këtë jetë. Allahu i Lartësuar ka thënë: **“Çfarëdo e keqe që mund t’ju godasë, ajo është pasojë e veprave tuaja (të këqija), e për shumë të tjera Ai ju fal.”**⁹. Ndodh që njeriu apo ndoshta edhe ndonjë grup njerëzish të bëjë mëkate e të tjerët të heshtin dhe të mos urdhërojnë në të mira e të pengojnë prej të këqijave dhe për shkak të mëkateve të tyre t’i godasin fatkeqësitë. Në hadithin e të Dërguarit

7. El-E'araf: 157.
8. Et-Teubetu: 77.
9. Esh-Shura: 30.

(s.a.v.s.), thuhet kështu: “Vërtet, kur njerëzit shohin të keqen dhe nuk mundohen ta ndryshojnë atë, ata mund t’i godasë dënimi i Allahut”. Siç sjell mëkati fatkeqësi dhe dënim, ashtu edhe nënshtrimi ndaj Allahut sjell begati, bollëk dhe kënaqësinë e Allahut të Lartësuar. Pra ky është ligji i Allahut. Allahu i Lartësuar ka thënë: “**Nëse falënderoni, do t’ju a shtoj të mirat**”¹⁰, “**Ndaj Allahu ua dha atyre shpërblimin e kësaj bote dhe shpërblimin më të mirë të botës tjetër; Allahu i do punëmirët.**”¹¹, “**Atyre që migruan për hir të Allahut, e u torturuan, gjithsesi do t’u mundësojmë vendbanim të mirë edhe në këtë botë, po shpërblimi i botës tjetër do të jetë edhe më i madh, sikur njerëzit ta dinin (për atë shpërblim).**”¹².

SHTYLLAT BAZË TË KËTIJ INSTITUCIONI

1. Ai që urdhëron në të mira dhe pengon nga të këqijat. Personi, i cili urdhëron në të mira dhe pengon nga të këqijat, njihet në të drejtën islame me emërtimin “el-muhtesib”. Juristët myslimanë kanë përcaktuar disa kushte për atë që urdhëron në vepra të mira dhe pengon nga veprat e këqija. Këto kushte janë:

- a. Të jetë i hyrë në moshën madhore.
- b. Të jetë i aftë mendërisht.
- c. Të jetë mysliman.
- ç. Të jetë i drejtë.
- d. Të jetë i ditur. Kushtëzohet që muhtesibi të ketë dituri, aq sa të mund të njohë të keqen dhe ta pengojë atë, të njohë të mirën dhe ta urdhërojë atë, sipas ekuivalencës së sheriatit dhe, në këtë mënyrë, urdhërimi në të mira dhe pengimi prej të këqijave bëhet mbi bazat e dijes dhe njohjes e jo me injorancë.

dh. Të jetë i aftë për ta kryer detyrën e tij me forcë dhe me gjuhë, e më e pakta që mund të bëjë është të kundërshtojë me zemër. Obligueshmëria e urdhërimit në të mira dhe pengimit prej të këqijave nuk bie për shkak të paaftësisë fizike.

CILËSITË E ATIJ QË URDHËRON NË TË MIRA DHE PENGON NGATË KËQIJAT

Juristët myslimanë kanë përmendur këto cilësi:

- a. Të jetë durimtar.
- b. Të jetë i butë.
- c. Të ketë moral të mirë.
- d. Të jetë i afërt me njerëzit. Ky duhet të tregohet i afërt me njerëzit gjatë urdhërimit në të mira dhe pengimit prej të këqijave, por duke u treguar i pathyeshëm në çështjet e fesë. Në shikim të parë, kjo thënie e juristëve myslimanë duket si kontradiktore. Si mund të jenë bashkë edhe butësia edhe ngurtësimi? Në realitet këtu nuk ka kurrfarë kontradikte, sepse butësia dhe të mos qenët i ashpër është urdhëruar nga ligjet e sheriatit. Për këtë, i Dërguari (s.a.v.s.),

10. Ibrahim: 7.

11. Ali Imran: 148.

12. En-Nahl: 41.

ka thënë: “Vërtet, Allahu është i Butë dhe e do butësinë në çdo çështje”. Në Kuranin Fisnik thuhet kështu: “**Ti ishe i butë ndaj atyre, ngaqë Allahu dhuroi mëshirë e, sikur të ishe i vrazhdë e zemërfortë, ata do të shkapërderdheshin prej teje**”¹³. Muhtesibi mundet që, në urdhërimin në të mira dhe pengimin prej të këqijave të jetë i butë dhe përfitues i zemrave.

2. Ai që ftohet për të vepruar mirë dhe për t’u larguar prej të këqijave.

Personi që urdhërohet në të mira dhe pengohet nga të këqijat është çdo njeri, pavarësisht se kush është ai. Nuk kushtëzohet që personi, i cili urdhërohet për veprë të mirë apo që pengohet nga zbatimi i ndonjë veprë të keqe, të jetë i moshës madhore dhe i aftë mendërisht. Nga kjo kuptohet se, kur ndodh që i çmenduri të bëjë zina (imoralitet), duhet penguar, duke u urdhëruar në të mira dhe duke e penguar nga e keqja. Po ashtu, fëmija, i cili është në gjendje të dallojë të keqen prej të mirës apo ende nuk di, ndodh që pi alkool apo interesohet të pijë alkool, atëherë *muhtesibi* e pengon atë dhe vendos preventiva mes fëmijës dhe alkoolit etj.

Personi i cili urdhërohet në të mira dhe pengohet prej të këqijave është çdonjëri. Ndaj duke u bazuar në këtë, na del se çdo person në shoqëri, pa kurrfarë përjashtimi, mund të jetë prej atyre që urdhërohen në të mira dhe pengohen prej të këqijave, pavarësisht në është prijës i myslimanëve, apo prej njerëzve të rëndomtë.

Personat që mund të urdhërohen për të vepruar mirë dhe të pengohen nga veprat e këqija, mund të kategorizohen si më poshtë:

a. Të afërmit. Është më se e qartë që urdhërimi në të mira dhe pengimi prej të këqijave, përfshin të afërmit dhe të largët. Mirëpo, ajo që i ka shtyrë juristët myslimanë të përmendin këtë kategori, është fakti që personi i cili urdhëron në vepra të mira apo ndalon nga të këqijat, duhet jetë shumë i kujdesshëm dhe i përmbajtur. Pra, duhen ruajtur të drejtat prindërore, duke mos bërë veprime ekstreme në rastin e urdhërimit në të mira dhe pengimit prej të këqijave.

b. Jomyslimanët. Urdhërimi në të mira dhe pengimi prej të këqijave duhet të praktikohet edhe tek jomyslimani, i cili qëndron nën sigurinë dhe mbrojtjen e shtetit islam. Pra, nëse ne jemi të urdhëruar që ata t’i lëmë të lirë në çështjet e besimit të tyre, kjo nuk nënkupton që ata të veprojnë në atë mënyrë që të prishin sistemin islam dhe të dalin haptas kundër tij. Por me këtë lejm nënkuptohet që ata të lihen të lirë në zbatimin e besimit të tyre nëpër shtëpitë e tyre dhe vendet e adhurimit të tyre. Ndërsa, kur ndodh që ata t’i kundërvihen haptas: të dehen në mes të rrugës apo të mbajnë ndonjë fjalim, duke e sharë haptas islamit apo duke e përgënjeshtuar të Dërguarin e islamit,

13. Ali Imran: 159.

atëherë ata pengohen nga veprime të tilla dhe ndaj tyre duhet të zbatohet urdhërimi në të mira dhe pengimi prej të këqijave.

c. Prijësit. Urdhërimi në të mira dhe pengimi prej të këqijave do të praktikohet edhe ndaj prijësit-udhëheqësit dhe ndaj të gjithë atyre që kanë pushtet. Por *muhtesibi*, duhet doemos që të ketë parasysh pozitën e prijësit dhe t'i njohë dispozitat e mënyrës së urdhërimit në të mira dhe pengimit prej të këqijave ndaj tij. Për këtë, juristët myslimanë thonë se urdhërimi në të mira dhe pengimi prej të këqijave duhet të jetë sqarimi i dispozitës së shariatit, duke e këshilluar e jo duke përdorur forcën. Historia jonë islame është e zbkuruar me ndodhitë që muhtesibët kanë pasur me halifët dhe prijësit e myslimanëve, duke mos i prekur asnjë e keqe. Përkundrazi, ata i respektonin *muhtesibët* dhe i pritnin me gjithë kënaqësi. Ja pra, kështu ka qenë gjendja e prijësve të mirë.

ç. Gjykatësit. Urdhërimi në të mira dhe pengimi prej të këqijave duhet të praktikohet edhe ndaj gjykatësve. Juristët myslimanë kanë thënë: "Muhtesibi duhet të vizitojë mexhliset e kadive e sunduesve dhe t'i pengojë këta që t'i gjykojnë njerëzit nëpër xhami e mesxhide. Po ashtu, kur ndodh që muhtesibi sheh se kadiu është hidhëruar shumë ndaj palës që është duke gjykuar apo e shan atë dhe i flet fjalë të ashpra, duhet ta këshillojë kadiun dhe t'i rikujtojë frikën ndaj Allahut të Lartësuar, sepse kadiut nuk i lejohet që të gjykojë kur është i hidhëruar, as të flasë fjalë të ashpra apo të jetë i vrazhdë".

d. Ata që kanë profesione të ndryshme. Urdhërimi në të mira dhe pengimi prej të këqijave duhet të praktikohet edhe ndaj atyre që kanë profesione-zanate të ndryshme, ngase feja islame e ka të përcaktuar normën për secilin profesion. Dispozita islame për secilin profesion-zanat, të nevojshëm për njerëzit, është farzi kifaje (obligim kolektiv). Ndaj, kur ndodh që personat që i kanë profesionet e duhura ndalen nga zbatimi i tyre, muhtesibi duhet t'i nxisë që ata të angazhohen përsëri. Po ashtu, feja islame ka përcaktuar për ata që merren me këto profesione, ta kryejnë detyrën e tyre duke mos bërë mashtrime dhe duke mos u shkakuar dëme të tjerëve. Muhtesibi duhet të angazhohet për t'i inspektuar që të gjithë e, nëse nuk veprojnë sipas dispozitave të shariatit, duhet t'i pengojë. Mu për këtë dijetarët (Allahu i mëshiroftë!) kanë shpjeguar rregullat dhe parimet se si duhet të veprojnë ata që janë zanatlinj dhe muhtesibi duhet të bindet se ata po u përmbahen rregullave dhe parimeve të caktuara.

3. Zbatimi i urdhërimit në të mira dhe pengimi nga të këqijat

Vepra e keqe është tematika e urdhërimit në të mira dhe pengimit prej të këqijave. E keqja mund të jetë vepra e ndaluar sipas shariatit, por mund të jetë edhe braktisja e veprës së urdhëruar. Pra vepra e keqe mund të jetë në dy aspekte:

"Ndaj Allahu ua dha atyre shpërblimin e kësaj bote dhe shpërblimin më të mirë të botës tjetër; Allahu i do punëmirët."

Aspekti i parë: kur zbatohet vepra e cila është e ndaluar.

Aspekti i dytë: kur braktiset ndonjë veprë e mirë, të cilën e ka urdhëruar shariat. Pra, urdhërimi në të mira dhe pengimi prej të këqijave mund të bëhet në dy aspekte, duke penguar zbatimin e asaj veprë që është e ndaluar me shariat derisa ajo të eliminohet apo të pengohet dhe tjetri aspekt është, kur pengohet braktisja e veprës së mirë, derisa ajo të praktikohet. Duke u bazuar në këtë, ne ndikohemi që ta pengojmë të keqen në të dy aspektet e përmendura.

Shënim: Në të shumtën e rasteve vepra e keqe nënkupton mëkat. Dihet se mëkati është veprë që bie në kundërshtim me ligjet e shariatit dhe bëhet duke vepruar atë që e ka ndaluar shariatit e duke braktisur atë që e ka urdhëruar, pavarësisht nëse ky mëkat është prej mëkateve të mëdha apo të vogla, ka të bëjë me obligimet ndaj Allahut apo ndaj njeriut. Mirëpo, shprehja "el-munker-vepër e keqe", në tematikën e urdhërimit në të mira dhe pengimit nga të këqijat, ka kuptim më të gjerë nga ajo që kemi përmendur. Në këtë shprehje përfshihen të gjitha veprat e këqija apo ato që i ka ndaluar shariatit islam, edhe nëse këto vepra kryhen nga ai që nuk është i ngarkuar me obligime, si fëmija apo i çmenduri. Nëse bënë zina (prostitucion) i çmenduri apo mundohet ta bëjë këtë mëkat, apo nëse fëmija pi alkool, që të dy kanë vepruar veprë të keqe dhe meritojnë të kundërshtohen, edhe pse për ta ky veprim nuk mund të konsiderohet mëkat, për shkak se nuk i plotësojnë kushtet e ngarkimit me obligime fetare e që janë aftësia psikike dhe mosha madhore.

KUSH KA AFTËSI TË PËRCAKTOJË ATË QË ËSHTË VEPËR E KEQE

Këtë të drejtë e ka vetëm shariatit islam dhe Ligdhënësi i vetëm është Allahu i Lartësuar: "**vendimi (në çështjen e adhurimit) nuk i takon kujt, pos All-llahut**"¹⁴.

KUSHTET E VEPRËS SË KEQE

Vepra e keqe në të dy aspektet është tematikë e urdhërimit në të mira dhe pengimit prej veprave të këqija dhe kjo veprë duhet të plotësojë disa kushte të veçanta për tu penguar. Cilat janë këto kushte? Dijetarët tanë (Allahu i Lartësuar i mëshiroftë!) kanë thënë: vepra e keqe kushtëzohet të plotësojë këto kushte: të zbatohet haptas, të jetë prezente në mesin e shoqërisë dhe që për normën e kësaj veprë të keqe të jenë unanimë të gjithë dijetarët.

14. Jusuf: 40.

Të mbash fenë më lart se çdo gjë

Prof. dr. M. Jashar Kandemir

Fi që është nderuar me islamin duhet ta mbajë atë më lart se çdo gjë. Duhet ta ruajë si sytë e ballit, nuk duhet të lëshojë pe në besim dhe duhet të synojë të bëhet një besimtar i përsosur. Sepse Allahu i Madhëruar na e bëri të dashur besimin, e shkriu atë në zemrat tona dhe na e bëri të shëmtuar dhe të papëlqyeshme pafesinë, gjynahun dhe mospërfilljen e mësimëve të fesë. (Shih: El-Huxhurat, 7.)

Lum për ne që e gjetëm të vërtetën dhe që shpëtuam prej errësirës së mohimit. Pra, duhet t'ia dimë vlerën kësaj mirësie dhe duhet të falënderojmë Allahun për të. Ndërsa kthimin në mohim, pasi kemi besuar, duhet ta konsiderojmë të frikshëm dhe të rrezikshëm si të hedhurit në zjarr. (Buhari, Iman 9, 14; Muslim, Iman 67.)

Duhet të kapemi pas fesë me gjithë qenien tonë dhe duhet të përqendrohemi në shijimin e besimit dhe në ndjesinë e të qenit besimtar.

MUNDIMET E PROFETITONË (A.S.)

Profeti ynë (a.s.) dhe myslimanët e parë, e mbajtën fenë më lart se çdo gjë, por për këtë vuajtën shumë. Në ditët e para të islamit, gjatë kohës kur ende askush nuk po torturohej, Profeti ynë i dashur (a.s.), u kërcënua me vdekje, për shkak se besoi në një Zot. Ai u detyrua që herë-herë të dilte jashtë qytetit dhe të largohej nga Meka. E detyruan të qëndronte me ditë të tëra jashtë qytetit me pak ushqim, të cilin ia dha Bilal Habeshiu (r.a.). (Tirmidhi, Kiamet 34; IbniMaxhe, Mukaddime 13; Ahmed b. Hanbel, Musned, III, 286.)

Ata e torturuan në mënyra të ndryshme, me qëllim

që i Dërguari i dashur i Allahut të braktiste misionin e tij të profetësisë. Një ditë, kur po falte namaz pranë Qabesë, në momentin që u ul në sexhde, në supet e tij të bekuara u hodh mitra e gjakosur e një deveje që sapo kishte lindur. Kur shkoi për të ftuar në fenë e Allahut banorët e Taifit, ata të pacipët e tallën duke i thënë; "A nuk gjeti Allahu tjetër njeri që ta dërgonte për profet?" dhe e gjuajtën me gurë trupin e tij të bekuar, duke e nxjerrë Profetin (a.s.), me zor prej vendit të tyre. (Buhari, Bed'u'l-halk 7; Muslim, Xhihad 111.)

MUNDIMET E SAHABËVE

Përsa u përket myslimanëve të parë, një pjesë e tyre ishin skllëvër dhe kishin padronë zullumqarë dhe idhujtarë. Padronët e tyre përdorën tortura të rënda, me qëllim që t'i largonin ata prej fesë së vërtetë. Kërkuan prej tyre që të ofendonin Allahun dhe Profetin e Tij (a.s.). Por kur e panë se ajo që kërkuan nuk u realizua, i torturuan ata duke i lidhur të shtrirë në rërën përvëluese dhe duke u vënë gurë të rëndë mbi trupat e tyre. Ata njerëz të pafuqishëm që nuk kishin padron tjetër përveç Allahut, nuk hoqën dorë prej fesë së tyre, qoftë edhe duke dhënë jetën. Ata nuk folën kurrë fjalë ofenduese për Allahun dhe Profetin e Tij (a.s.).

Bilal Habeshiu, me nënën e tij Hamame el-Habeshijje dhe Amari, me babain e tij Jasirin dhe nënën e tij Sumeje (Allahu qoftë i kënaqur prej tyre!), ishin nga ata njerëz guximtarë që e mbajtën fenë e tyre më lart se çdo gjë tjetër.

Një ditë, Profeti ynë i dashur (a.s.), shkoi pranë këtij babai, nëne dhe djalit të tyre, që po dergjeshin nën torturat mbi rërën e nxehtë, vetëm sepse ishin myslimanë. Por për arsye se nuk kishte mundësi t'i ndihmonte, i ngushëlloi kështu:

"O familja e Jasirit! Bëni durim! Sepse vendi ku do të shkoni, është xheneti!". (Hakim, Mustedrek, 3/383; Hadithi është hasen sahih. Shih: Fikhu's-Sijre vërtetimi i Albanit, s. 103)

Habbabibën Ereti që e damkosën me zjarr dhe Zinnirja me origjinë iraniane, të cilës i qorruan njërin sy duke e rrahur, janë prej përmendoreve të besimit.

KUSH DUHET TË MERRET SHEMBULL?

Ja pra, besimtari duhet të jetë si ata. Fenë dhe mësimet e saj duhet t'i mbajë më lart se shpirti i vet. Veprimin e një pune, të cilën Allahu e ka ndaluar dhe dobësimin e nivelit shpirtëror, duhet ta konsiderojë si një rrezik të madh.

Në raste të tilla duhet të kujtojë Jusufin (a.s.), i cili, duke refuzuar një nga gratë më të bukura të botës tha: **"O Zoti im, burgu është më i dëshiruar për mua, se sa ajo që më ofrojnë ato..."** (Jusuf, 33.) Me këtë, ai mbajti lart mbi çdo gjë urdhrat e Allahut të Madhëruar.

Në fillimet e islamit, mushrikët zullumqarë nuk munduan vetëm skllëvërit, por edhe myslimanët e lirë. Duke e parë se në Meke ishte e pamundur të jetohej si mysliman midis mohuesve, të gjithë, të pasurit dhe të varfrit, të rinjtë dhe të moshuarit, burrat dhe gratë, filluan të mendoheshin se si

mund ta ruanin fenë e tyre. Profeti (a.s.), u tha se në Habeshistan (Etiopi) gjendej një mbret i drejtë dhe se atje mund të jetonin si myslimanë.

Ata myslimanë të vërtetë, që e vunë fenë e tyre mbi çdo gjë tjetër, braktisën shtëpitë dhe vendin e tyre, duke emigruar dy herë në Habeshistan dhe më në fund në Medinë.

Duhet të njihemi mirë me luftën e teuhidit, që ka vazhduar që nga profeti i parë e këtej. Duhet t'i marrim si shembull myslimanët trima dhe, kur ta kërkojë nevoja, ta kemi për nder të japim jetën për fenë dhe mësimet e saj. Vështirësitë që na dalin përpara, për shkak se jemi myslimanë, nuk duhet të në demoralizojnë. Por përkundrazi, duhet të mendojmë se çdo vështirësi është një sprovë. Duhet të marrim forcë, duke kujtuar fja-

lën e Allahut: **“E pa dyshim se pas vështirësisë është lehtësimi”.** (El-Inshirah, 5.) Kur të ndihemi të dobët, të mbështetemi tek Zoti ynë i Gjithëfuqishëm. Duhet të jemi të sigurt se një ditë, Ai do të na e tregojë rrugën e shpëtimit.

“MBAHU NËNË E DASHURI!”

Në kohën kur torturat u bënë të padurueshme, myslimanët shkuan tek i Dërguari i Allahut dhe i thanë:

“O i Dërguar i Allahut! A nuk do t’i kërkosh Allahut të na shpëtojë? A nuk do të lutesh për ne?”

I Dërguari i Allahut i këshilloi të duronin edhe pak, duke u thënë:

“Shekuj më parë, myslimanët e guximshëm vuajtën shumë. Mohuesit i groposën ata nëpër gropa, i therën më dysh me sharrë, trupat e tyre i krehën me krehër hekuri dhe ua copëtuan mishin çika-çika. Por me gjithë këto tortura, ata nuk u kthyen nga feja e tyre.” (Buhari, Menakib 25, Menakibu’l-ensar 29, Ikrah 1; EbuDaud, Xhihad 107; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, V, 109.)

Kur Profeti ynë i dashur (a.s.), po fliste për vuajtjet me të cilat ishin përballur besimtarët për të ruajtur fenë e tyre, nuk mund të linte pa përmendur edhe ndodhinë e floktores së vajzës së faraonit:

“Faraoni donte që të gjithë të adhuronin vetëm atë. Por kur mësoi se floktorja e vajzës së tij besonte në Allahun, u nevrkos jashtë mase dhe i dha një dënim shumë të ashpër. Ai do ta vriste atë bashkë me fëmijët e saj, duke i zier në një kazan të madh prej bakri. Ata i hodhën një nga një fëmijët e saj në kazanin që vlonte. Ia dogjën dhe përcëlluan zemrën me dhimbjen më të padurueshme. Kur i erdhi radha fëmijës që ishte ende në djep, gruaja u tërhoq, sepse nuk mund ta duronte edhe këtë. Por ja, në atë moment ndodhi edhe mrekullia. Fëmija që ishte në djep filloi të flasë;

“Nënë e dashur!” - tha. “Hidhe veten në ujin e vluar! E ç’ vlerë ka dënimi i kësaj bote, para dënimit të botës tjetër!?”

Besimtarja e guximshme, e cila nuk hoqi dorë nga besimi i saj, e hodhi veten në kazanin me ujë të vluar.” (Ahmed b. Hanbel, *Musned*, I, 309-310; Taberani, *el-Mu’xhemu’l-kebir* (Selefi), XI, 450; Hejthem, *Mexhme’u’z-zeuaid*, I, 65.)

Enesibën Maliku shërbeu pranë Profetit tonë të dashur (a.s.), për dhjetë vite rresht dhe dëshmoi shumë raste ku njerëzit pranonin islamin përpara të Dërguarit të Allahut.

Sipas transmetimeve të tij, në fillim, disa prej tyre e pranuan islamin për t’u bërë të pasur. Mirëpo, pasi u bënë myslimanë, botëkuptimi i tyre ndërroi plotësisht dhe e pranuan fenë me gjithë zemër.

Në sytë e tyre, Islami u bë gjëja më e shtrenjtë se bota dhe çdo gjë që ka në të. (Muslim, *Fezail* 58; Bejhaki, *es-Sunenu’l-kubra* (Bundari), VII, 19.)

KAPITALI YNË MË I ÇMUAR

Feja është pasuria jonë më e shenjtë dhe kapitali më i çmuar në këtë botë dhe në botën tjetër. Prandaj, për ta ruajtur atë,

për ta jetuar dhe përçuar tek të tjerët, duhet të sakrifikojmë çdo gjë, nëse është nevoja.

Në këtë botë kemi ardhur për t’u sprovuar. Pamë se çdo gjë në këtë botë është e vdekshme dhe kuptuam se vetëm Allahu Teala është i përjetshëm.

Ja pra, për këtë arsye duhet të lutemi:

“Zoti ynë! Mos na i lako zemrat tona pasi na i drejtove...” (Ali Imran, 8.)

Dhe të përgjrohemi si Profeti ynë (a.s.):

“O Zoti im, që i kthen zemrat nga një gjendje në tjetër! Mos e ndaj zemrën time prej fesë!” (Tirmidhi, *Kader* 7, Daauat 124; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, IV, 182, VI, 91, 251, 294, 302, 315.)

Rrëfimi dhe kujtesa e një veprë

-Optikë rileximi për librin "Trimat e Jutbinës", të shkrimtarit Arif Gjyli-

Xhahid Bushati

Shkrimtari Arif Gjyli vdiq në një ditë vjesh-te të vitit 1989, në moshën 76 vjeçare, në Tiranë. Emri dhe veprimtaria e tij u kuj-tua vetëm nëpërmjet një shkrimi.¹ Koha, më vonë, vërtetoi se ky shkrim ishte i fundit, por jo përmendja e emrit, e kontributit të tij si më-sues (nga të parët që, pas një pune të gjatë e të durueshme, u muar gjerësisht e me hollësi me problemin e mprehtë të teksteve të leximit dhe të letërsisë për fëmijë), krijues e studiues (ka meritën për evidentimin për të parën herë të figurës së poetit popullor tiranas Zenel Bastari dhe të një vlerësimi të jetës dhe problematikës së veprës së Migjenit). Ndërsa si krijues la "gjurmën" e tij në fushën e letrave për fëmijë.

Studiuesi i mirënjohur i Letërsisë për fëmijë dhe të rinj Prof. As. Dr. Astrit Bishqemi, në veprën e tij², (duke pranuar tezën e Prof. V. Balës), me të drejtë kontributin letrar e parësor të shkrimtarit Arif Gjyli e vendos te kapitulli "Përshtatja dhe rikrijimi", ku e pozicionon vlerësueshëm dhe meritueshëm, duke lidhur emrin e tij me lëvrimin e këtyre dy zhanreve (veçanërisht të parin), qëllimi i të cilëve (dhe të tjerëve krijues që u morën me këto dy zhanre) është: "...që ta bëjnë të kuptueshme e të këndshme për lexuesin e vogël një krijim madhor të folklorit ose një veper të shquar të letërsisë për të rriturit."³

1. Siliqi, Llazar: "Me mendjen te brezat e rinj", gazeta "Drita", 01. 10. 1989

2. Bishqemi, Prof. As. Dr. Astrit: "Historia e letërsisë shqiptare për fëm-jë e të rinj" (kapitulli: Përshtatja dhe rikrijimi), 4.2.2.3.6, faqe 537 - 538.

3. po aty, faqe 537.

Hulumtimet tona për këtë figurë, si brezi i parë i traditës së re të letërsisë shqipe për fëmijë, na fla-sin se në periudha të ndryshme kohore studiuesit shqiptarë, kur kanë dhënë mendime për veprat e Arif Gjylit, pothuajse vëmendjen e kanë përqe-ndruar përgjithësisht në librin "Trimat e Jutbinës". Është nga të parët që lëvron përshtatjen dhe ri-krijimin, këto dy zhanre që ende përbëjnë një traditë të re botimi në Shqipëri. Mendim që për-kon me atë të një poeti, i cili thotë: "Është meritë e Arif Gjylit që me veprën e tij më të mirë "Trimat e Jutbinës", nisi nga të parët traditën e rrëfimeve të shkruara në bazë të ciklit tonë të mrekullueshëm të kreshnikëve, ..."⁴

Me të drejtë, nga disa studiues të kohës, është thënë se "Trimat e Jutbinës" është vepra më e arri-rë artistikisht e shkrimtarit Arif Gjyli. Kaq e vërtetë është, sa kjo veper zgjoi dhe interes diskutimi.⁵

Sipas bibliografeve kjo veper është prezantuar në këtë mënyrë.⁶

4. Siliqi, Llazar: "Me mendjen te brezat e rinj", gazeta "Drita", 01.10.1989

5. Më 23.04.1961 Komisioni i letërsisë për fëmijë pranë Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve organizoi një diskutim krijues rreth librit "Tri-mat e Jutbinës" të shkrimtarit Arif Gjyli. Mbi këtë veper foli Faire Tabaku, përgjegjëse e bibliotekës për fëmijë të Pallatit të pionierëve në Tiranë.

6. Bibliografia e Letërsisë për fëmijë dhe të rinj (1945 - 1964), përpiluar nga: Faire Tabaku dhe Diana Kosturi, (Instituti i Studimeve dhe Botimeve shkollore, Tiranë, 1965), zëri: 60. Gjyli, A. Trimat e Jutbinës. Punue simbas motiveve popullore për pionierë e të rij, Tiranë, "Naim Frashëri", 1959, 120 f. Me ill. 23 cm. (B-ka e letërsisë për fëmijë). Tir. 3000. L. 35.

Libri përmban. Fuqia e Mujit. - Muji e Zanat. - Gjogu i Mujit. - Orët e Mujit. - Arnaut Osmani. - Martesa e Halilit. - Besa. - Gjeto Pashë Muji e Krajleviç Marku. - Belegu i dy vëllazërve. - Halili merr gjakun e Mujit. - Bani Zadrili. - Muji i rrethuem në kullë. - Muji te mbreti. - Gjergj Elez Alia. - Çika e plakut Mehmetagë pret harapin e detit. - Vdekja e Harapit. - Ali Bajraktari. - Hysen Krapishniku. - Halili pret balozin e merr Talime De-

Sipas studiueses dhe bibliografes Faire Tabaku⁷, kjo vepër shfaqte disa marrëdhënie e disa rrafshet vlerash. Në mënyrë të përmbledhur autorja e shkrimit nënvizonte këto:

*Libri "Trimat e Jutbinës", i A. Gjylit doli në qarkullim në tremujorin e fundit të vitit 1960.

*Brendia e tij është vetë Eposi popullor, janë rapsoditë e Veriut, këngët e bukura të kreshnikëve që populli ynë i ka përcjellë gojë më gojë gjatë shekujve. *Fëmijët i kanë shumë qejf veprat fantastike dhe me aventura, ... Ja pra, pse libri "Trimat e Jutbinës" u bë i dashur për fëmijët. *Suksesi i librit qëndron në subjektin e tij.

*Burimi kryesor i librit është Eposi i Veriut. A. Gjyli ka ditur të zgjedhë disa nga më të bukurat, që u përshtaten më tepër veçorive të moshës së fëmijëve, që janë më afër psikologjisë së tyre. *A. Gjyli, për të shkruar librin "Trimat e Jutbinës", është mbështetur në dy botime: "Visaret e Kombit", 1937 dhe "Këngët popullore legjendare", 1955. *Në këto tregime mëshihet dëshira për pamvarësi. (Jutbina bëhet simbolikë e trimërisë, e lirisë, e vlera dhe e virtyeteve të shqiptarëve, - nënvizimi im).

*Paraqiten qartë dhe në mënyrë të gjallë të gjitha karakteristikat e shqiptarit, si besa e Zanave e Orëve dhe e Kreshnikëve; trimëria dhe burrëria e tyre..., besëtytnitë e popullit tonë; doket, miku, dashuria dhe nderi i familjes, trimëria, etj.

*Vetë A. Gjyli thotë se, duke u dhënë për botim këtë libër është nisur nga dëshira që t'u bëjë të njohur fëmijëve disa nga rapsoditë e bukura të Veriut, t'i përgatisë ata që t'i shijojnë në origjinal, mbasi, për shkak të gjuhës arkaike, fëmijët nuk mund të kuptojnë bukurinë e tyre. *... le të krahasojmë tregimet e librit "Trimat e Jutbinës" dhe Këngët e Eposit Popullor. Nga ky krahasim del se, nga të gjitha këngët, e vetmja që është punuar

vojken. - Muji e Behuri. - Halili i qet beleg Mujit. - Omeri i Mujit. - Omeri e Galiqe Galani. - Vdekja e Omerit. - Ajkuna qan Omerin. - Në shpellë të kreshnikëve.

Burimi kryesor i librit është Eposi i Veriut, këngët e bukura të kreshnikëve. Tregimet janë renditur në mënyrë të tillë që fëmijët t'i njohin më mirë personazhet sipas rolit që kanë. Kështu fillohet me ato që flasin drejtpërdrejt për Mujin, pastaj për Halilin dhe pastaj për shokët e tyre. Nga fundi gjejmë dy-tri tregime të bukura rreth Mujit dhe Halilit. Libri mbyllet me tregimet për Omerin e vogël, që janë pjesë shumë të bukura për fëmijë. Në tregime paraqiten gjallë dhe në mënyrë të qartë të gjitha karakteristikat e shqiptarit: trimëria dhe burrëria, mikpritja, besa, etj.

Për moshën e mesme shkollore, (faqe 32).

7. Tabaku, Faire: "Trimat e Jutbinës", gazeta "Drita", 25.06.1961.

pak a shumë lirisht, është kënga e parë "Fuqia e Mujit". *Libri është shkruar në dialektin gegërisht dhe kjo është bërë me qëllim që të ruhet bukuria e origjinalit. (Për plotësim të mëtejshëm të argumentit: Eposi i Veriut, i shkruar në dialektin e gegërishtes, vjen si rezultat i substratit palcor të së folmes ekzistenciale të Veriut, e cila ruan identitetin e krijimit dhe mbështetet fuqishëm mbi të. Ndryshe nuk mund të jetojë. Ndaj dhe për autorin nuk mund të ndodhte ndryshe... Parësore për të ka qenë ruajtja e identitetit., - nënvizim im). *Libri do të fitonte më shumë dhe tregimet do të kishin më tepër larmi, në qoftë se autori do të merrte herë pas here vargje nga Eposi. Edhe në ato raste kur citohen vargje nga rapsoditë, ato nuk merren ashtu siç janë, por mbi to vihet dorë.

Autori A. Gjyli ka zbatuar zhanrin e përshtatjes në veprën e tij. Pra, të një adaptimi a ritregimi. Gjithashtu të një përpunimi të lehtë e të domosdoshëm artistik, pa prekur madhësinë e këngëve të Eposit. Dhe, duke iu përmbajtur kësaj linje "Aty autori rrëfen thjesht, duke pasur për bazë ciklin tonë të kreshnikëve. Veç ai i ka ndenjur besnik origjinalit, ka bërë përshtatje të tij. Vargjet i ka radhitur në prozë, ka zëvendësuar disa fjalë të vështira dialektore e barbarizma, për ta bërë rrëfimin sa më të kuptueshëm për fëmijët."⁸

Gjithashtu duam të shtojmë se, në këtë vepër, raportet me folklorin kanë një ngjizje të shumëfishtë: së brendshmi e së jashtmi. Për periudhën kohore që flasim, kjo dukuri nuk mbetet si **fakt i vetëm** tek A. Gjyli, por kjo është një karakteristikë e dukshme, e kthyer në "traditë" që preku, ku më shumë e ku më pak, pothuajse gjithë shkrimtarët e këtij brezi, që vit pas viti vazhdoi të kultivohej gjerësisht gjer në vitet '60 dhe pak përtej. Duke mos iu larguar këtij problemi, studiuesi ka të drejtë kur thotë se, "Aspekt i veçantë i mbështetjes së shkrimtarëve te folklori ishte, ndër të tjera, përshtatja për të vegjlit e pjesëve nga cikli i kreshnikëve. Disa nga këngët më të bukura të rapsodive të Veriut përfshihen në librin "Trimat e Jutbinës" (1959), të A. Gjylit. Autori i mblodhi dhe i përpunoi ato me kujdes, duke ruajtur vlerat origjinale të tyre. ... Gjatë përpunimit të motiveve,

8. Bishqemi, Prof. As. Dr. Astrit: "Historia e letërsisë shqiptare për fëmijë e të rinj" (kapitulli: Përshtatja dhe rikrijimi), 4.2.2.3.6, faqe 537.

autori ka ruajtur veçoritë e ligjërit popullor, si përdorimin e fjalive të shkurtra e të ngjeshura me mendim, përforcimin e ideve dhe të veçorive të personazheve me anë të përsëritjes dhe të rismarrjes së situatave, përzgjedhjen e shprehjeve dhe të figurave karakteristike për krijimtarinë gojore të popullit etj. Mirëpo, përshtatja në prozë e Eposit të kreshnikëve solli në shumë raste humbje të ritmit të veprimit, si dhe dobësim të forcës shprehëse të gjuhës e të figurave artistike të origjinalit.⁹

Po ta vështrojmë me vëmendje strukturën e eposit "Trimat e Jutbinës", duke marrë hua ca fjalë poeti, do të thosha: "... e ka një bërthamë"¹⁰ dhe ende "rrezaton".¹¹ Shkrimtari Arif Gjyli zgjodhi këngën "Gjergj Elez Alia" se "... është një nga gurët më të çmuar të poezisë legjendare shqiptare."¹² Zgjodhi këngën "Fuqia e Mujit", sepse "... kjo këngë është nga të parat në qerthullin e këngëve që formojnë protomaterien poetike të ciklit shqiptar "Mujit dhe Halilit".¹³ Zgjodhi këngën "Martesa e Mujit", sepse "Studiuesit e kritikët e ndryshëm, shqiptarë e të huaj, gati të gjithë janë të një mendjeje se kjo këngë është ndër më të bukurat e ciklit tonë dhe lënda prej së cilës ajo është mbrytur është nga më të lashtat në poezinë epikë popullore të Ballkanit. Zgjodhi këngën "Omeri i Mujit" (studiuesi Fatos Arapi e emërton: "Omeri prej Mujit"), sepse "Kjo këngë në ciklin shqiptar përbëhet prej dy motivesh bazë: çlirimi i babës prej djalit të tij nga burgu dhe **prova** nëse Omeri është me të vërtetë djali i Mujit, sepse kur ka rënë në burg, ai e kishte lënë "nusen me barrë". Tani shqiptari do të provojë nëse i biri është jo "mish e gjak" prej trupit të tij, pse për këtë s'ka pikë dyshimi, por nëse djali është "mish e gjak - prej shpirtit të tij... Dhe kjo është prova më e vështirë që e ka kaluar me sukses të mrekullueshëm edhe vetë kënga shqiptare."¹⁴ Apo siç do të

9. Çadri, Prof. As. Dr. Ramazan: "Lindja dhe formimi i Letërsisë shqipe për fëmijë", Shtëpia Botuese "Redona", Tiranë, 2009, (Nga pjesa 1.1. Fillimet e përrallës së re për fëmijë, Faqe 113 - 114)

15. Në përshtatje (adaptim, ritregim) kemi përpunim të lehtë artistik të një kënge të eposit folklorik, të ciklit të kreshnikëve, të një këngë historike, të një balade, legjende a gojëdhëne, etj., ose edhe të ndonjë krijimi të shkurtër klasik të letërsisë së kultivuar për të rriturit.

10.17 po aty, faqe 119

11.18 po aty, kënga "Gjergj Elez Alia", faqe 125.

12.19 po aty, "Fuqia e Mujit", faqe 140.

13. po aty.

14. po aty, "Omeri prej Mujit", faqe 176-177.

thoshte M. Lambertz: "Nga përpjekja burrnore që bën Omeri për të mos iu prekur miqtë e tij, Muji sheh se Omeri është gjaku i tij, biri i tij".¹⁵ Zgjodhi këngën "Halili merr gjakun e Mujit", sepse "Këngët më të mira të eposit shqiptar janë klithma të egra të tragjedive të mëdha njerëzore, të lumenjve të gjakut, derdhur për të qenë i lirë, për të mbrojtur tokën, të një dashurie tronditëse të vëllait për motrën, të motrës për vëllanë, të vëllait për vëllanë, të nënës për fëmijët; të një shqetësimi të madh për të ruajtur dashurinë, bashkimin midis anëtarëve të familjes, fisit, etnisë të një dinjiteti njerëzor dhe të edukimit të gjeneratave që vijnë, që ato të jetojnë të lira, ta përbuzin frikën, skllavërinë, vdekjen. Dhe këto tema, në njëfarë kuptimi, janë "të përrjetshme".¹⁶ Zgjodhi këngën "Martesa e Halilit", sepse "Vetiu kjo këngë ("Martesa e Halilit", - nënvizim im) na bën të kujtojmë "Fuqia e Mujit" dhe "Martesa e Mujit". Është po ajo gjeni poetike popullore, veçse këtu gjithçka ka një frymëmarrje më të gjerë, realja dhe fantastikja, heroikja e tragjikja, vetë personazhet janë aq transparentë, sa përtej tyre ne shohim vetë përmbajtjen e gjenisë popullore që krijon. E ky është i papërsëritshëm."¹⁷ Zgjodhi këngën: "Ajkuna kjan (qan) Omerin", sepse: "... është një nga këngët më të bukura e më tronditëse të eposit tonë."¹⁸

Gjykimet dhe konkluzionet e studiuesit e poetit të mirënjohur Fatos Arapi na bëjnë të mendojmë e të besojmë se shkrimtari Arif Gjyli e ka njohur mirë Epikën legjendare dhe në veçanti Eposin e kreshnikëve. Dhe mbi bazën e kësaj përkatësie, me të drejtë studiuesi Shaban Sinani shprehet: "Në eposin e kreshnikëve nuk ka hapësirë dhe kohë të përcaktuar historike. Jutbina është një atdhe shpirtëror i rapsodëve."¹⁹ Duke u ndalur te sintagma e fundit e studiuesit Sinani, gjejmë thelbin, shtysat dhe motivet, pse-në e autorit Gjyli, i cili e titulloi veprën e tij "Trimat e Jutbinës".

15. Lambertz, M.: "Epika popullore e shqiptarëve", "Cikli i Mujit dhe Halilit", Lajpcig 1954-1955.

16. Arapi, Fatos: "Këngë të moçme shqiptare" (studime), Botimet I-T, 2007, kapitulli "Cikli i kreshnikëve - bërthama dhe rrezatimi i tij", pjesa "Halili merr gjakun e Mujit", faqe 189 - 190

17. po aty, "Martesa e Halilit", faqe 190.

18. po aty, "Ajkun kjan Omerin", faqe 211.

19. Sinani, Shaban: "Etnos në epos" (studim monografik), Botues "Na - mi", Shtëpia Botuese dhe studio letrare, Tiranë, 2011, studimi: "Eposi heroik legjendar shqiptar" (II. Etnosi në eposin shqiptar), faqe 13.

Tefsiri i sure-i Ihlasiit

Këjo sure përshtjellë shtyllat ma të forta qi pej-gamberlliku i Muham-med Mustafajt për mbi ato asht ngrehun te cillat janë tri : I Shtylla e parë t'a njitosh t'a dlirtç Zotin nga të metat e çfarësive (sofate) q'i pushtetin bota. Këjo quhet Tevhid¹. II. Të vendosç gjith kufitë për me punue punët e me u ruht nga të këqijat. Ky kufizim quhet Sheriat. III. Janë gjindjet e pësimet e shpirtit te cilat kanë me nga mbas ringjalljes, si shpërblim mirësije e keqësije e tj. Këjo quhet Iman bilgajb.

Shtylla e parë (Tevhidi e tenzihi) njiuemja e de-lirtja qi me anën e të cillës Arabët do të qitshin nga shiri e teshbihi d.m.th. do të shpëjtojshin nga besim i disa perëndish dhe nga e përgjasmja Zotin e vërtet në figurat e krijneme. Ja kjo asht ma e madhja shtyllë qi mbi atë pushtetet besimi (Imani) e cila kishte, me i ftue si Myshriqët e Arabisë ashtu dhe libër-patsit fetare t'atjeshëm edhe gjith botën me e njiuem Zotin e math. Këjo sure qi përmban vetëm një rresht fjalë ka katër ajete. Këjo surë asht fort e shkurtë por si merret vesht mbas haditheve barasnet me një të tretën e Kur-anit. Dihet fort çiltaz e sigurisht se aji qi e kupton manane e Ihlasiit si lypset, aji qi hyn brenda në thelbit të kësajë sures me një kuptim të thella e të pa dyshim- çim nuk i mbetet nevojë për të tjerat, por edhe në këndoft ajetet e tjerë të tevhidit i këndon vetëm e vetëm për me e zgjanue ditunin e parë.

Zoti i vërtet n'ajetin e parë urdhëron (.....) O i dashuni im i ndershmi i dërgueshmi im Muham-med! Thuej se lajmi qi po ju jepet asht një lajm i vertet'i forcuem me dishmija të sakta. Nd'ajetin e dytë urdhëron (....) Zoti asht një i vetëm. S'asht i përziem nga trupet e ndryshëm. Nuk asht as-landë

1. Myfes-siret thonë se, sebepi i zbritjes asht ky: Myshriqet Zotin e besofshin se mos asht prej grupesh të pa ç'mueshim a prej metalesh. Pra kur u pyet pejgamberi se Zoti prej se asht, zbriti kjo sure e cila e deliri Zotin nga besimet e kota të tyne.

as nga ranjët të ndryshme të pa landshme ashtu si po e pandehin disa zot feshe tue thanë se Zoti ka dy rranja a Zoti ka tri rranja e i perzijne të cillat i numrojn një. Por njeriu u mentoka s'u mentoka si dyja ashtu edhe trija janë shumë, pra kurrë kurrë s'bahen një.

Përse Zoti asht i vetëm një e jo i përziem?

Se gjith ata qi kanë ment në krye'janë të kuptueshim'i thonë vetes intelektual dhe inteligjent janë dakord' gjith janë në një gojë tue thanë se krijuesi i gjithsis asht Zoti i vërtet i cili qenjen' ndodhmenin e ka prej vetvetes (2) dhe për me e pat ndodhmenin prej vetvetes mbas mendjes të kthiellt vetvetja e tij të jetë i vetëm (Vahdeti Dhat). Vetvehtja e tij të ishte shumicë duhesh t'ish i përzie edhe t'ish i përmbledhun prej shumë copash.

Ahere as kjo përmbledhja e shumicës nuk mundet të quhet krijues e Zot as këto copët nuk munden të quhen zotna me vehte. Sepse të gjitha janë të krijueshme.

Edhe ndrydhet e kësajë gjithësis (Zerr-rati qainat) sa na i merr mendja, sa na i ndejnë e na i kuptojnë pes ndjenjat t'ona, qit ë gjitha janë futun në një rregullim të mbarueshim edhe ashtu jana lidhun njena me tjetrën sa mendjet ma të nalta e ma të dellta habiten. Pra edhe këto sende na tregojn se Zoti, krijuesi asht një i vetëm. Sa për fjalët qi thuhet se Zoti asht prej dy ranjësh a prej tri ranjësh, këto s'janë tjetër veç se hajalate (Imazhinazione) të kota.

Për me i besuam këto pralla si thotë M. Geuteja duhet me i qit trutë krejt.

Zoti ndër ajetin e dytë urdhëron: (...) Gjith ne-

2. Persisht Zotit i thuhet Hudaj Hud-aj i arthshim i qençim ve - vetiu, Arabisht i thuet Vaxhibulvuxhud-doemos gjindjen e ka vetvetiu.

vojat i sillen e i pështeten vetëm Zotit. Samad i thuhet një zotnije që për me i ba ballë nevojave të sikushit që sillen e i pushteteti atë, fjala Samed asht një fjalë aq shumë kuptim-përmbledhëse sa njeriut për atë mëjtim që ushqen pa hequr as pak mundim e merzi gjithë qëllimet e tija ja mbush. Ky ajet po na tregon se të gjitha të shkakëtuemet (Mysebbebat) Zotit i pështeten edhe ç'do gja në këtë jetë (Meuxhudat) të gjitha janë të krijuëmet e tija. Njeriu me (esbabet) me veglat e shkaqet mbas fuqisë të vet dyke u pushtet në ndihmën e Zotit punon një punë edhe për mbarimin të sillen e ti pushteteti vetëm Zotit. Nevojtar i duhet të përfshijë shkaqet e vogla e përkatëshme pastaj të sillen Zotit drejt për së drejti e të kërkojë ndihmë pa ndërmjetsue askushin, se Zoti asht i vetmi zgjedhësi i punës vetëm ay të a kiyen atë punë që s'ta kap as fuqia as mendja të atë. Zoti me fjalën Samed po thërret njerzin që të lutet atë drejt për së drejti e jo si kujtofishin myshriqet arab të cilët, kur do të lutshim Zotit ndërmjetësojshin putnat si urdhënon Zoti në Sure-i Tenzil: Kur u thuhesh myshriqevet të cillët kishin adoptue putnat miq edhe ndërmjetës, : (Përse u faleni putnavet?) ata përgjegjeshin: (na nuk i falena putnavet se po i njohim si perëndi po u falena se ata shtatet te ndërmjetësohen te Zoti i math e kështu të na afrojnë ma tepër).

Në Buhari-i sherif ashtu dhe në shifa i shifet ky. Hadith: (Mas vdekjes të ime mos ma adoptoni vorrin të em si pute. Mos më njihni Zot. Mos më falni. Zoti i ka marrë gazebe ata kombe që vorrin e profeteve të vet e paten adoptue falisht e u faleshin si i faleshin Zotit.) Ndodheshin shumë njerës që njihnin një fe edhe ata përfaqe të zez kujtofishin se kryetarët e tyre gjoja pranë Zotit paskan nga një gradë të madhe edhe me ndërmjetësin e tyre paskan me i merrin qëllimit dhe dishirit të vet edhe kështu sikur gjindeshin gjallë ashtu edhe mbas vdekjes të tyre u shkojshin neper vorre dhe u rrinin më kamb e u luteshin si u luteshin Zotit të vërtet. Ngaj ky shkak i madh profet nga ky adoptim po na lar-

gon. Njeriu kur nuk e kupton një çështje duhet me pyet të kuptueshmin edhe me i kërkuë dishmite e sakta e jo me pune kundra qitapit të Zotit e kundra urdhënit të pejgamberit.

Zoti me fjalën e parë të ajetit të tretë urdhëron (...) dhe e pastron veten e vet nga pjellja edhe na tregon mendjen e kalbët të atyne që thonë se Zoti ka birë e bija sikundër thoshin myshriqet e arabisë dhe Hindjanët e tje. Edhe me këtë fjalë na difton se Zoti po të kish bir e bija duhesh të pillte d.m.th. duhesh të çileshe e të mbylles.

Pjellja rrjedh prej atë të gjallit që ka mizaxh (melange) dhe ay që ka mizaxhe asht i përzië prej copash edhe siç di i përziem së fundi ka me u krië, ka me u fik edhe me u shduk krejt. Por Zoti i vërtet nga këto asht i pastër Zoti me fjalën e dytë (...) të këtij ajetit të tretë na tregon çeltazi se janë krejt të kota fjalët e atyne që pandehshin tue thanë se Zoti ka bir, edhe ay asht Zot si i atë, duhet me i u fal birit ashtu si atë të vetë. Pale disa tue kaluë kufinin thoshin se Zoti ka edhe një mëmë fuqi plotë. (Hasha). Them i pjelli asht i çpikun edhe ka një melange (Mizaxh) fundi i fundit domosdo ka me u krië e me u çduk. Hindjanët Budist thonë se atë me gjithë birin e vet janë ezeli, eternel (pa misje) vetvetiu, janë të ndodhçin e të qenshim të cillat s'mundet me i pranue mendja e shëndoshtë.

Zoti në ajetin e katertë (...) urdhëron edhe na largon prej atyne besimeve të kalbëlta e të shkretuese që ushqefshin myshriqet. Zoti na urdhëron se nuk ka asnjë përngjases, asnjë shoq që të shëmbëllej në punët edhe në fuqitë të vet ashtu si besojshin Mexhusitë tue thanë se edhe dreqi ka një fuqi ndër vehte si Zoti (Hasha). Ky ajet gjithë shirqet, gjithë shoqënitë e gjithë besimet e kota i shporr dhe me këtë ajet ngref gjithë rregullat rrënjore të njisisë e pastrisë të madhësisë të Zotit.

Thuhet se kjo Sure shtjell dhe pes'ajete.

Paqja si parim i çdo myslimani

Fjala islam ka të njëtin burim me fjalët “es-selam që do të thonë “paqe” dhe me fjalën “silm” që do të thotë nënshtrimi ndaj vullnetit të Allahut (xh.sh.). Shkurtimeisht, islam do të thotë paqe e mbërritur me anë të nënshtrimit ndaj vullnetit të Zotit (xh.sh.).

Paqja, sipas fesë islame, duhet të përfshijë të gjitha sferat e jetës njerëzore. Kjo do të thotë që paqja nuk duhet konsideruar vetëm si dukuri që përfshin pjesë të kufizuara të jetës ose si një mjet i krijimit të një marrëdhënieje të caktuar, por si mënyrë të jetuari, e cila arrin ta përfshijë jetën njerëzore në tërësinë e saj.

Mesazhi kryesor që feja islame u transmeton njerëzve, është shprehur në vetë emrin që ka ky besim, që është “paqe”.

Edhe pse në ditët e sotme bota mbarë predikon paqen, ajo vazhdon t’i mungojë njeriut dhe njerëzimit. Njerëzit kujtohen për paqe, vetëm kur privohen prej saj. Njerëzimi do të ketë paqe vetëm atëherë, kur individët do të jenë në paqe me veten e tyre, me shoqërinë dhe me krijuesin e tyre, Allahun (xh.sh.).

Paqja me Zotin. Mund të themi se njeriu e arrin gradën më të lartë të paqes, vetëm atëherë kur ai është në gjendje të plotë përlulesie ndaj Krijuesit të tij, duke zbatuar urdhrat e Zotit. Moszbatimi i porosive të Zotit, sjell zemërimin e Tij.

Paqja me familjen. Duke kryer detyrimet që individi ka si familjar.

Paqja me njerëzit. Njeriu duhet të krijojë marrëdhënie të mira me të gjithë njerëzit e tjerë dhe duhet të jetë i dobishëm për shoqërinë njerëzore.

Paqja me vetveten. Njeriu që jeton në paqe me Krijuesin dhe me njerëzit e tjerë, ka shpëtuar nga streset. Ai mundohet të distancohet nga ngatërresat dhe përlëshjet, arrin të kontrollojë instinktet e tij impulsive dhe shndërrohet në një person që mendon vetëm mirë, sepse ai ka gjetur lumturinë e brendshme dhe qetësinë shpirtërore.

Paqja në islam është një koncept gjithpërfshirës për mbarë njerëzinë, që fillon tek bota e brendshme e individit dhe zhvillohet në marrëdhëniet e tij shoqërore dhe ato që ai ka me Krijuesin. Islami është rruga e paqes, e harmonisë dhe e vëllazërimit njerëzor.

Allahu (xh.sh.), thotë: **“O ju që besuat, jetoni në paqe të plotë! Pranojeni islamit me të gjitha rregullat e tij dhe mos shkoni gjurmëve të shejtanit, sepse ai është armiku juaj i përbetuar.”** (Bekare, 208.)

Paqja ka vend edhe në konfliktet e lindura. Allahu (xh.sh.), thotë: **“Nëse ata tregojnë se duan paqe, atëherë edhe ti ano nga ajo dhe**

“O ju që besuat, jetoni në paqe të plotë! Prancjeni islamin me të gjitha rregullat e tij dhe mos shkoni gjurmëve të shejtanit, sepse ai është armiku juaj i përbetuar.”

- Bekare, 208 -

mbështetu tek Allahu... (Enfal, 61.). Islami ka përcaktuar rregulla bazë të rëndësishme që sigurojnë vijimësinë e paqes. Disa prej tyre janë:

Bindja ndaj së drejtës dhe drejtësisë. Islami kërkon një shoqëri ku zbatohet drejtësia. Myslimani, i cili e njeh mirë fenë Islame dhe e ka përqaftuar Kuranin, nuk merret me gjërat e ndaluara, por shikon që të mos çënojnë të drejtën e askujt. Pejgamberi (a.s.), ka thënë: *“Besimtari është vëlla për besimtarin. As nuk e dhunon dhe as nuk e lë në dorë të mizorëve.”* (Buhari). Në bazat e fesë Islame qëndron *“Tevhidi”*, ndërsa në bazë të të gjitha marrëdhënieve njerëzore qëndron *“Drejtësia”*.

Sjellja e mirë dhe e drejtë. Që jeta e njeriut të jetë e ekuilibruar dhe e rregullt, është e domosdoshme barazia mes njerëzve. Sjellja në mënyrë të pabarabartë me njerëzit sjell urrej-tjen, dhunën dhe gjëra të tjera të pakëndshme. Në një atmosferë të tillë, është e pamundur të mbizotërojë paqja.

Morali i lartë. Allahu (xh.sh.), na ka urdhëruar çdo lloj mirësie dhe na e ka ndaluar çdo lloj keqbërjeje. Myslimani i edukuar me etikën e Kuranit, është i sjellshëm dhe paqësor me të gjithë njerëzit.

Liria e të besuarit dhe e të menduarit. Islami jo vetëm që siguron lirinë e mendimit dhe të shprehurit të njerëzve, por edhe ka ndaluar punët që çojnë në mosmarrëveshje dhe presionet ndaj mendimeve të lira. Ai ka vënë si kusht që njerëzit të besojnë me vullnetin e tyre të lirë dhe po me këtë vullnet të adhurojnë edhe Krijuesin e tyre. Allahu (xh.sh), thotë: **“Nuk ka detyrim në fe...”** (Bekare, 256.). Paqja është një thesar shumë i çmueshëm dhe shumë i shtrenjtë për njeriun. Ajo është ndër çështjet më madhore në zhvillimin dhe mbarëvajtjen e jetës së njeriut në tokë.

Si realizohet paqja në Islam? Duke zbatuar ligjet e Kuranit, që janë urdhrat e Zotit (xh.sh.)

Duke i dhënë çdo njeriu të drejtën që i takon.

Duke bashkëpunuar me njëri-tjetrin në ato gjëra që na bashkojnë.

Paqja është e gërshetuar kudo me mësimet e islamit mbi gjithësinë, jetën dhe njerëzimin. Të gjitha sistemet, doktrinat, ligjet dhe rituali islam, janë ndërtuar mbi parimin themelore të paqes.

E lusim Allahun (xh.sh.), që në vendin tonë të mbizotërojë paqja, harmonia dhe respekti mes njëri-tjetrit.

Gjeografia dhe myslimanët

Ma. Artur Tagani

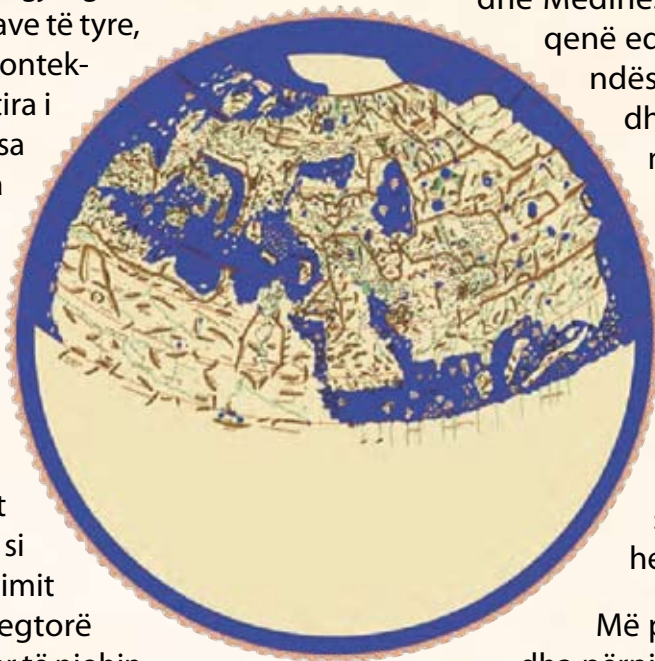
Gjeografia ka qenë një ndër disiplinat e para shkencore, së cilës myslimanët i kanë kushtuar rëndësi të veçantë, për arsye edhe të praktikitetit dhe lehtësive që ajo ofronte në jetën e përditshme.

Interesimi i arabëve për gjeografi, ishte edhe për arsye të nevojave të tyre, që ishin të lidhura me kontekstin gjeografik. Shkretëtira i ka detyruar të mbledhin sa më shumë të dhëna gjeografike. Lëvizja në shkretëtirë ka qenë shumë e vështirësuar dhe gati e pamundur, në qoftë se nuk ka pasur të dhëna të duhura mbi yjet dhe trupat e tjerë qiellorë, të cilët arabëve u kanë shërbyer si mjete të vetme të orientimit në hapësirë. Edhe si blegtorë ata kanë qenë të detyruar të njohin rrethin e afërt dhe të largët që të mund të gjejnë burime të reja të ujit dhe kullota të begatshme.

Shkenca e gjeografisë ka qenë nevojë nga aspekti politik, administrativ dhe tregtar për

të shërbyer për njohjen e vendeve të çliuara, rrugëve dhe largësive të disa rajoneve të një shteti kaq të madh, siç ishte shteti islam i asaj kohe. Ndërsa, para kësaj edhe haxhi, një nga shtyllat e islamit, ka paraqitur nevojën e njohjes së rrugëve tokësore dhe detare deri në Mekë dhe Medine. Njëkohësisht, haxhi ka qenë edhe faktor shumë me rëndësi për zgjerimin e marrëdhënieve dhe këmbimin e mendimeve mes myslimanëve. Meka u bë qendër në të cilën mbledheshin me dhjetra mijëra myslimanë të kombeve të ndryshme nga mbarë bota. Mes tyre ka pasur udhërrëfyes, të cilët kanë shkruar udhëshkrime me vlera të përherëshme.

Më pas, me përkrahjen që iu dha përpjekjeve shkencore në periudhën e shtetit islam abasit, shkencëtarët myslimanë kontribuan me vepra dhe mjete të ndryshme dhe të rëndësishme, që i shërbyen mjaft kësaj shkence. Këto vepra shkencore, si dhe mjetet e ndryshme të navigacionit dhe hartat gjeografike, i kanë shfrytëzuar lundruesit

evropianë në udhëtimet rreth botës, në zbulimin dhe hulumtimin e pjesëve të ndryshme të planetit tonë.

Disa nga kontributet konkrete të myslimanëve në disiplinën e gjeografisë:

ZBULIMET E EL-BATTANI-T.

Shkencëtari i famshëm mysliman el-Battani, shpjegon në dy mënyra shkencore rrotullimin e tokës rreth diellit. Po ashtu, kalkulimet e tij të eklipsit të hënës dhe të diellit, u kanë shërbyer astronomëve të shekullit të XVIII. Sipas të dhënave të deritanishme, Battani është shkencëtari i parë që ka përcaktuar ekliptikën, vitin tropik dhe stinët.

DIAMETRI I TOKËS DHE BIRUNI

Rreth 700 vjet para Newton-it dhe Picard-it, Biruni kishte bërë kalkulimin e diametrit të tokës. Ai kishte thënë se toka ka diametër prej 25000 miljesh.

KUSH E ZBULOI AMERIKËN?

Mes shekujve XIV – XV, më mirë se myslimanët nuk e njihje njeri rruzullin tokësor. Lidhur me këtë fushë, evropianët thuajse ishin krejtësisht injorantë. Kapitenët myslimanë ishin ata që kishin bërë hartën e deteve, të ndarë sipas meridianëve dhe paraleleve. Ata përdornin busullën dhe po ata

bënin përlllogaritjet e distancave dhe miljeve. Madje ata e dinin se ishujt e Karaibeve gjendeshin në krye të meridianëve.

Orientalisti Sedillot, tregon se Vasco de Gama vëren një hartë të rëndësishme në duart e një marokeni që quhej Malem Khan, të cilin më pas e bën kapiten për anijen e vet. Sedillot-i shton edhe këto: Sipas asaj që na ka rrëfyer Pierre d'Ailly, Kristofor Kolombi në një letër që shkruan në Haiti (Hiti) në tetorin e viti 1499, tregon se një person me emrin Averroes (Ibn Rushd), i ka dhënë mendime rreth ekzistencës së Amerikës. Ndërsa një tjetër shkencëtar perëndimor, Paul Kahle, rrëfen se harta e Piri Reisit, ndër të tjera ka treguar edhe ekzistencën e kontinentit amerikan.

Gjithashtu, edhe shkrimtarët Samuel Elliot dhe Jean Martin Charcot, në veprat e tyre lidhur me figurën e Kristofor Kolombit, kanë treguar se në anijen e tij, gjendeshin edhe disa ekspertë myslimanë me mjete ndihmëse, për të arritur në këtë kontinent, pasi prej myslimanëve dihej prej kohësh ekzistenca e një kontinenti të tillë.

Natyrisht, nuk mbetet me qaq kontributi i myslimanëve në shkencën e gjeografisë. Ata gjithashtu kanë zhvilluar gjeografinë fizike dhe matematike. Ndikuan në heqjen dorë nga gjeografia ptolemiste, u bënë shkak që të hyjë në përdorim sistemi i hartave, si dhe një sërë zbulimesh dhe mjetesh gjeografike.

Raziu mjek dhe filozof

Muhamed ibn Zekerija Raziu, lindi në vitin 250/864 në Raj, dymbëdhjetë kilometra në jug të Teheranit të sotëm. Ai ka qenë mjek i famshëm, filozof me njohuri të gjera dhe personalitet i fuqishëm. Ka udhëtuar shumë dhe burimet historike na mësojnë se ka qenë drejtues i spitaleve në Raj dhe në Bagdad. Vdiq në Raj, në vitin 313/925 ose 320/932.

Me emrin *Razes* njihet në përkthimet mesjetare latine të veprave të tij mbi mjekësinë. Një kohë të gjatë ka qenë e njohur vetëm vepra e tij në dituri. Ajo kryesisht merret me medicinën dhe alkiminë. Sa i përket veprës së tij filozofike, një kohë të gjatë është menduar se ajo kish-te humbur në tërësi. Orientalisti i njohur Paul Krausi, ka arritur që ta rindërtojë (11 ekstrakte nga vepra që Krausi i ka unifikuar në një vëllim, Kajro 1939).

Pjesa më e mirë e veprës së tij mbi filozofinë është përftuar në sajë të shkrimeve polemike, drejtuar kundër tij, siç janë shkrimet e Ebu Hatim Raziut, Muhamed Surhiu nga Nishapuri (në komentin e kasidesë së mësuesit të vet Ebu Hejthem Xhurxhani), Hamid Kirmani, Nasir Husrevi. Atyre ua kemi borxh fragmentet e gjata e të vlefshme nga veprat e humbura. Do të duhej të mendohej se këta iranianë me kulturë të lartë i kanë pasur të gjitha kushtet që të kuptohen, pasi në të vërtetë i kanë pasur kundërshtarët e njëjtë. Megjithatë, interesi i tyre nuk ka qenë i njëjtë. Por kundërshtarët kanë qenë të denjë

për njëri-tjetrin. Duke u konfrontuar me ismailitët, Raziu nuk hyn në konflikt as me literalistët e devotshëm, as me kundërshtarët fanatikë të filozofisë. Aq më tepër, këta janë njerëz që edhe vetë kanë luftuar (për shembull, me rreptësinë dhe fuqinë e një Nasir Husrevit), për lirinë e mendimit filozofik.

Nëse tentojmë t'i gjejmë shkaqet e këtij kundërshtimi, simptomat e para i gjejmë që në konceptimin që Raziu kishte ndaj alkimisë. Pa marrë parasysh se a e ka njohur Xhabir Hajanin apo jo, koncepti i tij është tërësisht ndryshe. Nëse kemi parasysh lidhshmërinë e alkimisë së Xhabirit me gnosën (irfan) islame, do të kujtojmë se mosnjohja e "diturisë mbi Peshojën" nga ana e Raziut kishte kuptimin e mosnjohjes, nëse mosqëndrimin armiqësor kundrejt parimit fundamental të *tevilil*, i cili kishte aplikim të rëndësishëm në operacionin alkimist. Atëherë bëhet e qartë përpjekja e përgjithshme e Raziut që të refuzojë eksplikimet ezoterikë dhe simbolike të fenomeneve të natyrës. Ndeshen dy tipe të botëkuptimit. Ndërkaq ka pasur tentime (si pseudo-Maxhriti, për shembull, në librin *Rutbetu'l-hakim*) që alkimia e Xhabirit të lidhet me atë të Raziut.

Temat kryesore të konfliktit mes mendimtarëve ismaili me Raziun janë: koha, natyra, shpirti dhe profecia. Në shënjestër është së pari postulati më karakteristik i filozofisë së Raziut, me fjalë të tjera, konfirmimi i pesë parimeve Amshuese: mbi

Demiurgun, mbi Shpirtin e përgjithshëm, mbi *Materia prima*, mbi Hapësirën dhe Kohën. Ebu Hatim Raziu, në një libër të vetin, ka riprodhuar me besnikëri procesverbalin e diskutimit, qëllimi i të cilit ka qenë ndriçimi i një çështjeje: a nuk është kundërthënëse ngritja e nocionit të Kohës në nivel të parimit të amëshuar? Diskutimi është jashtëzakonisht i rëndësishëm, se na ndihmon që të kuptojmë se si Raziu e dallon *kohën që e masim* sipas lëvizjes së Qiellit dhe *kohën e pamatshme*, pavarësisht nga qielli e, madje edhe nga Shpirti, për shkak se ka të bëjë me nivelin e universit që është më i lartë se Shpirti.

Diskutimi nuk ka mbarim të mirëfilltë, pasi dy bashkëfolësit nuk flasin për kohën e njëjtë.

Dallimi që bën Raziu ndërmjet kohës *absolute* dhe të *kufizuar*, i përgjigjet, në terminologjinë e neo-platonistit Proklit, dallimit të kohës së *ndarë* dhe të *pandarë*, ndërsa na përkujton edhe dallimin që në kozmologjinë zarathustriane të Iranit të vjetër, bëhej ndërmjet “kohës pa brigje” dhe “kohës që zgjat shumë”. Biruni mendonte se në këtë çështje, Raziu ka qenë borxhli ndaj Iranshahriut, filozofit të vjetër iranian të shekullit III H (IX M), veprën e të cilit fatkeqësisht e njohim vetëm nga disa fragmente. Edhe ai ka qenë “personalitet i fuqishëm” sipas pohimit të Biruniut.

Në hyrje të librit që i kushton filozofisë së Natyrës ose, më saktë, asaj diturie që tradicionalisht shënohet si “dituri mbi cilësitë natyrore të gjërave”, Raziu thotë se filozofët - fizikanët kanë shprehur gjykime të jashtëzakonshme. “Asgjë nuk kanë thënë për vetë cilësinë natyrore, por vetëm janë mjaftuar duke pohuar se ajo ekziston. Askush nuk është marrë me shkakun aktiv, as i sqaroi shkaqet, atë “pse-në”. Kjo, për arsye se shkakun nuk është objekt njohjeje.”

Këtë qëndrim e qorton teozofi Muhamed Surhi nga Nishapuri.

“Te Raziu, - shkruante ai, - mund të kemi besim, derisa flet për medicinën. Në gjërat e tjera nuk

është e mundur të pajtohesh me të”.

Natyra lindet në Materie me anë të kontemplacionit që projekton në të Shpirti, ashtu sikurse Shpirti derdhet në ekzistencë me anë të kontemplacionit, të cilin e drejton Inteligjenca në vetvete.

Shpirti, në këtë kuptim, është fëmijë i Inteligjencës; në po atë kuptim të njëjtë edhe Natyra është fëmijë i Shpirtit. Ajo është nxënës dhe ihtar i tij. Për këtë shkak, ajo edhe mund të veprojë, prodhojë aktet të cilat do të jenë imitim i veprimit të Shpirtit, dhe rrjedhimisht kësaj, ajo mund të bëhet parim i lëvizjes. Natyra është *speculum animace*. Së këndejmi edhe bukuria natyrore, në të vërtetë është bukuri spirituale dhe dituria mbi atributet natyrore do të duhet të vendoset si dituri mbi Shpirtin. Ky ishte koncepti i diturisë së Xhabir Hajanit.

Gjenden dy koncepte të ndryshme të Shpirtit dhe historisë gnostike të Shpirtit. Pesimizmi i Raziut dallon nga ai ismailit. Dramën e Shpirtit Raziu e ka trajtësuar në histori simbolike, e cila e arsyetonte reputacionin e tij prej kriptomaniheisti dhe e cila, pa dyshim, ofron reminiscencën krejtësisht të përcaktuar gnostike. Shpirti ka ndier pasionin e zjarrtë që të përshkohet me këtë botë, duke mos paraparë se me këtë do ta tundë Materien, do ta bëjë konfuzë e të ngatërruar lëvizjen e saj dhe do ta privojë veten nga qëllimi. Kështu, Shpirti i botës bëhet rob i mjerë i kësaj bote. Atëherë, nga substanca e hyjnisë vetjake, Krijuesi e dërgon Inteligjencën (*akl*) në mënyrë që ta zgjojë Shpirtin nga letargjia dhe t'i tregojë se vendlindja e tij nuk është këtu. Prej këndej rrjedh misioni i filozofëve dhe çlirimi i shpirtit me ndihmën e filozofisë, sepse nëpërmjet saj Shpirti mëson ta njohë botën e vet personale.

Viktimitë e rënies kanë qenë shpirtit e veçantë individualë. A thua Aristoteli nuk ia dorëzoi pikërisht shpirtin e vet, “zotëriut të shpirtit filozofikë”, në fund të librit të vet *Liber De Pomo*?

Si do të mundej *Anima Mundi* të redukohej në bashkësinë e shpirtave individualë?

Për ismailitët, Natyra është *speculum Animae*. Natyra i nevojitet Shpirtit si organ vetjak, që ta njohë dhe ta kuptojë veten. Qenia, e cila arrin ta njohë dhe ta kuptojë veten, kërkon dualitet në ekzistencën e vet. Por ky dualitet nuk është kob. Natyra nuk është kob, por vegël që mundëson që të zvogëlohet kobi, i cili ka ndodhur qysh para saj, në para-amshim. Ky ligj i qenies drejton me ritmin e ciklit dhe periudhave të botës; ai është fshehtësia e eskatologjisë, prandaj edhe fshehtësia e periudhave të profecisë.

Që t'i zgjojë shpirtat e zhytur në letargji, Raziu apelon në misionin e filozofëve.

Zgjimi i shpirtave nuk është në fuqinë e filozofëve. Për këtë është e nevojshme fjala e Profetit. A thua nuk ka qenë shoqëria e filozofëve më së shpeshti e panjohur për masat dhe e përqeshur prej sunduesve? Raziu mendonte se shpirtat, të cilët filozofia nuk i ka liruar, bredhin pas vdekjes nëpër botë; ata janë xhindë që i mashtrojnë njerëzit me dinakëri. Me një rreptësi të paparë, Raziu shprehet për mashtrimin "xhindor" (duke ndikuar mbase në pamfletin e bujshëm "Tre mashtruesit", me të cilin aq shumë janë kënaqur racionalistët në Perëndim nga koha e Friedrichit II Hohenstaufen). Por përse atëherë, çdo profet e kanë munduar, torturuar dhe persekutuar lloji i iblisit, xhindët me fytyrë njeriu, kundër të cilëve të gjithë profetët kanë luftuar?

Raziu e proklamoi me tërë rreptësinë "egalitarizmin" e pathyeshëm. Të gjitha qeniet njerëzore janë të barabarta. Është e pakuptueshme që Zoti do të veçonte disa prej tyre. Kjo mundet pra, të ketë vetëm konsequenca të rënda; luftëra të shfrenuara dhe gjakderdhje në emër të dogmave dhe besimeve të zbrazëta. Kjo ka të bëjë pikërisht me atë që njerëzit të përudhen në kapërcimin e përkryeshmërisë së dogmave. Sikur njerëzit të ishin të aftë të pranonin dhe kuptonin ekzegjenzën spirituale ekzoterike (*tevil*),

do të shihnin se religjionet ngrihen secili deri në rangun e vet, pa antagonizma të ndërsjellë. Po edhe Raziu, përkundër egalitarizmit të vet, nuk pretendonte që të ishte mësues dhe udhëheqës? A nuk pohon edhe ai se ka zbuluar atë çka pararendësit e tij nuk e kanë ditur? A nuk ekzistojnë edhe ndër filozofët mospajtimet? A nuk e thanë edhe ata të pavërtetën dhe a thua edhe ata nuk gabojnë, kurse Raziu përgjigjet shkëlqyeshëm: "*Kjo nuk ka të bëjë as me të pavërtetën, as me gabimin. Secili nga ata përpiket, dhe me vetë këtë gjendet në rrugën e së vërtetës*". Më vonë edhe Lessingu do të thoshte se kërkimi i së vërtetës është më i vlefshëm se vetë e vërteta.

Ky *disputacion* është jashtëzakonisht interesant, ngase kundërshtimi për të cilin bëhet fjalë nuk është banal ndërmjet racionalizmit, filozofisë dhe teologjisë, në domethënien e rrënjësor ose konfensionale të kësaj fjale. Ky është kundërshtim shumë më radikal ndërmjet një shpirti religjioz ndriçues dhe vullnetit, i cili është armiqësisht i disponuar kundrejt çdo gjëje që ka lidhje me atë shpirt. Mllëfi egalitar i Raziut është aq i vendosur, sa që kthehet kundër edhe vetë atij, sepse Raziu është plotësisht i vetëdijshëm për supremacionin e vet. Kurse kundërshtarë të tij nuk janë as teologët ose dijetarët që njohin ligjin e, as filozofët besimtarë, të cilët ishin pajtuar me këta, por njerëzit që mbi vete marrin rolin e mësuesit, por janë të vetëdijshëm se të vërtetën spirituale mundet në tërësi ta kuptojë dhe ta marrë vetëm elita, e cila e vetmja e ka atë fuqi. Ekzistojnë të vërteta spirituale, të cilat i japin elitës entuziazëm ndaj ringjalljes. Shumica e njerëzve, për shkak të arsyeve që e tejkalojnë gjendjen e tyre të kësaj bote, do të mund të kuptonin vetëm formën verbale, në të cilën do të gjenin shkas arsyet për kryengritjet që do të shpinin në tirani shumë të rënda.

Në të njëjtën kohë, tërë domethënia e atij islami që e quajmë "ezoterik", dëftohet në dritën "e filozofisë profetike", të cilën qe në gjendje ta përpunonte Raziu. Ajo paraqet një nga çastet e rëndësishme të mendimit islam.

Vakëfe të bamirësve myslimanë nga Tirana

Institucioni i vakëfit ishte shprehje e kontributit të klasës së pasur, por edhe shtresave të mesme në përmbushjen e nevojave të ndryshme fetare, edukative, shoqërore dhe ekonomike të shoqërisë myslimane shqiptare. Ato ishin në njëfarë mënyre, siç janë fondacionet e sotme kulturore dhe të bamirësisë. Ajo ishte shprehje e ndjenjave më të larta shpirtërore për të kontribuar në përmirësimin sa më të madh të jetës së përditshme shoqërore. Vakëfet do të merrnin një shprehje të hollë me rastet e bamirësive të grave të sulltanit, nënave të tyre ose grave të sërës së lartë të shoqërisë osmane, të cilat themeluan vakëfe të tilla, si vakëf për përkujdesjen ndaj zogjve, vakëfe për përkujdesjen ndaj njerëzve me probleme psikike apo vakëf për mbulimin e shpenzimeve të objekteve që shërbëtorët mund të thyenin gabimisht dhe pa dashje në shtëpitë e zotërinjve të tyre, në mënyrë që ata t'i shpëtonin nga fyerja apo dënimi që mund të meritonin për këtë gabim njerëzor. Për dhurimit e dyqanit që zotëronte Zyber Haki efendiu, i biri i Mehmed Hallullit në Pazarin e Tiranës, për xhaminë e Mehmed

aga Kokonozit, në lagjen Sulejman pasha të Tiranës, vakfija mban datën 1 shkurt 1910. Si kujdestar caktohej i biri i bamirësit, Salih efendiu.

Sulejmani, i biri i Numan Hidës, nga fshati Mali i Selitës dhuroi për xhaminë e këtij fshati një shtëpi dhe dyqanin në këtë fshat, me të ardhurat e të cilave do të mbulohehin rrogat e imamit dhe hatibit të xhamisë. Si kujdestar i vakëfit caktohet hafiz Dalipi, i biri i Ibrahim Tafës, po nga ky fshat. Vakfija mban datën 4 qershor 1909.

Vakëfname ose vakfije quhet akti i hartuar për një vepër bamirësie ose vepër e kultit fetar. Me këtë rast, bamirësi mund të ishte themeluesi i vetë bamirësisë, për të cilën lidhte edhe një të ardhur vjetore ose thjesht një person që dhuronte nga pasuria e tij e patundshme në favor të një objekti fetar që ishte ngritur më parë.

Tradita e ndërtimit të objekteve nëpër të gjithë lagjet e qyteteve ose fshatrave myslimane dhe përmbushja e detyrës së objektit të kultit nga këto ndërtime, bëri që bamirësit e tjerë të investonin pasurinë e tyre ose mbi objektin ekzistues, duke

paguar zbukurimet e saj ose duke paguar meremetimet e duhura apo të zhvillonin ato që njihen si vakëfet e parave. Rasti më tipik i mbulimit të shpenzimeve për zbukurimet e brendshme të xhamive ka qenë xhamia e Sulejman pashës. Në vend që të ndërtonin një xhami të re për të rivalizuar kundërshtarët e tyre për influencë, Mollajt e Petrelës, pinjolli i të cilëve, Ethem beu kishte ndërtuar një xhami të spikatur në qendër të Tiranës, Toptanët vendosën që të paguanin shpenzimet për zbukurimin e brendshëm dhe të jashtëm të mureve të xhamisë së Sulejman pashës, që nuk ndodhej më shumë se 100 metra larg xhamisë së Ethem beut. Madje kur fituan luftën për influencë, Toptanët prishën me pretekst se kishte nevojë për riparime të mëdha, medresenë e ndërtuar po prej Ethem beut dhe mbi të ndërtuan një godinë të re, që u njoh si medreseja e Toptanëve. Vlen të theksojmë këtu traditën e zbukurimeve të brendshme dhe të jashtme të xhamive në Shqipëri. Një traditë e mirëfilltë dhe mbase tipike për artin islam shqiptar gjatë sundimit osman. Ky fakt nuk kishte si të mos i binte në sy Evlija Çelebiut, në gjysmën e dytë të shek. XVII, i cili thoshte, ndonëse me fraza shumë të fryra, se po të mblidheshin mbishkrimet e xhamive të Elbasanit, do të duhej të shkruhej një libër më vete. Tiparin shqiptar të arkitekturës dhe zbukurimeve murale do ta vinte në pah në gjysmën e dytë të shek. XIX edhe Ali Emiri, gjatë detyrës së tij si inspektor në vilajetin e Shkodrës. Ai e shpreh qartë që në këtë periudhë se "xhamitë e Tiranës janë shumë të hijshme, sepse aty janë ndërthurrur me njëra-tjetrën arkitektura

shqiptare me atë osmane."

Këto të dytat kanë një histori të vjetër dhe në përgjithësi krijoheshin nga persona me të ardhura nën mesatare ose mesatare, persona në moshë të thyer. Kjo konsistonte në shitjen e objekteve shtëpiake dhe krijimin e një kapitali, i cili shtohet me përqindje, një lloj kamate, e ligjruar në mënyrë të veçantë nga juristët hanefi. Në kushtet e ekonomisë së dobët, kur kapitali kërkonte të shtohet, juristët hanefi toleruan këtë lloj fitimi, mbështetur në metodat e hiletu'sh-sherijes. Sipas kësaj zgjidhjeje juridike, paratë jepeshin në bazë të një përqindjeje, e cila caktohej me formulën "dhjeta të numërohet njëmbëdhjetë, dymbëdhjetë, trembëdhjetë", që në llogaritje do të thoshte të jepej me 10, 20 ose 30 për qind fitim.

Një ndër aspektet pikante të islamit shqiptar, përveç vetë procesit të islamizimit, i cili së bashku me popullin boshnjak përbëjnë një revolucion fetar në Ballkan, është edhe shkalla e jetës fetare dhe zonave "fetare" të caktuara brenda trevave shqiptare. Gjatë sundimit osman, mund të thuhet në dritën e të dhënave, se klasa e hierarkisë fetare kishte prirje nga trevat jugore të Shqipërisë. Veçanërisht, klerikët gjirokastritë ishin në numër shumë të madh, gjë që çonte në rritjen e influencës së tyre në Meshihatit islam në Stamboll. Situata ndryshoi pas luftës ballkanike. Tashmë, ndikimi i hierarkisë islame kalon në trevat veriore të Shqipërisë, mbase edhe falë muhaxhirëve të shumtë që erdhën nga trevat veriore të pushtuara nga serbët dhe malazezët. Këta muha-

xhirë u inkuadruan shumë shpejt në jetën ekonomike të Shqipërisë dhe, pas suksesit që patën, u bënë edhe faktorë ndikues në zhvillimet fetare dhe shoqërore. Në mënyrë të veçantë, ardhja e Ahmet Zogut në pushtet dhe pikësynimi i tij për reforma fetare, bëri që shumë kryetarë të institucioneve më të larta islame në Shqipëri të ishin nga Veriu. Jeta islame në Tiranë dhe trevat e saj, përbën një dimension më vete për studimin e islamit shqiptar. Kjo trevë mund të konsiderohet fetare aktivisht, si për nga numri i objekteve të kultit islam, si për nga numri i vakëfeve. Natyra fetare mund të lidhet me faktin se ajo u krijua nga Sulejman pashë Mulleti, ndonëse mbi shenjat e vjetra të qytetit antik dhe që, në thelb, u mbrujt me fizionominë e kulturës islame. Ndikim patën edhe muhaxhirët e vendosur këtu që nga vitet 1878 (madje deri vonë në luftën e dytë botërore 1945), të cilët ishin dëbuar për shkak të qenies myslimanë nga trevat veriore të Ballkanit.

Në këtë artikull do të trajtohen disa kopje vakëfnamesh që gjenden në arkivin e shtetit. Kopjet e vakëfnameve gjenden në Fondin, Sherija Shkodër, dosja nr. 33.

Nuk janë origjinalet, por kopje të origjinaleve, të nxjerra nga fundi i shek. XIX, nga nëpunësit e zyrës së vakëfeve të Shkodrës, kuptohej, për çështje administrative.

Vakfija e Fatimes, bijës së Haxhi Hysen Mere Hoxha, banore e lagjes Sulejman pasha në Tiranë, që dhuron 40 pemë ullinj, me vlerë 2130 grosh për vakëfin e xhamisë së fshatit Kryezez në Tiranë. Kjo vakfije nuk është hartuar nga ajo vetë, por nga të bijat e saj Sadika, Duta dhe Safija. Fatime-

ja, kuptohej që ua kishte lënë amanet ta përmbushnin dëshirën e saj. Të ardhurat ajo ia kushton xhamisë së fshatit Kryezez, e ndërtuar me kontributin e banorëve të fshatit. Mbarëvajtjen e këtij vakëfi ajo ia lë Ali Ahmed Hysen Gjatës, nga fshati Petrelë. Vakfija mban datën 1 gusht 1910.

Kylthyme, bija e Mahmud Luga nga Tirana, të ardhurat e pemëve të ullinjve ia dhuron xhamisë së Stërmasit në Pazar, data 20 qershor 1908.

Vakëfi për shërbimet mortore (qefin dhe varrosje) në Tiranë. Ky vakëf u krijua nga bamirësi Sulejman aga, i biri i Ali Ulqinit, banor në qytetin e Krujës. Kapitali themelues i vakëfit qe 20 mijë grosh dhe lëshoheshin me formulën "10 të numërohet 11 e gjysmë". Nga të ardhurat e përgjithshme 2700 grosh caktoheshin për të përmbushur shërbimet mortore të të vdekurve që konsideroheshin të varfër dhe nuk kishin mundësi ekonomike të përmbushnin këto shpenzime. Si kujdestar për mbarëvajtjen e llogarive të këtij vakëfi, caktohej molla Jusufi, biri i haxhi Ismail Ballës, tregtar në Tiranë, i cili do ta kryente këtë detyrë vullnetarisht. Pas vdekjes së tij, do të krijohet një komision i përbërë nga qethyda i tregtarëve dhe tre-katër tregtarë të njohur të qytetit, të cilët do të ishin të aftë në tregti, njohës të sheriatit për çështjet e vakëfit, fetarë dhe të aftë për të siguruar mbarëvajtjen e këtij vakëfi. Ky akt u hartua më datën 10 shkurt 1859.

Ummu Mubeshshir (radijallahu anha)

Mustafa Erish

Ummu Mubeshshir, radijallahu anha, ishte një grua sahabie, e cila përkujtohet si "gruaja besimtare Ensare". Ajo kishte bahçe me hurma... Ishte një grua me fat, ngase i Dërguari i Allahut, sallallahu alejhi ve sellem, nganjëherë shkonte në bahçen e saj dhe bënte kajlulen (gjumin) e drekës... Një besimtare e devotshme, e cila u bë shkak që të arrinin deri te ne disa hadithe fisnike të të Nderuarit tonë...

Ishte Medinase dhe vajza e Bera ibni Magrurit. Familja e saj ishte e pasur dhe kishte një bahçe me hurma. Ajo ishte një grua që kuptonte nga punët e mirëmbajtjes së bahçeve, punëtore, bujare dhe plot dashuri. I vadiste vetë pemët e hurmave dhe kënaqej duke u interesuar për to, sikur të ishin fëmijët e saj.

Kur piqeshin hurmat, frutat e freskëta që i mblidhte për herë të parë, gjithmonë ia dërgonte të Dërguarit të Allahut, sallallahu alejhi ve sellem. I Nderuari ynë e merrte dhuratën dhe lutej për Ummu Mubeshshirin, radijallahu anha. Madje nganjëherë, e vizitonte atë në bahçen e saj. Një vizitë të tij e transmeton Xhabir ibni Abdullah, radijallahu anh, nga Ummu Mubeshshir el-Ensarije, radijallah anha:

"Një ditë, kur ndodhesha në bahçen e hurmave, erdhi i Dërguari i Allahut, sallallahu alejhi ve sellem. U drejtua nga unë dhe më pyeti:

- Kush i ka mbjellë këto pemë? Ndonjë mysliman apo qafir?..

I thashë:

- Mysliman, o i Dërguari i Allahut!

Ai tha:

"Nëse një mysliman mbjell ndonjë pemë apo ndonjë gjë tjetër dhe nga ato ha dhe përfiton ndonjë njeri apo ndonjë kafshë, ato gjëra që janë ngrënë, bëhen sadaka për të." (Muslim, Musakat, 8)

Ummu Mubeshshir (r.a.), është prej as'habu'sh-shexherah. Ajo ia dha besën të Dërguarit të Allahut, sallallahu alejhi ve sellem, nën një pemë. Një ditë, kur po qëndronte nën këtë pemë bashkë me nënën tonë Hafsanë (r.a.), erdhi i Nderuari ynë. Xhabir ibni Abdullah (r.a.), përsëri nga Ummu Mubeshshir transmeton një ngjarje që ndodhi aty ndërmjet tyre:

"Ummu Mubeshshir, radijallahu anha, ka dëgjuar se i Dërguari i Allahut, sallallahu alejhi ve sellem, i Nderuari ynë pranë Hafsasë (r.a.), ka thënë:

"Inshallah, ai që më jep besën nën këtë pemë, ai që është prej as'habu'sh-shexherah, nuk do të hyjë në xhehenem".

Hafsasë (r.a.), i ngeli diçka në mendje, pasi dëgjoji këto fjalë. Për këtë arsye, e pyeti të Dërguarin e Allahut, sallallahu alejhi ve sellem:

- O i Dërguari i Allahut! Allahu i Madhëruar në ajetin fisnik, thotë: **"Nuk ka asnjë prej jush që të mos arrijë te ai (xhehenemi)."** (Merjem 19/71.) - Si mund të ndodhë kjo?

Krenaria e Gjithësisë, i Nderuari ynë, sallallahu alejhi ve sellem, i tha:

- Allahu Teala ka thënë edhe kështu: dhe lexoi ajetin e mëposhtëm: **"Pastaj do t'i shpëtojme ata që kanë qenë besimtarë dhe do t'i lëmë keqbërësit**

të gjunjëzuar në të.” (Merjem 19/72.)

Pastaj i shpjegoi se “arritja në xhehenem” do të thotë se do të kalojmë pranë xhehenemit, kur të kalojmë urën e siratit, por nuk do të thotë se do të hyjmë në të. (Muslim, Fedailu’s-sahabe, 163.)

Ummu Mubeshshir (r.a.), ishte një grua e mençur dhe që i besonte vetes. Një ditë e kishte parë të Dërguarin e Allahut, sallallahu alejhi ve sellem, duke u treguar një grupi njerëzve se ishin afruar fitnet. Pasi i dëgjoi ato që tha, pyeti:

- O i Dërguari i Allahut! Kush do të jetë njeriu më i mirë prej njerëzve në atë kohë të fitneve?

I Dërguari i Allahut, sallallahu alejhi ve sellem, iu përgjigj kështu kësaj pyetjeje:

- *Është ai, i cili ka tri-katër dele dhe që e adhuron Zotin e tij, që e fal namazin, që e jep zekatin dhe që largohet nga sherri i njerëzve.* (Tirmidhi, Fitnet, 15/2177.)

Xhabir ibn Abdullah (r.a.), ka transmetuar më shumë hadithe nga Ummu Mubeshshir (r.a.).

Ai transmeton se Ummu Mubeshshir (r.a.), duke transmetuar nga i Dërguari i Allahut, sallallahu alejhi ve sellem, ka thënë:

“Unë isha në një rën prej bahçeve të Beni Nexharëve. Në atë bahçe gjendeshin varret e disa njerëzve që kishin vdekur në kohën e xhahilijetit nga ai fis. I Dërguari i Allahut, (a.s.), erdhi pranë meje. Kur dëgjoi se ata po ndëshkoheshin, doli jashtë dhe tha:

“I kërkoj mbrojtje Allahut

nga ndëshkimi i varrit”.

Unë e pyeta:

- O i Dërguari i Allahut! Ata po ndëshkohen në varr?

Dielli i dy botëve, i Nderuari ynë, tha:

“Po, po ndëshkohen në një mënyrë saqë e dëgjojnë të gjitha kafshët”. (Ahmed b. Hanbel, Musned, vëll. 6, fq. 362.)

Në literaturë nuk ka shumë të dhëna për Ummu Mubeshshir (r.a.). Për këtë arsye, atë ishim të detyruar ta shpjegojmë me hadithet që ka transmetuar, më shumë se sa me të dhënat rreth personalitetit të saj.

Allahu qoftë i kënaqur prej saj.

Amin.

Aktiviteti trupor për kujtesë të mirë

Aktiviteti mesatar trupor e mbron trurin nga rënia dhe e përmirëson kujtesën te personat të cilat kanë probleme me memorien, ka treguar një stu-

dim australian.

Në studim kanë marrë pjesë 138 persona më të vjetër se 50 vjet, të cilët kanë qenë të rrezikuar nga zhvillimi i demencës (e cila paraqet rënien e funksioneve psikike, në radhë të parë atyre të kujtesës dhe inteligjencës, zakonisht te të moshuarit).

Pjesëmarrësit janë ndarë në dy grupe: grupi i kontrollit dhe grupi i cili është dashur së paku 150 minuta në javë të merret me aktivitet mesatar fizik, siç është ecja, vallëzimi ose notimi. Rezultatet kanë treguar se mjaftojnë 20 minuta aktivitet fizik në ditë për t'i përmirësuar aftësitë njohëse te personat e moshuar.

Konsumoni arra për kocka të shëndetshme

Një studim i bërë kohëve të fundit ka treguar se arrat janë të pasura me acid α -linolinik, i cili paraqet bazën e acideve omega-3-yndyrore, dhe supozohet se i ushqen eshtrat. Acidet omega-3-yndyrore konsiderohen si substanca esenciale për shëndetin e njeriut, mirëpo ato nuk mund të sintetizohen nga organizmi. Për këtë arsye, këto acide duhet të merren me anë të ushqimit. Ky është hulumtimi i parë, i cili i ndërlidh burimet e acideve omega-3-yndyrore me shëndetin e indit kockor. Rezultatet kanë treguar se konsumimi i një sasive më të madhe

të acidit α -linolinik ndikon në baraspeshën e indit kockor dhe e ndihmon zhvillimin e tij. Ky studim tregon se përveç peshqve dhe algave, edhe arrat paraqesin burim të rëndësishëm të acideve omega-3-yndyrore.

Stresi i nënës ndikon te pesha e fëmijës

Një studim i realizuar nga Universiteti i Illinoisit,

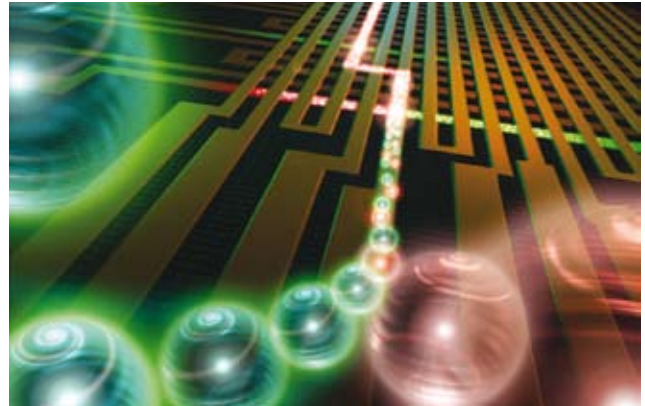
sugjeron se fëmijët e nënave të cilat janë në stres, kanë prirje për t'u trashur. Sipas shkencëtarëve amerikanë, këta fëmijë janë të dhënë pas ushqimit jo të shëndetshëm dhe, për këtë arsye, kanë mbipeshë para moshës 10vjeçare. Rezultatet e studimit janë të bazuara në përcjelljen e 841 fëmijëve nga familjet me status të dobët socio-ekonomik, me ç'rast është treguar se stresi i grumbulluar te nënat, si pasojë e ankthit dhe depresionit, është shkaktar i rëndësishëm i mbipeshës te fëmijët, veçanërisht ndërmjet moshës tre dhe dhjetë vjeçare.

Spintronik - teknologjia që do të kursejë energjinë elektrike

Një zbulim i ri në fizikë, mund të sjellë aparate të rinj jo elektronikë. Sipas një artikulli në revistën "Nature Materials", ekipet e studiuesve gjermanë dhe anglezë nga universitetet Cambridge dhe Mynster, kanë arritur në përfundimin e një teknike të re që do të shtojë energjinë elektromagnetike tek elektronet dhe do t' u hapë rrugë zhvillimeve të rëndësishme për konsumatorët elektronikë. Kjo me shumë gjasa do të mundësojë ruajtjen e të dhënave në pajisje të ndryshme pa pasur nevojën e energjisë elektrike.

Shkencëtarët theksuan se ky do të jetë një hap i ri në shkencë. Kjo fushë e re e fizikës po shihet nga protagonistët si pasardhësja e elektronikës konvencionale, e bazuar në një teknologji të thjeshtë me një gjysmëpërçues dhe një transformator. Në përgjithësi, në 50 vitet e fundit, numri i transformatorëve që mund të vendoset në një qark të integruar, dyfishohet çdo 18-24 muaj.

Elektronika konvencionale bazohet në shfrytëzimin e energjisë së elektroneve. Kur ata lëvizin, prodhojnë energji që mund të shërbejë për transferimin e informacioneve. Pikërisht kjo synohet të shfrytëzohet nga shkenca inovative.

Por, elektronet mund të bëjnë më shumë sesa një "udhëtim" linear dhe mund të krijojnë një mekanikë kuantike. Fizikanët e dinë shumë mirë se një fushë magnetike mund të manipulojë trajektoren e elektronit, që nga ana e tij, do të ketë gjithashtu përplasje me elektronet pranë tij duke pasur gjithashtu efekt.

"Kemi dërguar valët interaktive dhe pamë se çfarë ndodhte", tha Hidekazu Kurebayashi, fizikant pranë laboratorit Cavendish, në universitetin e Cambridge. Një kërkim i ngjashëm në vitin 1980, çoi në zbulimin e ipeve të zakonshëm dhe kartave të memorjes.

E-Letër (Letra dixhitale)

Me sa duket teknologjia po bën çmos për të riparuar dëmet që i ka sjellë natyrës. Disa shkencëtarë nga Taivani, deklaruan se kanë zhvilluar një lloj letre

elektronike që mund të ripërdoret 260 herë. Letra elektronike e quajtur "i2R e-paper", me mundësinë që jep për ripërdorim të vazhdueshëm, do të kontribuojë në parandalimin e prerjes së panevojshme të pyjeve.

Ndryshe nga letrat e tjera elektronike që janë shpikur më parë, "i2R e-paper" mund të përdoret edhe në fakse. Një risi tjetër që do të sjellë kjo lloj letre, është se ato do të jenë në dispozicion të përdoruesve në ngjyra të ndryshme. Çmimi i çdo letre me format A4 do të jetë vetëm dy dollar. Kështu që për një letër e cila do të përdoret 260 herë, ky çmim është me të vërtetë i leverdishëm dhe pritet që "i2R e-paper", brenda dy viteve të ardhshme të zërë vendin në raftet e kancelarive.

Gjendje e rëndë humanitare në Afrikë

Afrika po përjeton krizën më të madhe ushqimore të 60 viteve të fundit. Në Somali, Etiopi, Kenia dhe Xhibuti, më shumë se 12 milionë e 400 mijë persona po luftojnë kundër urisë. Për luftën kundër urisë në Afrikë ndihet nevoja e më shumë ndihmave humanitare ndërkombëtare.

Somalia, është një ndër vendet ku më së shumti po përjetohet thatësira dhe uria. Në Somali çdo gjashtë minuta humb jetën një fëmijë për shkak të thatësirës dhe mungesës së ushqimeve. OKB thotë, se në muajt e fundit, dhjetëra-mijëra njerëz kanë humbur jetën nga uria në Somali, ndërsa mbi 11 milionë të tjerë në mbarë Afrikën Lindore kanë nevojë urgjente për ndihma. Një e katërta e popullit ka braktisur shtëpitë dhe po mundohet të arrijë nëpër kampet humanitare në Kenia dhe Etiopinë fqinje. Numri i personave që lënë zonën e prekur nga uria në Somali ka gjasë të rritet në mënyrë dramatike, ndërsa bashkësia ndërkombëtare mund të mos jetë në gjendje të sigurojë ndihma të mjaftueshme humanitare, ka thënë zyrtari i OKB-së. Përfaqësuesi i Organizatës së OKB-së për ushqim dhe bujqësi paralajmëroi se situata në javët e ardhshme mund të bëhet thjesht e padurueshme nëse somalezët vazhdojnë të largohen nga shtëpitë e tyre në kërkim të ushqimit. Është e mundur që të gjithë banorët e atyre zonave të vendosin të largohen, çfarë do të ishte katastrofë, tha ai. Somalia është prekur nga uria dhe thatësira më e madhe

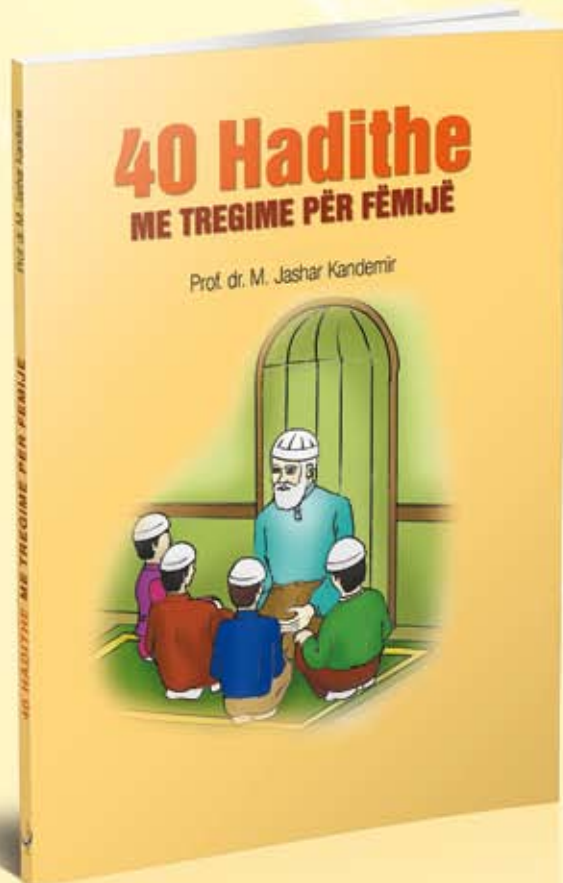
në 60 vitet e fundit.

Kombet e Bashkuara deklaruan se për tu përparllur me gjendjen e keqe në Afrikë, ndihet nevoja e 1 miliardë e 600 milion dollarëve. Turqia është një nga shtetet që është sensibilizuar më shumë në këtë çështje dhe në lidhje me këtë, thirri për një mbledhje urgjente Organizatën Islame të Bashkëpunimit. Edhe organizatat civile në Turqi po vazhdojnë gjithashtu aktivitetet për të ndihmuar kampet e refugjateve në Somali dhe në Kenia.

Sipas specialistëve në përhapjen e problemit të urisë në Afrikë, luajnë një rol të rëndësishëm edhe politikat humanitare të vendeve të zhvilluara. Në vitet 1960-të, 1970-të, vendet e Afrikës mund t'i përmbushnin nevojat e tyre të konsumit dhe madje eksportnin lëndë ushqimore për në Evropë. Institucionet humanitare theksojnë se vendet e zhvilluara kanë mbajtur premtimin për investime vetëm për 1 të 5-ën e projekteve bujqësore. Tërhiqet vëmendja gjithashtu se, ndërsa në Afrikë po përjetohet uria, nëpër pjesë të tjera të botës një sasi shumë e madhe ushqimi është duke u çuar dëm. Në Indi, ku në ditë zhvillohen 100 mijë dasma, me mijëra ton ushqim pas tyre, shkon në koshin e plehrave. Ushqimet e hedhura në plehra çdo vit nga SHBA-ja dhe Anglia, janë të një sasi të tillë që mund të ngopin më shumë se 1 miliardë njerëz, pra mund të ngopin të gjithë popullsinë e paushqyer mirë në botën ku jetojmë.

40 Hadithe

ME TREGIME PËR FËMIJË

*“Buqetë dyzet hadithësbe”
nga Pejgamberi ynë i dasbur...*

*Tregime të shkruara thjeshtë e qartë,
të ilustruar me shije dhe fantazi...*

*40 histori, të rrëfyera bukur
e me mjeshtëri të lartë artistike,
ku shpikat fitorja e së mirës mbi të keqen,
ku virtyti mund vesin.*

Vetëm
1€